

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Юридичний факультет

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
XVII Міжнародної науково-практичної конференції

ДО 30-РІЧЧЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА 35-РІЧЧЯ
АКТА ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

05 червня 2026 року

м. Харків

Рекомендовано до друку:

Вченою радою юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, протокол № 16 від 19.06.2026

В 26 Від громадянського суспільства – до правової держави: тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції до 30-річчя Конституції України та 35-річчя Акта проголошення незалежності України (Харків, 05 червня 2026 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. 212 с.

До збірника увійшли тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави», що відбулася 05 червня 2026 року і була присвячена 30-річчю Конституції України та 35-річчю Акта проголошення незалежності України. Тези наукових доповідей розподілені на дев'ять напрямів (секцій): «Становлення суверенної державності та національної правової системи в Україні: історико-теоретична характеристика», «Конституційні засади трансформації суспільного ладу і правової системи України в контексті євроінтеграції», «Проблеми дотримання європейських стандартів у сфері прав людини в умовах воєнного стану та в період повоєнного відновлення в Україні», «Юридичні проблеми запровадження в Україні стандартів європейського багаторівневого управління», «Проблеми рекодифікації та оновлення приватного права в умовах європейської інтеграції України», «Кримінально-правова політика України: сучасний стан і перспективи розвитку в період повоєнного відновлення», «Трибуна молодого вченого».

Редколегія: В. О. Серьогін, д. ю. н., проф. (головний редактор);
О. А. Гавриленко, д. ю. н., проф.

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст. Тези друкуються в авторській редакції.

ОРГКОМІТЕТ
XVII Міжнародної науково-практичної конференції
«ВІД ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА -
ДО ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ»

ДО 30-РІЧЧЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА 35-РІЧЧЯ
АКТА ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

СЕРЬОГІН Віталій Олександрович – декан юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор – голова організаційного комітету.

ГАВРИЛЕНКО Олександр Анатолійович – заступник декана юридичного факультету з наукової роботи, професор кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор – відповідальний секретар організаційного комітету.

ГРИШИНА Наталія Вікторівна – завідувач кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент.

ЖИТНИЙ Олександр Олександрович – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України.

ЗУБЕНКО Ганна Вікторівна – завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент.

СИРОЇД Тетяна Леонідівна – завідувач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор.

УСТИМЕНКО Олена Анатоліївна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ЗМІСТ, НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ, ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Кагановська Тетяна Євгеніївна,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
ректор Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Сучасний розвиток Європейського Союзу супроводжується постійним удосконаленням механізмів публічного управління та формуванням єдиних стандартів діяльності органів влади. У процесі європейської інтеграції питання якості врядування набуло особливого значення, оскільки ефективне функціонування інституцій ЄС та держав-членів залежить від дотримання спільних принципів демократичного управління.

Концепція європейського управління (*European Governance*) стала відповіддю на виклики глобалізації, зростання складності суспільних відносин та необхідність посилення демократичної легітимності діяльності європейських інституцій. Особливу роль у формуванні сучасних стандартів публічного управління відіграла Біла книга Європейської Комісії «Європейське управління» 2001 року [1], яка визначила основні напрями модернізації управлінської системи Європейського Союзу.

Проблематика європейського врядування та стандартів публічного управління широко досліджується у працях європейських учених. Теоретичні засади концепції *governance* були розроблені Р. Родсом [2], Дж. П'єром та Б. Гай Пітерсом [3]. Значний внесок у розвиток теорії багаторівневого врядування здійснили Г. Маркс та Л. Хуге [4]. Питання європейського адміністративного простору та принципів належного врядування досліджували Т. Верхейєн [5], Ж. Зіллер [6], С. Кассезе [7], П. Крейг [8], Е. Онгаро [9], Ю. Шварце [10] та інші науковці.

Попри значну кількість наукових праць, розвиток законодавчих механізмів забезпечення стандартів публічного управління в умовах сучасних інтеграційних процесів потребує подальшого комплексного аналізу.

Термін «управління» (*governance*) значно ширший за поняття державного врядування. Якщо традиційне державне врядування передбачає домінуючу роль держави у прийнятті рішень, то концепція управління ґрунтується на взаємодії державних інституцій, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу та інших

заінтересованих суб'єктів.

У Білій книзі Європейської Комісії «Європейське управління» (*European Governance: A White Paper*) зазначається, що врядування охоплює правила, процеси та механізми, які визначають способи здійснення влади на європейському рівні [1]. Основною метою європейського управління є забезпечення демократичності, ефективності та прозорості процесів прийняття рішень. Концепція європейського управління відображає сучасне розуміння публічної влади як системи партнерських відносин між державою та суспільством. Вона орієнтована на забезпечення балансу між ефективністю управління та демократичною участю громадян.

У Білій книзі про європейське управління визначено п'ять основних принципів належного врядування: відкритість, участь, підзвітність, ефективність та узгодженість.

Принцип відкритості передбачає прозорість діяльності органів влади та доступ громадян до інформації про процеси прийняття рішень. Відкритість сприяє підвищенню довіри громадян до інституцій Європейського Союзу та забезпечує контроль суспільства над діяльністю публічної адміністрації.

Ефективне управління неможливе без активної участі громадян та інститутів громадянського суспільства. Європейський Союз приділяє значну увагу громадським консультаціям, публічним обговоренням та залученню заінтересованих сторін до формування політики.

Підзвітність означає чіткий розподіл відповідальності між суб'єктами владних повноважень. Кожна інституція повинна нести відповідальність за прийняті рішення та результати своєї діяльності.

Ефективність передбачає, що органи публічної влади повинні забезпечувати досягнення поставлених цілей із максимальним використанням наявних ресурсів. Законодавство ЄС орієнтує держави-члени на застосування сучасних методів стратегічного планування, оцінки політики та управління результатами.

Узгодженість передбачає координацію діяльності різних органів влади та забезпечення єдності політики на всіх рівнях управління. Особливого значення цей принцип набуває в умовах багаторівневої системи управління Європейського Союзу.

Стандарти європейського публічного управління формуються на основі первинного та вторинного права Європейського Союзу. При цьому основоположне значення мають положення Договору про Європейський Союз [11] та Договору про функціонування Європейського Союзу [12], які закріплюють принципи демократії, верховенства права, поваги до прав людини, субсидіарності та пропорційності. Важливе місце серед нормативних основ європейського управління посідає Хартія основоположних прав Європейського Союзу [13]. Зокрема, ст. 41 Хартії

закріплює право на належне адміністрування, яке включає право особи на неупереджений і справедливий розгляд справи, доступ до матеріалів справи та обов'язок адміністрації мотивувати свої рішення.

Особливе значення для розвитку стандартів належного врядування має також Європейський кодекс належної адміністративної поведінки, прийнятий Європейським парламентом у 2001 році [14]. Кодекс визначає стандарти професійної діяльності посадових осіб та гарантії захисту прав громадян у відносинах з адміністрацією.

Особливе значення для формування сучасного розуміння стандартів публічного управління мають дослідження програми SIGMA Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), які стали методологічною основою адміністративних реформ у країнах-кандидатах на вступ до ЄС.

Важливе місце у формуванні сучасних стандартів публічного управління в Європейському Союзі займає доктрина SIGMA (*Support for Improvement in Governance and Management*), створена спільно Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD) та Європейським Союзом. Починаючи з 1992 року, програма SIGMA стала одним із головних інструментів підготовки держав Центральної та Східної Європи до членства в ЄС шляхом адаптації їхніх адміністративних систем до європейських стандартів належного врядування.

Концептуальною основою діяльності SIGMA стала ідея формування Європейського адміністративного простору (*European Administrative Space*), який являє собою систему спільних адміністративно-правових принципів, стандартів та управлінських практик, що забезпечують належне функціонування державної влади незалежно від особливостей національних правових систем. На думку експертів SIGMA, ефективне функціонування Європейського Союзу можливе лише за умови наявності у всіх державах-членах спроможної, професійної та політично нейтральної публічної адміністрації. Саме тому адміністративна спроможність (*administrative capacity*) розглядається як одна з необхідних передумов європейської інтеграції.

У документі «Європейські принципи публічного адміністрування» (*«European Principles for Public Administration»*) (1999 року) [15] було сформульовано базові принципи європейського публічного адміністрування, які поступово набули статусу загальноєвропейських стандартів.

Першим фундаментальним принципом є принцип верховенства права (*rule of law*). Публічна адміністрація повинна діяти виключно на підставі закону, забезпечуючи правову визначеність, передбачуваність адміністративних рішень та захист законних очікувань громадян. Адміністративні органи не можуть виходити за межі наданих їм повноважень, а будь-яке втручання у права особи повинно мати законну

підставу та бути пропорційним поставленій меті.

Другим принципом виступає відкритість і прозорість (*openness and transparency*). Згідно з підходом SIGMA, прозорість є необхідною умовою демократичного контролю за діяльністю органів влади. Громадяни повинні мати доступ до інформації про діяльність адміністрації, процедури прийняття рішень та механізми оскарження дій посадових осіб.

Третім базовим принципом є підзвітність (*accountability*). Публічна адміністрація повинна діяти в умовах багаторівневої системи контролю, яка включає парламентський контроль, судовий нагляд, фінансовий аудит, діяльність омбудсменів та інші механізми демократичного моніторингу. Підзвітність забезпечує відповідальність посадових осіб за результати своєї діяльності та запобігає зловживанню владою.

Четвертим принципом є ефективність та результативність (*efficiency and effectiveness*). Адміністративна діяльність повинна бути спрямована на досягнення суспільно значущих результатів при раціональному використанні бюджетних ресурсів. У сучасній доктрині SIGMA особлива увага приділяється стратегічному плануванню, оцінці державної політики, цифровій трансформації та управлінню на основі результатів (*results-based management*).

Подальший розвиток концепція SIGMA отримала у документі «Принципи публічного адміністрування» (*«The Principles of Public Administration»*), перше видання якого було оприлюднене у 2014 році та суттєво оновлене у 2023 році [16]. У цьому документі сформовано комплексну систему оцінювання якості публічного управління, яка охоплює шість взаємопов'язаних сфер.

Першою сферою визначено стратегічні засади реформування державного управління. Йдеться про наявність політичного лідерства, чіткої стратегії реформ та ефективної координації між органами влади.

Другою сферою є формування та координація державної політики. SIGMA наголошує на необхідності використання доказового підходу (*evidence-based policymaking*), проведення консультацій із заінтересованими сторонами та оцінки впливу регуляторних актів.

Третю сферу становить професійна державна служба та управління людськими ресурсами. Основними вимогами є політична нейтральність державних службовців, меритократичний добір кадрів, професійний розвиток персоналу та справедлива система оплати праці.

Четверта сфера охоплює підзвітність органів державної влади. Вона передбачає чіткий розподіл повноважень між інституціями, наявність ефективних механізмів адміністративного та судового оскарження, а також захист прав громадян у відносинах із державою.

П'ятою сферою є надання публічних послуг. Відповідно до сучасних підходів SIGMA, адміністрація повинна бути орієнтована насамперед на потреби громадян. Особливого значення набувають принципи сервісної

держави, електронного урядування та цифровізації адміністративних процедур.

Шоста сфера стосується управління державними фінансами. Вона включає бюджетне планування, внутрішній та зовнішній аудит, державні закупівлі, фінансовий контроль та забезпечення фінансової прозорості.

Особливістю доктрини SIGMA є поєднання правового та управлінського підходів до функціонування публічної адміністрації. На відміну від традиційних концепцій державного управління, що акцентували увагу переважно на формальній законності діяльності органів влади, сучасна модель належного врядування орієнтована також на досягнення конкретних суспільних результатів, задоволення потреб громадян та забезпечення високої якості публічних послуг.

Для держав-кандидатів на вступ до Європейського Союзу принципи SIGMA фактично виконують роль критеріїв адміністративної готовності до членства. Європейська Комісія регулярно використовує індикатори SIGMA під час оцінювання прогресу країн у сфері реформування державного управління.

Європейська інтеграція України передбачає поступове впровадження стандартів належного управління (*good governance*) та адаптацію національної системи публічного управління до європейських вимог. Важливими напрямками такого реформування є: розвиток професійної державної служби; цифровізація (діджиталізація) адміністративних послуг; посилення прозорості діяльності органів влади; удосконалення механізмів громадської участі; боротьба з корупцією; запровадження принципів стратегічного планування та оцінки державної політики. У межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [17] здійснюється імплементація численних європейських стандартів публічного управління, що сприяє модернізації державного апарату та зміцненню демократичних інститутів.

Особливого значення для України після набуття статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу набули рекомендації SIGMA. Реалізація принципів професійної державної служби, стратегічного управління, підзвітності органів влади та орієнтації на потреби громадян є необхідною умовою подальшого наближення української системи публічного управління до стандартів Європейського адміністративного простору.

Підсумовуючи, маємо зауважити, що стандарти публічного управління, сформовані в межах Європейського Союзу, є результатом тривалого розвитку концепції європейського врядування та пошуку ефективних механізмів демократичного управління. Ключовими принципами європейського врядування виступають відкритість, участь, підзвітність, ефективність та узгодженість. Вони закріплені у документах Європейського Союзу та становлять основу сучасного Європейського

адміністративного простору. Для України європейські стандарти публічного управління виступають орієнтиром у процесі реформування державного управління та важливим елементом європейської інтеграції. Їх імплементація сприяє підвищенню якості державних послуг, зміцненню демократії та утвердженню принципів верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Commission of the European Communities. White Paper on European Governance. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2001. 35 p.
2. Rhodes R. A. W. Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability. Buckingham : Open University Press, 1997. 252 p.
3. Pierre J., Peters B. G. Governance, Politics and the State. London : Macmillan Press, 2000. 231 p.
4. Marks G., Hooghe L. Multi-Level Governance and European Integration. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 251 p.
5. Verheijen T. Public Administration in Post-Communist States. London : Palgrave Macmillan, 2007. 286 p.
6. Ziller J. Administrative System of the European Union. Brussels : European Union Publications, 2011. 312 p.
7. Cassese S. Global Administrative Law and European Administrative Law. Berlin : Springer, 2010. 312 p.
8. Craig P. EU Administrative Law. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2018. 944 p.
9. Ongaro E. Public Management Reform and Modernization. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2009. 320 p.
10. Schwarze J. European Administrative Law. Revised 2nd ed. London : Sweet & Maxwell, 2006. 1966 p.
11. Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016. C 202. P. 13–46.
12. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016. C 202. P. 47–200.
13. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016. C 202. P. 389–405.
14. European Parliament. The European Code of Good Administrative Behaviour. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2013. 30 p.
15. OECD/SIGMA. European Principles for Public Administration. SIGMA Papers. No. 27. Paris : OECD Publishing, 1999. 44 p.
16. OECD/SIGMA. The Principles of Public Administration. Paris : OECD Publishing, 2023. 258 p.
17. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

ВІТЧИЗНЯНА МОДЕЛЬ ДОБОРУ СУДДІВ ЯК ЗАСІБ ЗНИЖЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Житний Олександр Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

1. Згідно з вимогами ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди; делегування їх функцій, а також привласнення цих функцій іншими органами або посадовими особами не допускаються [1].

2. І як реакція на постійний і підвищений запит українського суспільства на справедливе, об'єктивне та чесне правосуддя, так й як відповідь на вимоги міжнародно визначених стандартів судоустрою, суддівського врядування та, зокрема, забезпечення кримінального судочинства, щодо посад суддів як суб'єктів, які несуть найвищу відповідальність за результативність та якість діяльності кримінальної юстиції в державі, Україною висуваються вельми високі вимоги, які стосуються фахових здібностей, кваліфікації, доброчесності, дотримання етичних стандартів професійної та позаслужбової поведінки. З цією метою добір правників на посади суддів організовано таким чином, щоб забезпечити суддівський корпус найбільш кваліфікованими, доброчесними (з мінімальними, а в ідеалі – відсутніми репутаційними негараздами) юристами та, що не менш важливо – унеможливити втручання в кар'єру майбутнього судді будь-яких зацікавлених осіб.

3. Законодавча процедура добору суддів, окрім того, що дозволяє відібрати найбільш фахово підготовлених кандидатів, також забезпечує справжню незалежність судді, яка є одним з ключових показників якісної системи правосуддя. Так, незалежність судових органів як одну з вимог до суддівського корпусу, закладено Бангалорськими принципами поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схваленими Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23. Принцип незалежності визнано передумовою забезпечення правопорядку та основною гарантією справедливого вирішення справи в суді. Бангалорськими принципами передбачено, що суддя має відстоювати та втілювати в життя принцип незалежності судових органів в його індивідуальному та колективному аспектах, зокрема здійснювати свою судову функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи

втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою; виключати будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади [2].

3. Стаття 128 Конституції України передбачає, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом [1]. Згідно зі встановленим порядком до процесу добору суддів залучено Вищу кваліфікаційну комісію суддів України (далі – ВККС) та Вищу раду правосуддя – органи, які обіймають незалежне місце в системі державної влади та не перебувають під впливом системи правосуддя. Так, зокрема, згідно із Законом «Про судоустрій та статус суддів» (ст. 70) порядок добору на посаду судді місцевого суду включає: 1) оголошення ВККС добору на посаду судді; 2) подання особами, які виявили намір стати суддею, заяви та документів для участі у доборі на посаду судді; 3) допуск до участі у доборі на посаду судді; 4) складання кваліфікаційного іспиту; 5) проведення спеціальної перевірки, передбаченої цим Законом; 6) проведення перевірки особистих морально-психологічних якостей кандидатів на посаду судді (у разі визначення ВККС такої необхідності); 7) затвердження рейтингу кандидатів на посаду судді; 8) зарахування кандидатів на посаду судді до резерву на зайняття вакантних посад суддів [3].

4. Таким чином, у вимогах та процедурах добору до корпусу суддів закладено ідеали меритократії. Призначення особи на посаду судді не залежить від волі та рішень майбутнього керівника цієї особи що, відповідно, не створює негативних соціальних зв'язків між ними. Це забезпечує незалежність майбутнього судді як одну з основних засад його професійної і службової діяльності. Делегування виключних повноважень на проведення добору в суди органам, які не входять до системи судів та, відповідно, є незалежними від впливу на свої рішення й дії з боку цієї системи, усуває з процесу формування корпусу суддівських кадрів такі негативні явища, що є потенційними корупційними чинниками, як клієнтелізм, непотизм, кронізм, клановість, кумівство тощо [4, с. 33].

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.05.2026).
2. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року: Схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 30.05.2026).
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата

звернення: 30.05.2026).

4. Житний О. О. Вітчизняна модель добору персоналу в органи прокуратури як засіб зниження корупційних ризиків у системі кримінальної юстиції. *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість убезпечення* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків : Право, 2024. С. 30–33.

РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРОЕКТУ КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ)

Лук'янець Дмитро Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н.Каразіна

Одним із найстаріших інститутів адміністративного права є інститут адміністративної відповідальності. Його нормативна конструкція була створена більше сорока років тому, ще за радянських часів, і з того моменту у своїй основі залишається незмінною. За десятиліття свого існування Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП) [1] багато разів зазнавав змін та доповнень, проте, у своїй більшості, ці зміни та доповнення стосувалися складів адміністративних правопорушень.

Слід зазначити, що для радянських часів цей нормативно-правовий акт був доволі прогресивним, але у незалежній Україні він значною мірою втратив свої виховні та превентивні функції і перетворився інструмент державного примусу з переважно фіскальними функціями.

Відповідно до статті 23 КУпАП, адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Тобто, законодавець передбачив, що адміністративна відповідальність буде інструментом виховання особи та превенції правопорушень. Однак статистика свідчить, що щороку кількість притягнутих до адміністративної відповідальності осіб складає по декілька мільйонів.

Відомо, що рекордну кількість осіб було притягнуто до адміністративної відповідальності у 1995 році – 22 мільйони. Такий стан справ свідчить про те, що адміністративна відповідальність абсолютно не виконує ані виховної, ані превентивної функцій.

Натомість адміністративна відповідальність дуже добре поповнює державний бюджет. В історії України були роки, коли надходження від адміністративних штрафів та інших фінансових санкцій складала до 1,5 % доходної частини державного бюджету. Більш того, до 2004 року у законах про державний бюджет планувалися надходження від адміністративних штрафів. Тобто держава певним чином планувала протиправну поведінку своїх громадян.

Досить сумнівними з точки зору дотримання прав громадян були і є норми КУпАП про адміністративне затримання та адміністративний арешт, наявність судів серед органів адміністративної юрисдикції, відсутність дієвого механізму виконання адміністративних стягнень та їх заміни тощо. Певні процесуальні вади КУпАП були компенсовані з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру», але в цілому інститут адміністративної відповідальності залишається доволі архаїчним.

Розуміючи такий стан справ і прагнучі реформування та осучаснення інституту адміністративної відповідальності, у Верховній Раді України 28.06.2024 р.у зареєстровано проєкт Кодексу України про адміністративні проступки (реєстр. номер 11386, далі – проєкт).

Але, зміст даного проєкту викликає обґрунтовані сумніви у тому, що оновлений кодекс буде ефективним засобом відновлення правопорядку, як на цьому наголошують автори. Попри те, що авторами зроблено дійсно величезну роботу щодо систематизації складів правопорушень, за які законодавством передбачено адміністративну відповідальність як фізичних, так і юридичних осіб, проєкту притаманні кілька системних вад.

Перш за все, нормативна конструкція адміністративної відповідальності залишилася зорієнтованою на фіскальну функцію, хоча у статті 28 проєкту зазначено, що адміністративне стягнення застосовується до фізичної особи з метою поновлення правопорядку з метою додержання Конституції України і законів України, а також запобігання вчиненню нових адміністративних проступків як самою фізичною особою, так і іншими особами. Адміністративне стягнення застосовується до юридичної особи з метою поновлення правопорядку та запобігання вчиненню нових адміністративних проступків як самою юридичною особою, так і іншими особами. На користь такого висновку свідчить той факт, що основним адміністративним стягненням залишився штраф, базою для розрахунку якого є штрафна ставка, що становить 1/30 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року Законом про Державний бюджет України.

Другою системною вадою проєкту є збереження адміністративних стягнень, які застосовуються у судовому порядку. Такими, зокрема, є короткостроковий арешт, громадські роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, вилучення майна. Але, застосування таких стягнень здійснюється за правилами адміністративного судочинства за позовами відповідних адміністративних органів. Тобто розгляд справ про застосування адміністративних стягнень здійснюється за правилами позовного провадження, що само по собі є неприйнятним для деліктного провадження.

Більш того, відповідно до статті 502 проєкту, адміністративний акт про застосування адміністративного стягнення у вигляді короткострокового арешту виконується адміністративним органом, який розглядав справу про адміністративний проступок. В даному випадку в одній нормі зроблено одразу кілька концептуальних помилок. По-перше, адміністративний суд жодним чином не може виконати адміністративний акт про застосування короткострокового арешту, а, по-друге, рішення суду аж ніяк не може бути адміністративним актом.

Ще однією системною вадою проєкту, є використання конструкції «правові наслідки адміністративного проступку». Таку назву має розділ третій проєкту, і до правових наслідків адміністративного проступку відносяться адміністративні стягнення та додаткові правові наслідки. Додатковими правовими наслідками адміністративного проступку є: 1) пеня; 2) вилучення майна; 3) направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, булінг (цькування) учасника освітнього процесу. При цьому, самі адміністративні стягнення також поділяються на основні та додаткові.

Якщо у якійсь нормативній конструкції використовується термін «наслідок», то це свідчить про наявність причинно-наслідкового зв'язку між певними явищами. Але, адміністративні стягнення не можуть бути наслідком адміністративного проступку. Річ у тім, що причинно-наслідковий зв'язок не обумовлюється інтелектуально – вольовою діяльністю адміністративного органу, оскільки повноваження щодо застосування адміністративних стягнень є за своєю природою дискреційними. Правовим наслідком можна вважати, наприклад, виникнення у особи обов'язку сплатити штраф у разі прийняття рішення про застосування до неї відповідного стягнення.

Крім зазначених системних вад, проєкт містить велику кількість помилок та неточностей юридико-технічного характеру. Так, наприклад, у статті 13 проєкту надано характеристику принципу гуманізму. Відповідно до цієї статті, адміністративні стягнення, що застосовуються до фізичної особи на підставі цього Кодексу, не повинні піддавати її катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню, завдати шкоди її діловій репутації. Адміністративні

стягнення, що застосовуються до юридичної особи на підставі цього Кодексу, не повинні завдавати шкоди її діловій репутації. Але, можливість завдання шкоди саме діловій репутації особи і є одним із факторів, які можуть забезпечити реалізацію превентивної функції застосування адміністративного стягнення.

У статті 18 надано визначення поняття вини юридичної особи. Відповідно до цієї статті адміністративний проступок визнається вчиненим юридичною особою винувато, якщо її посадова особа, фізична особа, яка перебуває з нею в трудових відносинах, а також інша фізична особа, яка хоч і не перебуває у трудових відносинах, але виконує певні дії від імені та в інтересах юридичної особи за договором, довіреністю, усвідомлювала або повинна була усвідомлювати протиправність свого діяння (дії або бездіяльності). Але, у даній нормі не вказано на характер зв'язку між діями посадової особи та протиправним діянням юридичної особи.

У той самий час у статті 24 проєкту робиться акцент саме на такому зв'язку. Так, у цій статті зазначено, що обставиною, що виключає винуватість юридичної особи, є вчинення протиправного діяння внаслідок причин, що не залежали від волі і свідомості її посадових осіб, осіб, які перебувають з нею в трудових відносинах, а також інших фізичних осіб, які хоча і не перебувають у трудових відносинах, але виконують певні дії від імені та в інтересах юридичної особи за договором, довіреністю.

Подібного роду помилок досить багато у проєкті, але детальне ознайомлення з проєктом поставило головне питання: чи є доцільною саме така рекодифікація законодавства про адміністративну відповідальність? Попри недосконалість чинного КУпАП, прийняття нового Кодексу України про адміністративні проступки потягне за собою дуже багато проблем з його практичним застосуванням.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон УРСР від 07.12.1984 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.

2. Проєкт Кодексу України про адміністративні проступки. Зареєстровано у Верховній Раді України, номер реєстрації 11386 від 28.06.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/d9e08d2b-d7e6-4384-ab3f-f2cc166f2f13> (дата звернення: 28.04.2026).

РЕКОДИФІКАЦІЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ВРЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Мічурін Євген Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Сучасний євроінтеграційний поступ України та масштабна цифровізація суспільства вимагають не просто адаптації вітчизняного законодавства до *acquis communautaire* ЄС, а фундаментального оновлення всієї приватноправової системи шляхом рекодифікації Цивільного кодексу України. Головним викликом для цього процесу став швидкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) і інтеграція його у суспільні відносини. Системи ШІ інтегруються в цивільний оборот починаючи з укладення правочинів та створення інноваційних об'єктів і аж до заподіяння з його використанням майнової шкоди.

Класичні інститути цивільного права мають оновлюватися з урахуванням цифровізації суспільства: традиційні поняття суб'єкта, волевиявлення, авторства та деліктної відповідальності зазнають відповідних змін. Ситуація ускладнюється тим, що сам Європейський Союз лише зараз активно формує правове поле у цій сфері (зокрема через ухвалення EU AI Act). Відтак перед українським законодавцем стоїть важливе завдання: в межах рекодифікації створити гнучкі норми, які гармоніюють із цифровими стандартами ЄС і належно охороняють права приватних осіб.

Наразі штучний інтелект як теоретична технічна модель налічує вже більш як сімдесятирічну історію. З моменту, як у 1955 році видатний американський інформатик Джон Маккарті (John McCarthy) у своїй роботі «A proposal for the dartmouth summer research project on artificial intelligence» [1, p.12] згадав цей термін минув вже саме цей час. Нині штучний інтелект у вигляді математичної моделі увійшов у життя багатьох людей, перш за все, завдяки популярним його розробкам Gemeni та чат GPT.

Процеси широкого впровадження ШІ у суспільне життя потребують правового осмислення, і окремі аспекти – правового регулювання. До основних правових проблем наразі належать: поняття та правова природа штучного інтелекту. Згідно до відповідей на ці концептуальні запитання залежить вирішення інших правових проблем: чи є перспективи розвитку концепції штучного інтелекту як об'єкту права; правова відповідальність

за шкоду, спричинену з використанням штучного інтелекту тощо.

Щодо проблеми ШІ як об'єкта чи суб'єкта права, то у науці досліджуються як та, що розглядає його суб'єктом права, так і та, що бачить його об'єктом права. На сьогодні правові концепції штучного інтелекту (ШІ) перебувають на стадії активного формування. Дискусія про статус ШІ зосереджена на виборі між його визначенням як об'єкта чи суб'єкта права. Згідно з інструментальною концепцією (Л. Флоріді, EU AI Act), ШІ є складним майном без самосвідомості, тому відповідальність за нього завжди несе людина. Підхід *sui generis* (особливе право) фокусується на інтелектуальній власності. В Україні нині твори ШІ охороняються правом особливого роду, де суб'єктами є власники систем, а не сама програма. Альтернативна концепція «електронної особи» пропонує надати ШІ статус квазісуб'єкта із власним страховим фондом (щодо його відповідальності).

Наразі діяльність з використанням штучного інтелекту у сферах, що пов'язані з підвищеним ризиком (автотранспорт, безпілотні літальні апарати, інші, що належать до джерел підвищеної небезпеки) має здійснюватися із обов'язковим страхуванням відповідальності за спричинену шкоду. Такий механізм сприяє відшкодуванню збитків, спричинених через настання шкоди, завданої з використанням штучного інтелекту за рахунок страховика.

В літературі надане поняття ШІ як певної сукупності методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини [2, с. 46].

Розвиток штучного інтелекту спирається на теоретичні розробки щодо інших, ніж комп'ютерний, видів ШІ із продовженням його вдосконалення у звичній цифровій сфері. Утім, ведуться розробки біологічного штучного інтелекту, де принципом отримання інтелектуального продукту (і роботи ШІ) є живі штучно вирощені нейрони, які під'єднують до електродів: «мозок-комп'ютер». Ведуться пошуки щодо розробки інших видів ШІ (фізичного, хімічного тощо). При цьому математичне моделювання залишається фундаментом, але змінюється «субстрат» (матеріал), на якому ця модель (ШІ) реалізуються.

Так, біологічний ШІ: вирощені в лабораторії нейрони, буде продовжувати в основі спиратися на математику. Біологічні нейрони оброблятимуть інформацію через електрохімічні імпульси. Така система працюватиме на математичній моделі, зокрема, теорії хаосу та динамічних систем.

Незамінність математичного моделювання щодо природи ШІ пояснюється тим, що воно є своєрідною «мовою», на якій базується логіка його функціонування. Навіть якщо «процесором» є пробірка з хімікатами

чи біологічні штучно вирощені нейрони, вони все одно підпорядковуються математичним законам перетворення вхідної інформації через певні алгоритми у вихідну за завданням замовника-людини. Отже, незалежно від технологічної бази ШІ, в основі його роботи завжди лежать логіка та обчислення, незалежно від того, чи виконує їх цифровий код, або ж структури біополімерів. Універсальність вхідної інформації, з якою працює ШІ сьогодні не обмежується лише текстом. Це можуть бути і малюнки, і фото, і відеоінформація. Вказане відображує мультимодальність ШІ.

З урахуванням цього є підстави визначити штучний інтелект як адаптивну архітектуру (програмну або іншу), що трансформує мультимодальні вхідні сигнали у цільові рішення шляхом автономного виявлення закономірностей та безперервної оптимізації внутрішньої математичної моделі. Це визначення є перспективним, що враховує вимоги часу, оскільки воно виходить за межі суто ІТ-розуміння ШІ. Відтак, наразі розуміння ШІ вже виходить за межі суто програмування (цифрового ШІ), оскільки він невдовзі буде базуватися на експериментальних біологічних, фізичних, хімічних та інших процесах.

Висновки.

ШІ еволюціонує як адаптивна математичної модель, що може функціонувати на багатоманітних субстратах - від цифрового до біополімерів. В основі обробки вхідної і генерації вихідної інформації ШІ є математична модель, що лишається незмінною його ознакою незалежно від фізичного носія.

У дискусії ШІ є об'єкт чи суб'єкт» права визначилася можливість у подальшому надати ШІ статус суб'єкта права із страхуванням відповідальності за нанесену ним шкоду, що буде джерелом відповідного відшкодування. У сферах підвищеної небезпеки (автопілоти, дрони) обов'язковим має бути механізм страхування відповідальності, що гарантує відшкодування шкоди, завданої з використанням ШІ.

Список використаних джерел:

1. McCarthy J. A proposal for the dartmouth summer research project on artificial intelligence, august 31, 1955. *AI magazine*. 2006. № 27.4. P12.
2. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект». *Інформація і право*. 2023. №1 (44). С. 32-49.
3. Мічурін Є. О. Використання штучного інтелекту і академічна доброчесність: приватно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2025. Вип. 40. С. 129-136. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-13> (дата звернення: 26.04.2026).

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ

Полянський Антон Олександрович,
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В умовах триваючого збройного конфлікту на території України особливого значення набуває належне забезпечення процесу доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних як із загально-кримінальними правопорушеннями, так і з воєнними злочинами. Однією з ключових слідчих (розшукових) дій, від результативності якої безпосередньо залежить повнота та достовірність доказової бази, є огляд місця події. Саме під час його проведення відбувається первинне сприйняття слідчим обстановки кримінального правопорушення, виявлення, фіксація та вилучення слідів вчиненого діяння, а також формування інформаційної основи для подальшого кримінального процесуального доказування.

Водночас умови воєнного стану істотно трансформують як організаційно-тактичні засади проведення огляду місця події, так і сам механізм формування доказів. Підвищений рівень небезпеки для учасників слідчої дії (мінна загроза, руйнування інфраструктури, обмежений доступ до окремих територій, масовий характер руйнувань і людських жертв) обумовлює потребу переосмислення традиційних криміналістичних підходів до проведення огляду. За таких умов особливої актуальності набувають питання допустимості, належності та достовірності отриманих доказів, а також забезпечення безперервності процесу їх документування і збереження.

Огляд місця події як первинна слідча (розшукова) дія посідає ключове місце в системі кримінального провадження з огляду на можливість отримання фактичних даних, необхідних для подальшого ефективного розслідування. Джерела інформації, здобуті в ході проведення цієї процесуальної дії, трансформуються у належні та допустимі докази, що формують доказову базу у кримінальному провадженні.

В умовах воєнного стану значення огляду місця події суттєво зростає, оскільки існує підвищений ризик втрати або знищення доказової інформації внаслідок повторних обстрілів об'єктів, руйнування інфраструктури, а також пожеж чи інших наслідків бойових дій (зокрема, спричинених влучанням безпілотних літальних апаратів). За таких обставин особливої актуальності набуває необхідність оперативного, скоординованого та тактично виваженого проведення огляду місця події.

Водночас навіть щодо кримінальних правопорушень, які не належать до категорії воєнних, урахування особливостей тактики проведення огляду місця події в умовах воєнного стану виступає ефективним засобом досягнення завдань цієї слідчої (розшукової) дії та забезпечення належного рівня доказування.

Як слушно зазначає В. Ю. Шепітько, безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події та виявлених речових доказів виступає вихідним емпіричним матеріалом, аналіз якого дає змогу реконструювати подію кримінального правопорушення, а в окремих випадках встановити час, умови його вчинення, а також інші істотні обставини, включаючи можливу особу правопорушника [1, с. 113]. Огляд місця події виконує не лише фіксаційну, а й пізнавально-реконструктивну функцію, будучи визначальним джерелом формування первинної доказової інформації та основою для подальшого спрямування досудового розслідування [2, с. 205].

Мета проведення огляду місця події в умовах воєнного стану конкретизується з урахуванням напрацювань криміналістичної науки та сучасних викликів практики правозастосування. У цьому контексті до основних завдань такої слідчої (розшукової) дії доцільно віднести:

По-перше, виявлення, фіксацію, вилучення, дослідження та оцінку слідів кримінального правопорушення, що забезпечує формування належної доказової бази та запобігає втраті інформації в умовах підвищеної небезпеки її знищення;

По-друге, збирання та первинний аналіз відомостей, необхідних для висунення і перевірки криміналістичних версій, що дозволяє визначити напрями подальшого досудового розслідування та оптимізувати процес доказування;

По-третє, накопичення інформації для організації оперативно-розшукових заходів, зокрема щодо встановлення особи правопорушника, його мотивів, цілей та інших обставин вчинення кримінального правопорушення;

По-четверте, виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення або полегшили його реалізацію, з метою подальшого їх усунення та запобігання аналогічним діям у майбутньому;

По-п'яте, безпосереднє сприйняття слідчо-оперативною групою обстановки місця події, що забезпечує цілісне уявлення про механізм події, взаємозв'язок її елементів та дозволяє більш обґрунтовано встановити фактичні обставини кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що в умовах воєнного стану зазначені завдання набувають особливої ваги, оскільки потребують максимальної оперативності, узгодженості дій учасників слідчо-оперативної групи, а також адаптації традиційних криміналістичних підходів до специфічних

умов підвищеного ризику та обмежених можливостей доступу до місця події.

Огляд місця події в умовах воєнного стану виступає не лише початковою та невідкладною слідчою (розшуковою) дією, а й одним із ключових процесуальних механізмів формування доказової бази у кримінальному провадженні. Відкрита збройна агресія проти нашої держави та запровадження правового режиму воєнного стану зумовлюють необхідність адаптації традиційних криміналістичних підходів до нових безпекових та організаційних викликів, пов'язаних із проведенням слідчих дій в умовах бойових дій, руйнувань та обмеженого доступу до окремих територій.

За таких обставин особливого значення набуває комплексне використання сучасних технічних засобів фіксації, належна координація діяльності слідчих, прокурорів, оперативних підрозділів і спеціалістів, а також забезпечення процесуальної безперервності документування доказової інформації. Саме належно проведений огляд місця події дозволяє сформуванню первинну інформаційну основу досудового розслідування, забезпечити ефективну перевірку криміналістичних версій та створити передумови для притягнення винних осіб до відповідальності, у тому числі за міжнародні злочини, вчинені в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: підручник / Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2008. 464 с.
2. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.

СОЦІАЛЬНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Серьогін Віталій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Сучасний розвиток європейських демократій характеризується поступовим переходом від класичного ліберального конституціоналізму до моделі соціального конституціоналізму, яка передбачає активну участь держави у забезпеченні соціального добробуту громадян. В умовах

глобалізації, економічних криз, соціальної нерівності та демографічних викликів питання реалізації соціальних прав набуває особливого значення.

Європейський Союз сформував власну модель соціального конституціоналізму, яка ґрунтується на поєднанні ринкової економіки з високими стандартами соціального захисту. Для України, яка обрала європейський вектор розвитку, досвід ЄС має важливе значення для вдосконалення національної моделі соціальної державності.

Проблематика соціального конституціоналізму є предметом дослідження як зарубіжних, так і українських науковців. Значний внесок у розвиток теорії соціальної держави зробили такі вчені, як Герман Геллер [1], Конрад Гессе [2], Пітер Геберле [3], які обґрунтували необхідність поєднання принципів правової та соціальної держави. Серед українських учених вагомий внесок у дослідження конституціоналізму та соціальної державності здійснили Віктор Шаповал [4], Юрій Тодика [5], Олександр Скрипнюк [6], Петро Рабінович [7] та інші дослідники. У їхніх працях аналізуються конституційні засади соціальної держави, гарантії соціальних прав людини та перспективи європейської інтеграції України. Втім, попри значну кількість наукових досліджень, питання становлення соціального конституціоналізму в Європейському Союзі та його впливу на український конституційний розвиток потребують подальшого комплексного вивчення.

Соціальний конституціоналізм являє собою напрям розвитку сучасної конституційної теорії та практики, відповідно до якого держава зобов'язана не лише гарантувати громадянські та політичні права людини, а й забезпечувати належні соціально-економічні умови для реалізації людської гідності. Соціальна конституційна держава ґрунтується на визнанні того, що формальна рівність громадян не завжди забезпечує фактичну рівність можливостей. Тому держава повинна активно впливати на соціально-економічні процеси, сприяти зменшенню соціальної нерівності, підтримувати вразливі групи населення та гарантувати мінімальні стандарти соціального захисту. Відповідно, соціальний конституціоналізм розглядає соціальні права як невід'ємний елемент конституційного статусу особи. До таких прав належать право на працю, соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту, житло та належний життєвий рівень.

В історичному контексті соціальний конституціоналізм можна розглядати як «наступника і спадкоємця» конституціоналізму ліберального, який сформувався і домінував в епоху руйнації феодалізму та перемоги буржуазно-демократичних революцій. Як відомо, ліберальний конституціоналізм історично сформувався як система обмеження державної влади та захисту індивідуальної свободи. Його основними цінностями були і залишаються приватна автономія особи, свобода підприємництва, недоторканність приватної власності та мінімальне втручання держави в економічні процеси. На відміну від нього, соціальний

конституціоналізм виходить із необхідності активної ролі держави у забезпеченні соціальної справедливості. Якщо ліберальна модель орієнтується переважно на негативні права людини (свобода від втручання держави), то соціальний конституціоналізм акцентує увагу на позитивних зобов'язаннях держави щодо створення умов для безперешкодної реалізації прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, головна відмінність між двома типами (моделями, фазами) конституціоналізму полягає у розумінні функцій держави: ліберальна держава переважно утримується від втручання, тоді як соціальна держава активно діє для забезпечення суспільного добробуту.

Соціальна держава покликана забезпечувати баланс між економічною свободою та соціальною рівністю. Реалізація принципу соціальної справедливості передбачає здійснення державою комплексу заходів, спрямованих на підтримку соціально незахищених категорій населення.

Серед основних функцій соціальної держави можна виділити: забезпечення ефективної системи соціального страхування; підтримку пенсіонерів, осіб з інвалідністю, дітей та малозабезпечених сімей; боротьбу з безробіттям; забезпечення доступності медичних та освітніх послуг; здійснення справедливої податкової політики; перерозподіл доходів з метою зменшення соціальної нерівності. Через механізми бюджетної політики, прогресивного оподаткування та соціальних програм держава сприяє вирівнюванню рівня доходів населення і забезпечує мінімальні соціальні стандарти.

Фундамент соціального конституціоналізму становлять соціальні права. На відміну від громадянських і політичних прав, реалізація соціальних прав потребує активної діяльності держави та значних фінансових ресурсів.

Сучасна соціальна держава гарантує: право достатній життєвий рівень; право на працю та справедливі умови праці; право на соціальне забезпечення; право на охорону здоров'я; право на освіту; право на житло; право на соціальну допомогу в разі безробіття, хвороби чи втрати працездатності. Втім ефективність соціальних прав залежить не лише від їх конституційного закріплення, але й від наявності дієвих механізмів реалізації та судового захисту.

Соціальний вимір є одним із фундаментальних напрямів розвитку Європейського Союзу (див. докл.: [8-13]). Соціальні цінності закріплені в Договорі про Європейський Союз [14] та Договорі про функціонування Європейського Союзу [15]. Відповідно до статті 2 Договору про Європейський Союз, Союз ґрунтується на цінностях людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини. Особливе значення мають принципи соціальної справедливості, солідарності та недискримінації.

Важливим елементом первинного права ЄС є Хартія основоположних прав Європейського Союзу [16], яка містить окремий розділ «Солідарність». У ньому закріплено право працівників на належні (справедливі) умови праці (ст. 31), право на соціальне забезпечення і соціальну допомогу (ст. 34), право на охорону здоров'я (ст. 35), право на захист від необґрунтованого звільнення (ст. 30) та інші соціальні права.

Таким чином, можемо стверджувати, що соціальний конституціоналізм на сьогодні став невід'ємною складовою європейської правової системи.

Важливим міжнародним документом у сфері захисту соціальних прав є Європейська соціальна хартія, прийнята в 1961 році та переглянута у 1996 році [17]. Хартія закріплює широкий спектр соціально-економічних прав, серед яких: право на працю; право на справедливу винагороду; право на безпечні умови праці; право на соціальне забезпечення; право на соціальну та медичну допомогу; право сім'ї, дітей та молоді на соціальний захист; право осіб з інвалідністю на соціальну інтеграцію; право на житло. Особливістю Хартії є створення міжнародного механізму контролю за виконанням державами взятих на себе соціальних зобов'язань. Вона стала одним із найважливіших джерел формування європейських стандартів соціальної державності та суттєво вплинула на конституційний розвиток держав Європи.

Український конституціоналізм традиційно орієнтований на європейські стандарти, в тому числі й у соціальній сфері. Конституція України [18] закріплює соціальну спрямованість держави: відповідно до ст. 1 Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою. Основний Закон 1996 року також гарантує широкий спектр соціальних прав, зокрема право на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, працю та достатній життєвий рівень. Можемо констатувати, що загалом, принаймні на рівні декларацій, конституційна модель України відповідає європейській концепції соціальної держави. Разом із тим практична реалізація соціальних прав залишається складним завданням через економічні труднощі, військовий стан, демографічні проблеми та обмеженість бюджетних ресурсів.

Важливим чинником розвитку соціального конституціоналізму в Україні виступає європейська інтеграція. У процесі адаптації законодавства до стандартів ЄС здійснюється модернізація трудового законодавства, системи соціального забезпечення, механізмів захисту прав працівників та політики недискримінації. Імплементация європейських соціальних стандартів сприяє посиленню гарантій соціальних прав людини, розвитку інститутів соціального діалогу та підвищенню ефективності державної соціальної політики. У перспективі членство України в Європейському Союзі може стати важливим фактором поглиблення соціальної державності та зміцнення конституційних

механізмів захисту людини. Подальша європейська інтеграція створює необхідні передумови для зміцнення соціальних гарантій, удосконалення механізмів захисту прав людини та утвердження принципів соціального конституціоналізму в Україні.

Список використаних джерел:

1. Heller H. Staatslehre. Leiden : A. W. Sijthoff, 1934. 298 s.
2. Hesse K. Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. 20. Aufl. Heidelberg : C. F. Müller Verlag, 1999. 340 s.
3. Häberle P. Verfassungslehre als Kulturwissenschaft. 2. Aufl. Berlin : Duncker & Humblot, 1998. 1216 s.
4. Шаповал В. М. Конституціоналізм і конституційне право України. *Право України*. 2012. № 9. С. 27–41.
5. Тодика Ю. М. Конституція України: проблеми теорії і практики : монографія. Харків : Факт, 2000. 608 с.
6. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання : у 2 т. Харків : Право, 2009. Т. 1. 468 с.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 10-те вид., допов. Львів : Край, 2008. 224 с.
8. Craig P., de Búrca G. EU Law: Text, Cases, and Materials. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2020. 1344 p.
9. Barnard C. The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms. 6th ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. 656 p.
10. Kenner J. EU Employment Law: From Rome to Amsterdam and Beyond. Oxford : Hart Publishing, 2003. 704 p.
11. Schiek D., Liebert U., Schneider H. European Economic and Social Constitutionalism after the Treaty of Lisbon. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 428 p.
12. Ferrera M. The Boundaries of Welfare: European Integration and the New Spatial Politics of Social Protection. Oxford : Oxford University Press, 2005. 304 p.
13. Ssenyonjo M. Economic, Social and Cultural Rights in International Law. 2nd ed. Oxford : Hart Publishing, 2016. 768 p.
14. Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016. C 202. P. 13–46.
15. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016. C 202. P. 47–200.
16. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016. C 202. P. 389–405.
17. European Social Charter (Revised), Strasbourg, 3 May 1996. European Treaty Series. No. 163. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 1996. 36 p.
18. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

ПОЛІТИКА МОВНОГО РОЗМАЇТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сироїд Тетяна Леонідівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

З моменту створення Європейський Союз (далі – ЄС, Союз) дотримується політики мовного розмаїття, регламентованої установчими актами Союзу та іншими нормативами. Зокрема, стаття 3 Договору про Європейський Союз вимагає від ЄС поважати культурне та мовне розмаїття. Стаття 165(2) Договору про функціонування Європейського Союзу сприяє викладанню та поширенню мов країн ЄС [1]. Крім того, Розділ III Хартії основних прав Європейського Союзу вимагає поваги до культурного, релігійного і мовного розмаїття та забороняє дискримінацію [2].

Планом дій щодо вивчення мов та лінгвістичної різноманітності [3] підкреслена необхідність для громадян мати навички для розуміння та спілкування зі своїми сусідами. Ним зазначено, що всі громадяни Європи повинні мати змогу спілкуватися принаймні двома мовами, окрім своєї рідної. Задля досягнення означеного, документом окреслено три напрямки діяльності та конкретні цілі для кожного з них. Перший напрямок – це вивчення мов протягом усього життя. Задля цього Планом визначено такі цілі: вивчення рідної мови та двох інших мов з раннього віку; безперервне вивчення мов у середній та професійній освіті; безперервне вивчення мов у вищій освіті; заохочення вивчення мов серед дорослих; розвиток вивчення мов для осіб з особливими потребами; розширення спектру мов, що пропонуються в освіті. Другий напрямок спрямований на покращення викладання мов, зокрема, шляхом створення більш адаптивної структури школи. У цьому контексті План дій визначає наступні цілі: впровадження глобальної політики вивчення мов у школах; ширше поширення інструментів, розроблених для викладання та вивчення мов; покращення підготовки викладачів мов; збільшення кількості викладачів мов; підготовка вчителів для викладання предметів принаймні однією іноземною мовою; тестування мовних навичок громадян за допомогою Європейського індикатора мовної компетентності та сприяння порівнянню між цими навичками. Третій напрямок дій передбачає створення сприятливого для мов середовища. З цією метою План дій визначає такі цілі: сприяння інклюзивному підходу до мовного розмаїття; створення спільнот, сприятливих для мов, наприклад, шляхом використання

субтитрів у кінотеатрах або шляхом використання навичок багатьох двомовних громадян; покращення пропозиції та охоплення вивченням мов.

План дій також включає створення рамок для досягнення цих цілей за допомогою структур, які дозволяють приймати більш обґрунтовані рішення (група високого рівня, проведення досліджень тощо), ефективніший обмін інформацією між практиками та чіткі процедури для подальшої діяльності за планом дій.

У Білій книзі (1995) [4] вивчення мов зазначається як ключ до мобільності та працевлаштування. Комісія заохочує раннє вивчення двох іноземних мов за допомогою інноваційних методів.

У Звіті «Освіта починається з мови» (2000) [5] окреслена необхідність і цінність вивчення мов, а також запропоновано інноваційні підходи до їх викладання.

У Повідомленні Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету і Комітету регіонів (СОМ(2008) 566 [6] наголошено на цінності мовного розмаїття в ЄС та запропоновано кроки, які слід вжити для забезпечення інтеграції багатомовності в політику Союзу. Документом запропоновано використовувати існуючі програми та ініціативи для сприяння вивченню мов та оцінки мовних навичок, а також подальшого розвитку навчальних програм для усних і письмових перекладачів. Він підвищує мобільність студентів та працівників, повідомляє про результати дослідження мовних навичок, сприяє творчості та інноваціям у вивченні мов і надає платформу для відповідних зацікавлених сторін для обміну передовим досвідом; заохочує використання субтитрів та сприяє поширенню європейських творів; підтримує проекти, що стосуються мовних та комунікаційних технологій і транскордонної адміністративної співпраці з метою зменшення мовного розриву; стимулює просування європейських мов у країнах, що не є членами ЄС, для зміцнення економічних та культурних зв'язків.

Рекомендацією Ради (2012) [7] підкреслено важливість принципу навчання протягом усього життя. Зазначено про необхідність приділення більшої уваги дорослим та тим, хто не отримав формальної освіти, оскільки вони частіше є одномовними. Рекомендація закликає країни ЄС пропонувати громадянам можливості працевлаштування на основі неформального досвіду.

Принцип навчання протягом усього життя також є ключовим елементом програми Erasmus+ [8], яка об'єднує поточні напрямки ЄС у сфері спорту, освіти, молоді та навчання і пропонує більшій кількості громадян ЄС можливість жити та здобувати навички за кордоном.

Про важливість вивчення мов та оцінювання мовних навичок констатовано у висновках Ради (2014) щодо багатомовності та розвитку мовних компетенцій [9].

Орієнтиром для політики ЄС щодо викладання та вивчення мов є Рекомендація Ради ЄС (2019) [10]. Вона ставить за мету, щоб усі учні до закінчення старшої середньої школи набули навичок вільного володіння мовою навчання; заохочуючи вільне володіння двома додатковими мовами, окрім рідної. Вона також містить заклик приділяти особливу увагу мовній обізнаності в багатомовних класах. Це означає повагу мовного розмаїття учнів та використання його як цінного освітнього ресурсу.

Запущений Європейською Комісією та Радою Європи Маніфест мотивації (2025) [11] підкреслює важливість вивчення мов та те, яку значну роль мотивація відіграє в процесі навчання. Він також визначає ключових учасників та фактори, що впливають на мотивацію в контексті вивчення мови.

Європейська Комісія докладає зусиль до поширення багатомовності з метою: 1) сприяти міжкультурному діалогу та більш інклюзивному суспільству; 2) допомогти громадянам усіх держав-членів розвинути почуття громадянства ЄС; 3) відкрити можливості для людей навчатися та працювати за кордоном та 4) відкрити нові ринки для підприємств ЄС, які конкурують на світовому рівні [12].

Підсумовуючи вищезначене слід констатувати, що політика ЄС щодо багатомовності має за мету: сприяння вивченню мов, заохочуючи вільне володіння двома додатковими мовами, окрім рідної («рідна мова плюс 2»); підвищення обізнаності про мовне різноманіття Європи та його переваги для діалогу і конкурентоспроможності; підтримку багатомовної економіки; забезпечення доступності законодавства, процедур та інформації ЄС усіма офіційними мовами.

Список використаних джерел:

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union). URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> (дата звернення: 30.05.2026).
2. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng (дата звернення: 30.05.2026).
3. Action plan on language learning and linguistic diversity. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:c11068&frontOfficeSuffix=%2F> (дата звернення: 30.05.2026).
4. White Paper on Education and Training – Teaching and Learning – Towards the Learning Society. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:51995DC0590> (дата звернення: 02.06.2026).
5. Education begins with language. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b7e2851-b5fb-11ea-bb7a-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 02.06.2026).
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of

the Regions - Multilingualism: an asset for Europe and a shared commitment {SEC(2008) 2443} {SEC(2008) 2444} {SEC(2008) 2445}. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52008DC0566> (дата звернення: 30.05.2026).

7. Council Recommendation of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012H1222%2801%29> (дата звернення: 30.05.2026).

8. Regulation (EU) 2021/817 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 establishing Erasmus+: the Union Programme for education and training, youth and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0817> (дата звернення: 30.05.2026).

9. Council conclusions of 20 May 2014 on multilingualism and the development of language competences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52014XG0614%2806%29> (дата звернення: 30.05.2026).

10. Council Recommendation of 22 May 2019 on a comprehensive approach to the teaching and learning of languages. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2019.189.01.0015.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2019%3A189%3ATOC (дата звернення: 30.05.2026).

11. A Motivation Manifesto. URL: <https://edl.ecml.at/en/About-the-day/Motivation-manifesto> (дата звернення: 30.05.2026).

12. FAQs on multilingualism and language learning. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/memo_12_703/ (дата звернення: 30.05.2026).

НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЯКІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Харченко Вадим Борисович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

За усталеними у правовій доктрині нашої держави підходами, процес створення, зміни і скасування законів визначається як законодавчий процес, який складається з низки стадій. Першою з них є стадія законодавчої ініціативи – внесення у законодавчий орган пропозиції про видання, зміну або скасування закону. Як зазначає В. М. Панасюк, інститут законодавчої ініціативи відіграє ключову роль у формуванні системи законодавства, дозволяючи оперативно реагувати на потреби суспільства, виклики часу та впроваджувати необхідні реформи [3, с. 88]. Відповідно до положень ч. 1 ст. 93 Конституції України [7], п. 1 ч. 5 ст. 89 Регламенту Верховної Ради України [8] та ст. 12 Закону України «Про статус народного депутата України» [6] спеціальною правосуб'єктністю щодо права законодавчої ініціативи наділено чітко визначене та обмежене коло суб'єктів, серед яких визначений народний депутат України.

Наведене є цілком виправданим, адже у процесі здійснення своєї діяльності, спілкуючись із своїми виборцями, займаючи відповідні посади у Комітетах Верховної Ради України, працюючи у Тимчасових слідчих та спеціальних комісіях Парламенту, народні депутати формують уявлення щодо необхідності відповідних змін у законодавстві, у тому числі й таких, що стосуються закону про кримінальну відповідальність. Саме народні депутати як ніхто інший спроможні внести до законодавчого органу пропозиції про видання, зміну або скасування нормативно-правового акту щодо протидії та запобігання злочинності. Про це свідчить й аналіз законопроектів, переважна більшість яких ініціюються саме народними депутатами.

Водночас, жодний нормативний акт не обмежує та не конкретизує певну галузь знань, у межах якої народний депутат України уповноважений порушувати перед Парламентом питання про видання, зміну або скасування закону. Поряд з цим, є цілком зрозумілим, що жоден народний депутат України, як і будь-яка інша особа, апріорі не може мати відповідної кваліфікації та фаху з усієї сукупності галузей знань, які є необхідними для розробки того чи іншого закону у будь-якій сфері, у тому числі й закону про кримінальну відповідальність. Таке обмеження стосується не тільки народного депутата, а й має загальний характер, адже навіть створений будь-який колектив з розробки відповідного законопроекту потребує

включення до нього належних фахівців з наряду, що стосується його змісту.

Саме тому, наступним етапом законодавчого процесу визначається розробка законопроекту, яка може бути доручена парламентським комітетам, міністерствам, колективам вчених-фахівців, а також науковим організаціям, які акумулюють творчий потенціал провідних наукових установ та закладів вищої освіти юридичного профілю України. Зрозуміло, що саме такі фахівці або їх об'єднання й спроможні не тільки підготувати відповідний законопроект, а й здійснити таку діяльність на найвищому професійному рівні, врахувавши не тільки положення сучасної доктрини у належній галузі знань, а й потенційно усунути вади, які можуть обумовити труднощі у правозастосовній діяльності. При цьому, Конституційний Суд України наголошує на тому, що розроблення проекту закону є окремим видом діяльності, що передує стадії подання (внесення) законопроекту, і, таким чином, не стосується безпосередньо суб'єктів, визначених у ч. 1 ст. 93 Конституції України [5].

Водночас, у ч. 1 ст. 12 Закону України «Про статус народного депутата України» [6] наголошується на тому, що право законодавчої ініціативи народного депутата України реалізується у формі внесення до Верховної Ради України відповідного законопроекту. Аналогічне положення передбачене й Регламентом Верховної Ради України, ч. 5 ст. 89 якого передбачає, що право законодавчої ініціативи здійснюється шляхом внесення до Верховної Ради проектів законів [8]. Жоден вітчизняний нормативний акт, якими врегульований законодавчий процес у нашій державі, не містить навіть згадки про таку стадію, як розробка проекту закону. Більш того, існуючі натепер законодавчі приписи фактично змінюють усталену та природну послідовність стадій законодавчого процесу, або ігноруючи розробку проекту закону як наступну (або попередню) за законодавчою ініціативою стадію, припускаючи таким чином, що ці дві стадії можуть бути об'єднані. Але в останньому випадку суб'єкти, які наділені правом та фактичною можливістю реалізації такої діяльності, апріорі не можуть співпадати, що робить можливість такого об'єднання виключно гіпотетичною. Тобто коло суб'єктів стадії законодавчої ініціативи та коло суб'єктів стадії розробки проекту закону різняться між собою не тільки за своїм правовим статусом, а й за обсягом фахових вимог і професійних навиків. Безумовно, окремі народні депутати України мають відповідну наукову ступінь та вчене звання, але, по-перше, їх спеціалізація стосується окремої галузі знань, а, по-друге, вимоги ст. 76 Конституції щодо до обрання народним депутатом України взагалі не встановлюють жодних обмежень щодо освіти, фаху або кваліфікації [4, с. 32].

На наявність такої проблеми наголосила й Рахункова палата, яка у період із 5 серпня до 4 листопада 2024 року проводила комплексний аудит

Національної академії правових наук України. У Звіті про результати аудиту [1] наголошується, що діяльність Національної академії правових наук у сфері надання науково-правових висновків на законопроекти з тих чи інших питань, а також власне розробки самих законопроектів під час виконання фундаментальних наукових досліджень, здебільшого не викликають інтересу у органів державної влади, які, за логікою, навпаки мають бути зацікавлені в отриманні якісних експертних висновків та законопроектів. «Як результат: втрачається взаємозв'язок між державою і наукою; не забезпечене функціонування цілісної нормативно-правової, організаційно управлінської системи взаємодії науки із зацікавленими споживачами результатів, фактично не відбувається розвитку наукового потенціалу».

Наведені вади особливо актуалізує те, що закон про кримінальну відповідальність в умовах війни й у післявоєнний період має розглядатися як системний компонент загальної безпекової стратегії держави. Разом з тим, ефективність такої системи визначатиметься здатністю забезпечити одночасно захист суверенітету, зміцнення верховенства права та гарантії прав людини. Дотримання такого балансу й визначатиме перспективи подальшої правової європеїзації українського кримінального законодавства та його інтеграції до єдиного європейського правового простору [2, с. 146]. Враховуючи тематику виступу, наприкінці вважаю за можливе навести вислів, який приписується Отто фон Бісмарку: «Чиновники – це дармоїди, які пишуть закони, за якими людині не прожити. Чому міністри отримують постійну зарплату, незалежно від того, добре чи погано живе населення... От якби розмір зарплати бюрократів коливався вгору-вниз залежно від рівня життя народу, тоді б ці дурні менше писали законів, а більше думали».

Список використаних джерел:

1. Звіт про результати аудиту відповідності використання коштів Державного бюджету України, виділених Національній академії правових наук України, затверджений рішенням Рахункової палати 10 грудня 2024 року № 55-1. Відповідальна: член Рахункової палати Є. Пушко-Цибуляк. URL: <https://nals.com.ua/zovnishnij-audit/> (дата звернення: 30.05.2026).

2. Мацола А. А. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія Право*. 2025. Вип. 91: Ч. 4. С. 140–147. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.18> (дата звернення: 30.05.2026).

3. Панасюк В. М. Право законодавчої ініціативи: зміст та форми реалізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 97–90. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.13> (дата звернення: 30.05.2026).

4. Росоляк О, Гонар І. Щодо вимог до кандидатів у народні депутати України в умовах удосконалення діяльності державного механізму. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. Ослобмріе. 2016. С. 30–33. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/5/7.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень абз. 13 п. 1 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», ч. 2 ст. 52, ч. 3 ст. 53, ч. 2 ст. 54 Бюджетного кодексу України в аспекті положень ч. 1 ст. 93, ч. 2 ст. 96, п. 6 ст. 116 Конституції України (справа про право законодавчої ініціативи щодо внесення змін до закону про Державний бюджет України) від 13.01.2009 р. № 1-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-09#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

6. Про статус народного депутата України : Закон від 17.11.1992 р. № 2790-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

7. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

8. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

СЕКЦІЯ 1
СТАНОВЛЕННЯ СУВЕРЕННОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ ВІДБУДОВИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
ПОВОЄННОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ЄВРОПІ ХХ СТОЛІТТЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Воронова Ізабелла Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
Університету імені В. Н. Каразіна

Перспектива переходу України до повоєнного відновлення породжує гостру потребу в осмисленні правової ідеології, яка стане підґрунтям майбутньої відбудови. Зведення цього завдання лише до економічних та інфраструктурних аспектів є хибним: світовий досвід доводить, що довготривалий успіх повоєнних трансформацій залежить насамперед від правової та ціннісної парадигми, в межах якої вони здійснюються [1, с. 965]. Тому актуалізується завдання компаративного дослідження європейських моделей повоєнного державотворення ХХ ст. з метою виявлення тих елементів правової ідеології, які можуть бути продуктивно адаптовані до українських реалій.

Під правовою ідеологією відбудови розуміється цілісна система правових ідей, цінностей і принципів, яка визначає мету, спрямованість та зміст державно-правових трансформацій після завершення збройного конфлікту. Така ідеологія виконує щонайменше три функції: легітимаційну (обґрунтовує новий державний порядок), консолідуючу (об'єднує суспільство навколо спільних правових цінностей) та програмну (задає вектор подальшої правотворчості). Як наголошують Г. Зеленько та колектив авторів, без чітко артикульованої правової ідеології повоєнна відбудова ризикує перетворитися на консервацію довоєнних інституційних дефектів і відтворення «замкненого кола» інституційної неспроможності [2, с. 15].

Європейський досвід ХХ ст. дає принаймні чотири моделі повоєнної правової ідеології, кожна з яких заслуговує на окремий аналіз. Перша - веймарська модель (1919–1933 рр.), що ґрунтувалася на спробі поєднати ліберально-демократичні принципи з елементами соціальної держави в

умовах нав'язаного миру. Її уроки засвідчили: правова ідеологія відбудови, відірвана від реального соціального запиту та позбавлена ефективних механізмів захисту конституційного ладу від внутрішніх ворогів, приречена на провал. Цей урок було враховано у наступних європейських проєктах. Друга - західнонімецька модель (після 1949 р.), сформульована в Основному законі ФРН та доктрині «войовничої демократії» (*streitbare Demokratie*). Її ключовими ідеологемами стали: непорушна гідність людини як універсальна правова цінність, конституційний патріотизм як заміник етнічної ідентичності, верховенство права як інструмент остаточного розриву з тоталітарним минулим [3, с. 348]. Західнонімецький досвід засвідчив виняткову роль конституційного правосуддя у формуванні нової правової культури. Третя - модель «План Маршалла», яка не зводилася до економічної допомоги, а становила собою цілісну ідеологію інституційної конвергенції європейських держав на засадах ліберального інтернаціоналізму [3, с. 350]. Її особлива цінність проявляється у демонстрації того, що зовнішня фінансова підтримка може бути ефективною лише за умови паралельного формування внутрішнього правового запиту на реформи. Четверта - постюгославська модель (Хорватія, Боснія і Герцеговина, 1995–2013 рр.), яка є ближчою до української ситуації, адже стосувалася відбудови після збройного конфлікту на території самої постраждалої держави. Її головним надбанням стало інтегрування механізмів перехідного правосуддя (*transitional justice*) у повоєнне правове регулювання - поєднання кримінального переслідування воєнних злочинів з конституційною реформою, реституцією та люстраційними процедурами [4, с. 38].

Зіставлення цих моделей дозволяє виокремити кілька універсальних принципів правової ідеології повоєнного державотворення: 1) пріоритет прав людини як ціннісної основи нового правопорядку; 2) розрив з правовою спадщиною агресора через конституційні та законодавчі реформи; 3) інтеграція в наднаціональні структури як зовнішній гарант стабільності реформ; 4) забезпечення транзитивної справедливості; 5) інституціоналізація відбудови як довгострокового проєкту з чіткими правовими параметрами [5, с. 42].

Для України ці принципи мають бути адаптовані з урахуванням національної специфіки. По-перше, на відміну від ФРН чи Японії 1945 р., Україна є державою-жертвою, а не державою-агресором, що змінює саму конфігурацію правової ідеології. Остання має бути спрямована не на «реабілітацію» суспільства, а на його утвердження як суверенного суб'єкта міжнародного права. Юридичним фундаментом цього підходу є рішення Міжнародного Суду ООН від 31 січня 2024 р. у справі «Україна проти Російської Федерації» [6] та рішення ЄСПЛ від 25 червня 2024 р. у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» [7], які формують міжнародно-правові межі майбутньої відбудови. По-друге, унікальним для української

ситуації є поєднання повоєнного відновлення з процесом європейської інтеграції. Згідно з Регламентом (ЄС) 2024/792 про Ukraine Facility, фінансова підтримка ЄС у розмірі до 50 млрд євро на період 2024–2027 рр. безпосередньо обумовлена реалізацією Плану України, який передбачає глибокі правові реформи [8]. Це створює унікальну для європейської історії ситуацію, коли повоєнна відбудова й преакцесійні процеси відбуваються одночасно. По-третє, за оцінками Світового банку, збитки України станом на лютий 2023 р. перевищили 270 млрд євро, а вартість відновлення оцінювалася у 384 млрд євро; ці цифри постійно зростають, що актуалізує потребу в правовому регулюванні джерел фінансування відбудови, зокрема через механізми використання заморожених російських активів [9]. По-четверте, правова ідеологія української відбудови має враховувати ризики, на які звертає увагу сучасна українська правова наука: загрозу консервації корупційних практик, інституційної слабкості та формального підходу до реформ [2, с. 287]. Це означає, що правова ідеологія відбудови повинна бути не декларативною, а операціоналізованою втіленою в конкретних правотворчих рішеннях, що відповідають європейським стандартам [10, с. 28].

Таким чином, порівняльний аналіз європейських моделей повоєнного державотворення дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, жодна з чотирьох досліджених моделей (веймарська, западнонімецька, плану Маршалла та постюгославська) не є прийнятною для України у «чистому» вигляді: перша демонструє ризики незавершеного конституційного розриву з авторитарним минулим; друга - вимагає зовнішнього «окупаційного» каталізатора реформ, якого Україна як держава-жертва не має і не потребує; третя – попереджає про загрозу перетворення фінансової допомоги на інструмент геополітичного впливу без достатніх правових гарантій суверенітету одержувача; четверта нагадує про небезпеку імплементації механізмів перехідного правосуддя в умовах триваючого конфлікту. По-друге, унікальність правової ідеології відбудови України визначається одночасним збігом трьох процесів, безпрецедентного для новітньої європейської юридичної практики: повоєнного відновлення, демократичної консолідації та євроінтеграційної адаптації.

Саме тому правова ідеологія відбудови має будуватися не лише ретроспективно (подолання наслідків агресії), а й проспективно (конституювання нового правопорядку, сумісного з *acquis communautaire*). Регламент (ЄС) 2024/792 про Ukraine Facility, що обумовлює виділення до 50 млрд євро реалізацією конкретних правових реформ [8], є безпосереднім нормативним вираженням цієї проспективної логіки. По-третє, за даними RDNA3 Світового банку, збитки України лише станом на грудень 2023 р. перевищили 152 млрд дол. США, а потреби у відновленні сягнули 486 млрд дол. [9]; актуальна оцінка RDNA4 (лютий 2025 р.) фіксує

зростання прямих збитків до 176 млрд дол. і загальних потреб - до 524 млрд дол. Масштаб цих цифр унеможливорює фрагментарний, реактивний підхід до відбудови і вимагає цілісної правової ідеології, здатної інституціоналізувати її як довгостроковий проєкт, що виходить за межі одного бюджетного циклу чи одного уряду. По-четверте, правові рішення Міжнародного суду ООН від 31 січня 2024 р. [6] та Великої палати ЄСПЛ від 25 червня 2024 р. у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» [7] формують міжнародно-правовий каркас, у межах якого має розгортатися правова ідеологія відбудови: відповідальність держави-агресора, реституція, репарації, відновлення суверенітету - все це вже не лише доктринальні конструкції, а судово підтверджені зобов'язання. Їх втілення у національному законодавстві та у механізмах міжнародного права є невід'ємним складником правового ідеологічного проєкту відбудови. По-п'яте, застереження сучасної правової науки про загрозу консервації корупційних практик та інституційної слабкості [2, с. 287] вказують на те, що технічна і фінансова складові відбудови матимуть тривалий ефект лише за умови, якщо вони спиратимуться на реальне верховенство права, незалежне судочинство та прозору правотворчість відповідно до європейських стандартів [10, с. 28].

Отже, успіх відбудови залежатиме від здатності національної правової системи інтегрувати найкращий здобуток чотирьох досліджених моделей – конституційний патріотизм западнонімецької, інституційну конвергенцію плану Маршалла, механізми транзитивної справедливості постюгославських країн та правові гарантії суверенітету – у власну оригінальну правову ідеологію, що ґрунтується на цінностях людської гідності, верховенства права та євроінтеграції, і є не декларативною, а операціоналізованою у конкретних правотворчих рішеннях.

Список використаних джерел:

1. Kelemen R. D., McNamara K. R. State-building and the European Union: Markets, War, and Europe's Uneven Political Development. *Comparative Political Studies*. 2022. Vol. 55. No. 6. P. 963–991. URL: <https://doi.org/10.1177/00104140211047393> (дата звернення: 31.05.2026).
2. Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло : монографія / Г. Зеленько (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 480 с. URL: <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0363-5> (дата звернення: 31.05.2026).
3. McCourt D. M., Mudge S. L. Anything but Inevitable: How the Marshall Plan Became Possible. *Comparative Political Studies*. 2023. Vol. 56. No. 3. P. 345–380. URL: <https://doi.org/10.1177/00103292221094084> (дата звернення: 31.05.2026).
4. Lachowski T. Transitional Justice in Ongoing Conflicts and Post-War Reconstruction: Reintegrating Donbas into Ukraine. *Polish Political Science Yearbook*. 2017. Vol. 46, Issue 2. P. 36–54. URL: <https://doi.org/10.15804/>

[PPSY2017203](#) (дата звернення: 31.05.2026).

5. Правове забезпечення повоєнного відродження України : монографія / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 392 с. URL: <https://jurkniga.ua/pravove-zabezpechennya-povoienного-vidrodzhennya-ukraini/> (дата звернення: 31.05.2026).

6. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation) : Judgment of 31 January 2024. International Court of Justice. Case No. 166. URL: <https://www.icj-cij.org/case/166> (дата звернення: 31.05.2026).

7. Ukraine v. Russia (re Crimea), nos. 20958/14 and 38334/18. Grand Chamber Judgment of 25 June 2024. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-234982> (дата звернення: 31.05.2026).

8. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. *Official Journal of the European Union*. L, 29.2.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj> (дата звернення: 31.05.2026).

9. Ukraine: Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), February 2022 – December 2023 / World Bank, Government of Ukraine, European Commission, United Nations. Washington, DC : World Bank Group, 2024. 196 p. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099021324115085807/p1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a> (дата звернення: 31.05.2026).

10. Правотворча діяльність в Україні: європейський вектор розвитку законодавства : монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Київ : Алерта, 2025. 284 с. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf_Pro-pravotvorchu-dyyalnyst_A5_DRUK.pdf (дата звернення: 31.05.2026).

АКТ 30 ЧЕРВНЯ 1941 Р. У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ АКТІВ ДОБИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Гавриленко Олександр Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного і
європейського права юридичного
факультету Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. належить до числа найбільш дискусійних і водночас найбільш символічних документів української історії ХХ століття. Його поява була зумовлена не лише внутрішніми процесами розвитку українського національного руху, але й

глибокою кризою європейського міжнародного порядку, що остаточно сформувалася в умовах Другої світової війни. Саме тому дослідження цього документа доцільно здійснювати не ізольовано, а в ширшому контексті європейської традиції державотворчих актів воєнної доби, коли руйнування старих імперських і міждержавних конструкцій породжувало численні спроби відновлення або проголошення нових держав.

Період 1939–1945 рр. став епохою масштабної трансформації політичної карти Європи. Криза Версальсько-Вашингтонської системи, ревізіоністська політика тоталітарних держав та занепад механізмів колективної безпеки створили умови, за яких національне питання перетворилося на один із ключових чинників геополітичної боротьби. В умовах війни і окупації державотворчі акти нерідко набували форми революційних декларацій, що спиралися не стільки на міжнародно-правове визнання, скільки на політичну волю нації та прагнення використати історичний момент для здобуття або відновлення державності.

У різних частинах Європи виникали нові політичні утворення, легітимність яких була неоднозначною й залежала від співвідношення внутрішнього національного чинника та зовнішньої військово-політичної підтримки. У цьому контексті можна згадати Проголошення Карпатської України що відбулося 15 березня 1939 р. в місті Хуст [1, с. 239-240], Незалежність Словацької держави 1939 р.¹ чи Проголошення Незалежної Держави Хорватія². Одночасно продовжували діяти уряди у вигнанні Польщі, Чехословаччини, Югославії та інших держав, які намагалися забезпечити тяглість власної державності попри окупацію території. Таким чином, державотворчі акти доби Другої світової війни становили складне поєднання революційного правотворення, геополітичного прагматизму та боротьби за міжнародне визнання.

Український випадок мав особливу специфіку. Напередодні німецько-радянської війни українські землі залишалися поділеними між кількома державами, а українське питання було одним із об'єктів геополітичних маніпуляцій великих держав. Після підписання 23 серпня 1939 р. Пакту Молотова – Ріббентропа [2], а особливо після підписаного 28 вересня 1939 р. в Москві радянсько-німецького договору Про дружбу та кордон [3, с. 494-495] разом з угодою Про порядок евакуації військ від 2 жовтня 1939 р. [4, с. 495-497], остаточно стало очевидним, що ні Третій

¹ 14 березня 1939 р. парламент Словаччини під тиском Третього Рейху проголосив вихід зі складу Чехословаччини. Це ознаменувало створення Першої Словацької республіки (*Slovenský štát*) та чолі з президентом Йозефом Тісо, що проіснувала до 1945 р. як союзна, фактично залежна від нацистської Німеччини держава.

² Проголошення Незалежної Держави Хорватія відбулося 10 квітня 1941 р. після вторгнення військ нацистської Німеччини та фашистської Італії до Югославії. Це стало початком існування маріонеткової держави під контролем сил Осі, провідною силою якої стала партія усташів на чолі з Анте Павеличем. Держава проіснувала до травня 1945 р.

Рейх, ні Радянський Союз не розглядали можливості створення незалежної української держави як самоцінного політичного проєкту. Український національний рух опинився в ситуації, коли перспектива державності могла бути реалізована лише шляхом самостійної політичної ініціативи.

Саме в такому середовищі формувалася концепція революційного державотворення Організації українських націоналістів під проводом Степана Бандери. Провід ОУН(Б) виходив із переконання, що українська держава може постати лише як наслідок активної дії самої української нації, а не як результат дипломатичних домовленостей великих держав. Значною мірою ця концепція була реакцією на поразку Української революції 1917–1921 рр., коли залежність від зовнішніх чинників і відсутність стабільної міжнародної підтримки призвели до втрати державності.

Особливістю політичного мислення лідерів ОУН(Б) було прагнення використати війну між Німеччиною та СРСР для створення «доконаного факту» української державності. Саме тому проголошення Акта 30 червня 1941 р. відбулося одразу після вступу німецьких військ до Львова. Організатори розраховували, що в умовах стрімкого розвитку воєнних подій німецьке керівництво змушене буде рахуватися з уже проголошеною українською владою.

Сам текст Акта [5, с. 273] мав виразний державотворчий, конституційний характер. У ньому проголошувалося відновлення Української Держави, створення української влади та майбутнього національного уряду. Надзвичайно важливим є використання саме поняття «відновлення», а не «проголошення» держави. Цим підкреслювалася ідея тяглості української державності від доби Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки. Фактично Акт 30 червня 1941 р. був спробою відновити перервану традицію українського суверенітету, а не створити державу *ex nihilo* (з нічого).

В історико-правовому аспекті Акт можна розглядати як різновид революційного установчого акта. Його легітимність ґрунтувалася не на референдумі чи міжнародному визнанні, а на апеляції до волі українського народу та права нації на самовизначення. У цьому сенсі він належав до характерної для воєнної доби моделі революційного державотворення, коли джерелом суверенітету виступала політична нація, що прагнула реалізувати власне право на державне існування.

Разом із тим український державотворчий проєкт 1941 р. суттєво відрізнявся від багатьох інших аналогічних утворень тогочасної Європи. Якщо, наприклад, державність Словаччини чи Хорватії виникала за прямої підтримки нацистської Німеччини, то Акт 30 червня був проголошений фактично всупереч намірам німецького керівництва. Третій Рейх розглядав Україну передусім як колоніальний простір та ресурсну базу для реалізації

власних імперських планів. Тому самочинне проголошення української державності було сприйняте німцями як політична загроза.

Реакція німецької влади виявилася надзвичайно показовою [6, с. 64-65]. Уже в перші дні після проголошення Акта представники німецької адміністрації наголосили, що жодної української союзної держави не існує, а німецька армія виступає виключно як завойовник радянської території. Невдовзі були заарештовані Ярослав Стецько, Степан Бандера та інші діячі ОУН(Б), а сам український державотворчий проєкт був ліквідований. В подальшому це протистояння переросло у відкритий конфлікт між українським визвольним рухом та німецькою окупаційною владою.

Саме ця обставина становить одну з головних особливостей Акта 30 червня 1941 р. у порівняльно-історичному вимірі. На відміну від більшості сателітних режимів воєнної Європи, український проєкт не отримав реальної підтримки окупаційної сили й дуже швидко вступив із нею у конфронтацію. Це дозволяє розглядати Акт не лише як епізод складних українсько-німецьких відносин, але і як прояв антиколоніального національно-визвольного руху.

Не менш важливим є питання внутрішньої легітимності Акта. У межах самого українського політичного середовища оцінки події були неоднозначними. Частина діячів сприймала проголошення державності як історично необхідний крок, покликаний засвідчити неперервність української державницької традиції. Інші ж критикували Акт за недостатню політичну легітимність, поспішність і відсутність реальних можливостей для функціонування держави в умовах німецької окупації. Особливо гостро ці питання порушував Тарас Бульба-Боровець, який наголошував на юридичній суперечливості проголошення державності «за плечима чужої армії».

Водночас надзвичайно важливим чинником легітимації Акта стала підтримка з боку українських церковних середовищ. Пастирське послання митрополита Андрея Шептицького [7, с. 33] фактично визнавало новостворену українську владу та закликала населення до дисципліни й державної солідарності. Це мало велике символічне значення, оскільки церковна підтримка сприяла сприйняттю проголошеної державності як морально й історично виправданої.

У ширшому історико-правовому контексті Акт 30 червня 1941 р. посідає важливе місце в традиції українського конституціоналізму. Попри відсутність міжнародного визнання та короткочасність існування створених структур, він став черговою спробою утвердити принцип політичної суб'єктності української нації. Його значення полягає не стільки у практичних результатах, скільки у символічному та концептуальному вимірі. Акт засвідчив, що навіть в надзвичайно несприятливих умовах світової війни український політичний рух

продовжував мислити категоріями суверенітету, державної тяглості та права на самовизначення.

Таким чином, Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. був складовою ширших європейських процесів державотворення доби Другої світової війни, але водночас мав власну, унікальну специфіку. Він виник на перетині геополітичного конфлікту та революційної ініціативи, прагнення української нації відновити власну державність. У порівнянні з іншими державотворчими актами того часу український випадок вирізнявся відсутністю зовнішньої підтримки, конфліктом із окупаційною владою та чітко вираженим прагненням до самостійної політичної суб'єктності. Саме тому Акт 30 червня 1941 р. залишається важливим джерелом для осмислення історії українського конституціоналізму, міжнародно-правових проблем державотворення та місця України у політичній історії Європи ХХ століття.

Список використаних джерел:

1. Цубов Л. На шляху до державності (до 70-річчя проголошення незалежності Карпатської України). *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2009. Вип. 43. С. 231-242. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/tsubov_na_shliahu.pdf (дата звернення: 25.04.2026).

2. *he Molotov-Ribbentrop Pact*. 23 August 1939. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125339/1393_Molotov-Ribbentrop_Pact.pdf (дата звернення: 25.04.2026).

3. Договір про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною (28 вересня 1939 року). *Гавриленко О.А., Новікова Л.В., Сироїд Т.Л. Історія міжнародного права : хрестоматія-практикум для студентів напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право»*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 494-495.

4. Радянсько-німецька угода про порядок евакуації військ Червоної Армії за лінію радянсько-німецького кордону, встановлену договором «Про дружбу і кордони» між СРСР та Німеччиною від 28 вересня 1939 р. (2 жовтня 1939 р.). *Гавриленко О.А., Новікова Л.В., Сироїд Т.Л. Історія міжнародного права : хрестоматія-практикум для студентів напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право»*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 495-497.

5. Акт відновлення Української Держави (30 червня 1941 р.). *Гавриленко О.А., Логвиненко І.А., Новікова Л.В. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів України напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право»*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 273.

6. Гай-Нижник П. П. Відновлення Української Держави Актом 30 червня 1941 р. *Держава у теорії і практиці українського націоналізму*.

Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції, Івано-Франківськ, 26 – 27 червня 2015 р . Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. С. 52–67.

7. Мірчук П. Акт відновлення Української Державности 30 червня 1941 року (його генеза та політичне й історичне значення). Вид. 2-ге. Мюнхен, 1953. 64 с. URL: <https://resource.history.org.ua/item/0018749> (дата звернення: 25.04.2026).

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРАВОВОЇ/ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Гладков Денис Юрійович.

аспірант Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету з'ясувати етапи становлення інституту правової/правничої допомоги за часів незалежної України.

Хронологічні межі цього дослідження складає історичний період розвитку Української держави, що починається з Дня проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року й триває донині.

Необхідність звернення до цієї проблематики обумовлена такими чинниками: 1) важливістю інституту правової/правничої допомоги для громадянського суспільства загалом і окремих його представників, зокрема; 2) недостатньою увагою вчених до питання з'ясування генези та розвитку цього інституту в контексті змін у національному законодавстві України, що відбулися у згаданий період.

Як відомо, після проголошення незалежності нашої держави перед Українським Парламентом постало надзвичайно важливе завдання, пов'язане з формуванням нової законодавчої основи для організації та функціонування суспільства і держави на правових засадах. Оскільки його розв'язання вимагало значних ресурсів і часу, в період з 1991 до 1996 року продовжувала діяти Конституція (Основний Закон) України (Конституція УРСР 1978 р. зі змінами та доповненнями). Стаття 159 цього юридичного документу містила припис, за яким для подання юридичної допомоги громадянам і організаціям діють колегії адвокатів, а у випадках, передбачених законодавством, юридична допомога подається громадянам безплатно [1]. Аналіз вищенаведеного конституційно-правового припису є свідченням того, що юридична допомога громадянам і організаціям могла надаватись лише професійними адвокатами, які входили до колегії адвокатів.

Що ж до інших суб'єктів права, то вони фактично були позбавлені можливості надання такої допомоги, навіть попри обізнаність з

положеннями чинного на той час законодавства.

Розробці проєкту нової Конституції України передувала її Концепція, схвалена *Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року*. В ній, зокрема, наголошувалось, що у Розділі II «Права людини і громадянина» має бути закріплено припис про рівність громадян перед Законом та рівне право на захист [2]. Водночас, про інститут правової/правничої допомоги у цьому документі не згадувалось.

Схожі характеристики в аспекті закріплення норм інституту правової/правничої допомоги мав і Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, укладений 8 червня 1995 року. І хоча вищезгадана конституційна угода мала на меті подолання глибокої політичної кризи, уникнення правового хаосу в умовах, коли держава фактично все ще функціонувала за старою радянською Конституцією, окремі її положення торкалися не стільки інституту надання правової допомоги, скільки інституту захисту прав і свобод людини.

Зокрема, було констатовано:

1) прагнення Верховної Ради України і Президента України до забезпечення належного захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах кризового стану (преамбула документу);

2) гарантування рівного захисту всіх форм власності (Розділ I «Загальні положення»);

3) покладення на Верховну Раду України повноважень із здійснення контролю у сфері захисту прав людини (Розділ II «Верховна Рада України»);

4) покладання на Генерального прокурора України і підпорядкованих йому прокурорів повноважень із захисту майнових та інших інтересів громадян, юридичних осіб і держави. (Розділ «Прокуратура України») [3].

Наступним кроком у становленні інституту правової/правничої допомоги в незалежній Україні стало ухвалення Конституції України. У ст. 59 Основного Закону держави і суспільства законодавець закріпив такі можливості людини і громадянина:

1) право кожного на правову допомогу;

2) право безоплатної допомоги у випадках, передбачених законом;

3) право вільного вибору захисника своїх прав.

Цією ж статтею Конституції України було передбачено функціонування інституту адвокатури для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні [4]

Основним Законом Української держави і суспільства також було

передбачено гарантію захисту права людини на свободу та особисту недоторканність. Частина 4 ст. 29 правового акта найвищої юридичної сили передбачала, що «Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника» [4]. У такий спосіб Український Парламент завершив процес конституювання інституту правової/правничої допомоги в незалежній Україні.

Як свідчить юридична практика, лише конституційного закріплення вищезгаданих можливостей для забезпечення ефективного функціонування механізму забезпечення права на правову/правничу допомогу з усією очевидністю недостатньо, тому постало питання про юридичні гарантії забезпечення цього права з боку суспільства і держави.

У розвиток конституційних приписів, закріплених у ст. 59 Основного Закону Української держави і суспільства, було ухвалено низку законодавчих актів. Йдеться, передусім, про такі нормативно-правові акти вищої юридичної сили: Закон України «Про соціальні послуги» 2003 року [5], «Про безоплатну правову допомогу» 2011 року [6], «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» 2012 року [7].

У Законі України «Про соціальні послуги» суб'єкт законотворчості однойменне терміно-поняття визначив не лише як комплекс економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, але й включно і як правових, що спрямовані на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [5].

Важливе значення для розвитку інституту правової/правничої допомоги мав Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року, в якому парламентарі не лише розкрили зміст терміно-понять «правова/правнича допомога» і «безоплатна правнича допомога», але й визначили види правничих послуг, які передбачає надання безоплатної первинної та безоплатної вторинної правничої допомоги [6].

Зважаючи на ту роль, яку відіграє Адвокатура України в суспільному житті, а також адвокат в юридичному процесі, не менш важливе значення для розвитку інституту правової/правничої допомоги має і Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року. Цей нормативно-правовий акт не лише визначає правовий статус Адвокатури України та адвоката, але й вказує на конкретні види адвокатської діяльності, зокрема: надання правничої допомоги свідку у

кримінальному провадженні, надання правничої допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Поряд із вищезгаданими, законодавець передбачив і інші види адвокатської діяльності, а саме: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення й ін. [7].

Суттєвий вплив на розвиток механізму забезпечення права на правову/правничу допомогу мав акт негативної правотворчості – Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року. У цьому Рішенні єдиний орган конституційного контролю в Україні не лише роз'яснив приписи статті 59 Конституції України та сформулював низку важливих для правової доктрини й юридичної практики правових позицій, але й визнав неконституційними (тобто, такими, що не відповідають Основному Закон Української держави і суспільства статті):

- положення частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;

- положення частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за яким обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [8], [9, С. 229].

Це спонукало Верховну Раду України привести приписи вищевказаних статей законодавчих актів у відповідність до вимог ст. 59 Конституції України.

Наступний етап становлення інституту правової/правничої допомоги в незалежній Україні пов'язаний із реформою правосуддя, правовою основою для проведення якої став Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [10].

Насамперед, вищевказаним законодавчим актом було внесено зміни до Основного Закону Української держави і суспільства. Зокрема, вживаний у ч. 4 ст. 29 термін «правова допомога» було замінено на інший – «правнича допомога»; а у ч. 1 ст. 59 Конституції України словосполучення «правова допомога» було замінено на інше – «професійна правнича допомога» [4].

Крім того, Основний Закон держави було доповнено ст. 131-2, в частині 1 якої суб'єктом законотворчості у родовому відмінку також використано словосполучення «професійна правнича допомога».

У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» відповідні зміни обґрунтовані таким чином:

1) «заміна терміна «правова допомога» на «правнича допомога» обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосовуваний для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу;

2) саме право на професійну правничу допомогу визначене як гарантована Основним Законом держави можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише професійний адвокат, який пройшов спеціальну підготовку, а не будь-яка інша особа» [11].

Аналогічних змін у плані використання вищезгаданих терміно-понять зазнали і відповідні положення процесуального законодавства України, а також Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

У контексті питання, що складає предмет розгляду, не можна залишити поза увагою і внесені Верховною Радою України зміни до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» з метою правового захисту тих громадян України, які постраждали від дій російського агресора. Йдеться, зокрема, про такі категорії:

1) близьких родичів та членів сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин

2) осіб, які звернулися із заявою про визнання особою, постраждалою від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України;

3) осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України.

Узагальнення всього вищевикладеного дає підстави для висновку про необхідність виокремлення таких етапів інституту правової/правничої допомоги за часів незалежної України:

- 1) конституювання інституту правової/правничої допомоги в незалежній Україні (1991 – 1996 рр.);
- 2) формування законодавчої основи функціонування механізму забезпечення прав кожного на правову/правничу допомогу (1996-2016 рр.);
- 3) вдосконалення механізму забезпечення права кожного на правову/правничу допомогу (2016 р. – до теперішнього часу).

Список використаних джерел:

1. Конституція (Основний Закон) України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3#w1_8 (дата звернення: 30.05.2026).
2. Про Концепцію нової Конституції України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 19.06.1991 р. № 1213-ХІІ. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-12#Text> (дата звернення: 30.05.2026).
3. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 року. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.05.2026).
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL. <https://bagnetnacii.blogspot.com/2019/02/1996-1917.html> (дата звернення: 30.05.2026).
5. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 30.05.2026).
6. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL. <http://kamadm.gov.ua/upravlinnia-iustytisii-informuie/bezoplatna-pervynna-pravova-dopomoha> (дата звернення: 30.05.2026).
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 30.05.2026).
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 р., справа № 1-17/2000 № 13-рп/2000. URL. <https://www.zakon.cc/law/document/read/v013p710-00> (дата звернення: 30.05.2026).

9. Гладков Д. Ю.. Рішення Конституційного Суду України як складник механізму забезпечення права кожного на професійну правничу допомогу. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 227-230.

10. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

11. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» URL. https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3524&skl=9 (дата звернення: 30.05.2026).

ЩОДО КОНЦЕПТУ «ДЕРЖАВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ» ЯК ВИКЛИКУ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Жук Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України

Останні десятиріччя все яскравіше підтверджують вирішальний вплив на стан якості життєдіяльності громадянського суспільства та перспективи його розвитку фактору війни, яка, за висловом Карла фон Клаузевіца, є «просто продовженням політики іншими засобами» [1]. Свідченням цього є активне просування у суспільній свідомості та на політичній арені у глобальному масштабі концепту «держави національної безпеки» як майже безальтернативного образу політичної надбудови сучасного громадянського суспільства.

Згідно концепції держави національної безпеки (**National Security State**) пріоритетами функціонування держави визнаються захист державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу, а безпека розглядається ключовою умовою існування нації, якій підпорядковані всі інституції держави та її політика. За такої концепції безпека має безліч вимірів у всіх сферах функціонування держави та життєдіяльності суспільства, а акцент зміщується з реагування на загрози на їх прогнозування та запобігання.

Нагадаємо, що концептуалізація цього феномену пов'язується з США часів президентства Франкліна Д. Рузвельта (1930-ті роки), коли у відповідь на глобальні загрози фашизму та мілітаризації відбувся перехід

політики адміністрації США від парадигми ізоляціоністської «оборони» (захисту кордонів) до глобальної «національної безпеки», яка почала розумітися як захист не лише територій, але й демократичних цінностей, економіки та американських ідеалів, а термін «оборона» було змінено концептом «тотальна оборона» (Total Defense), який передбачав мобілізацію всіх ресурсів держави, суспільства та бізнесу для захисту від загроз [подр. див.: 2]. Інституціоналізація цього концепту у США відбувалася в обставинах початку холодної війни на основі ухваленого у США Закону про національну безпеку (1947), який створив інституційну архітектуру «держави національної безпеки» у вигляді низки структур, включаючи Раду національної безпеки, Центральне розвідувальне управління, Міністерство оборони та Об'єднаний комітет начальників штабів [3].

Починаючи з 1950-х рр. термін «держава національної безпеки» набув світового поширення у сферах науки та політики, що супроводжувалося появою суміжних понять на кшталт терміну «гарнізонна держава» (Garrison State), введеного в обіг Гарольдом Ласвеллом у 1941 році для описання суспільства, готового до постійної війни, в якому політика підпорядкована військовим [4]. Певні особливості ця концепція набула у країнах Латинської Америки (зокрема, Аргентині, Бразилії, Чилі), в яких у 1960-70-х рр. «доктрина національної безпеки» використовувалася військовими хунтами для виправдання репресій та узурпації влади.

Від 1990-х рр., після розпаду СРСР, і до початку 2020-х рр. спостерігалася трансформація змісту і тлумачення концепту в умовах зміни фокусу з протистояння між двома ядерними блоками на нові виклики і розширені загрози безпеки. Такими у контексті сталого розвитку (з 2000 р.) стали вважатися безпека гуманітарної, енергетичної, екологічної та продовольчої сфер [наприклад, див.: 5], а також кібербезпека. Втім після терактів 9/11 2001 р. у США «держава національної безпеки» стала відома здебільшого як система масового стеження, авіаційної та прикордонної безпеки, чому сприяло ухвалення у 2001 р. Закону «Об'єднання та зміцнення Америки шляхом надання відповідних інструментів, необхідних для перехоплення та перешкоджання тероризму», більш відомого як «ПАТРИОТ АКТ» [6], концептуальні положення якого у 2007 р. були запроваджені й на рівні Європейського Союзу та європейських країн [7].

Згідно сучасних підходів, серцевину концепту «держави національної безпеки», окрім іншого, складають загрози протистояння економічного шпигунства та феномен технологічної національної безпеки, в якій складовою базової оборони держави вважається контроль над мікрочипами, штучним інтелектом та ланцюжками постачання [див., наприклад: 8].

В Україні архітектоніка такої держави набула законодавчого

закріплення у Законі «Про національну безпеку України» (2018) [9], яким передбачено, що систему оборони та безпеки складають відповідні правоохоронні органи влади та управління, військові формування, оборонно-промисловий комплекс, а громадяни та громадські об'єднання розглядаються як невіддільні суб'єкти забезпечення національної безпеки, роль яких полягає в реалізації демократичного цивільного контролю, участі у захисті державного суверенітету та сприянні органам сектору безпеки і оборони.

Вважається, що концепт «держави національної безпеки» продовжує адаптуватися до нових викликів і загроз, балансуючи при цьому між необхідністю забезпечення суверенітету та захистом демократичних свобод і прав громадян. Втім очевидною є наявність фундаментального конфлікту між цінностями громадянського суспільства та ідеями концепту «держави національної безпеки», адже прагнення владних структур, спецслужб і військових формувань, які за цього концепту переважно й уособлюють собою державу, захистити країну спирається на тотальну таємність та контроль, тоді як громадянське суспільство вимагає прозорості, підзвітності та захисту своїх прав. Протиріччя проявляється у тому, що за цього концепту держава прагне максимізувати безпеку, у тому числі, шляхом обмеження свобод у всіх сферах, які складають правоціннісну основу суспільства, яке відстоює демократичні цінності.

Як показує світовий досвід, щонайпершою страждає сфера свободи слова, яка в умовах «національної безпеки» та бажання влади уникати критики дій уряду, журналістських розслідувань, діяльності правозахисників або громадських протестів тощо піддається жорсткій цензурі, а її активісти – тиску з боку владних структур внаслідок криміналізації певних діянь, розширення владою визначення державної зради або екстремізму. Окрім цього, інтересом державної влади за цього концепту є максимальне засекречування інформації, у тому числі, стосовно ухвалених державних рішень та витрат бюджетних коштів у контексті необхідності запобіганням загрозам «національної безпеки», за чим іноді криється банальне бажання уникнути відповідальності за корупцію чи неефективну діяльність, що, у свою чергу, спотворює принцип прозорості здійснення державної влади. По-друге, - приватна сфера, оскільки держава «національної безпеки» передбачає розширення повноважень спецслужб стосовно різних аспектів здійснення стеження за громадянами (у формах прослуховування, доступу до особистих даних, кібернагляду), що, з точки зору концепції громадянського суспільства є порушенням недоторканості приватного життя.

Отже, концепт «держави національної безпеки» можна розцінювати як таку основу політичного правління, в якому захист інтересів нації від зовнішніх і внутрішніх загроз стає головним пріоритетом діяльності уряду, що часто призводить до розширення повноважень спецслужб, цензури та

домінування військово-промислового комплексу над інституціями демократії. Це є постійним викликом для останньої, а прагнення підтримання балансу між цими концепціями, як свідчить світовий досвід, є практично неможливим. Таким чином, з одного боку, національна безпека є необхідною умовою для існування громадянського суспільства, а, з іншого, – надмірне посилення безпекових структур неминуче веде до тоталітаризму, знищуючи ті цінності та права, які ці структури покликані захищати.

Список використаних джерел:

1. Фон Клаузевіц К. Про війну. Харків: Фоліо, 2026. 752 с.
2. Connor J. Madden. KEEPERS OF THE SACRED FIRE: Franklin D. Roosevelt and the Redefinition of American National Security. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for graduation with Honors in History. Whitman College, 2014. 143 p. URL: <https://arminda.whitman.edu/theses/211> (дата звернення: 28.04.2026).
3. REF BOOK - 1947 NATIONAL SECURITY ACT. URL: <HTTPS://WWW.DNI.GOV/INDEX.PHP/IC-LEGAL-REFERENCE-BOOK/NATIONAL-SECURITY-ACT-OF-1947> (дата звернення: 28.04.2026).
4. Harold D. Lasswell. The Garrison State. American Journal of Sociology. Vol. 46, No. 4 (Jan., 1941), pp. 455-468. Published By: The University of Chicago Press. URL: <https://www.jstor.org/stable/2769918> (дата звернення: 28.04.2026).
5. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навчальний посібник: у 2-х ч.: Ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 304 с.
6. USA PATRIOT Act. 2001. URL: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-and-regulations/usa-patriot-act> (дата звернення: 28.04.2026).
7. European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World. Council of the European Union. European Communities, 2009. 50 p. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf> (дата звернення: 28.04.2026).
8. David Sacks, Seaton Huang. Onshoring Semiconductor Production: National Security Versus Economic Efficiency. Council on Foreign Relations, 17.04.2024. <https://www.cfr.org/articles/onshoring-semiconductor-production-national-security-versus-economic-efficiency> (дата звернення: 28.04.2026).
9. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 28.04.2026).

СЕКЦІЯ 2
КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО
ЛАДУ І ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ЯКИХ ЗМІН ПОТРЕБУЄ КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ
ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВИ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ОСІБ, ЯКІ НЕ Є ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ, АЛЕ СТАЛИ НА
ЗАХИСТ ЇЇ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ?

Войтюк Марина Петрівна,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

З початку російсько-української війни у 2014 році, а особливо після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації у 2022 році, до лав Сил безпеки та оборони України для захисту суверенітету й територіальної цілісності нашої держави активно долучаються іноземці та особи без громадянства. Варто наголосити, що осіб без громадянства профільні міністерства юридично прирівнюють до іноземців, тому в офіційних статистичних звітах їх окремо не виокремлюють.

Участь зазначеної категорії осіб у відсічі збройній агресії вимагає постійного вдосконалення та адаптації чинного національного законодавства, зокрема і в частині здійснення державою функції соціального захисту іноземців та осіб без громадянства. Необхідність чіткого врегулювання питань грошового забезпечення іноземних добровольців, надання їм відпусток, медичної допомоги та надання медичних послуг у закладах охорони здоров'я України, а також виплати одноразової грошової допомоги членам сімей іноземних громадян, які у складі Збройних Сил України (далі - ЗСУ) обороняють нашу Батьківщину, підтверджує актуальність та практичне значення обраної теми.

З міркувань безпеки Генеральний штаб Збройних Сил України не оприлюднює точної статистики щодо чисельності іноземних громадян, які перебувають на службі в ЗСУ. Проте масштаби залученості іноземців до лав Збройних Сил України підтверджують оцінки незалежних експертів та проміжні звіти профільних відомств. Так, за даними міжнародного аналітичного центру Soufan Center, під час першого етапу війни на сході України (після 2014 року) в бойових діях взяли участь близько 1000 іноземних добровольців [1]. Після 24 лютого 2022 року ця кількість істотно зросла. За офіційними даними Міністерства закордонних справ України, лише станом на березень 2022 року було отримано близько 20

тисяч заявок від громадян з 52 країн світу, які виявили бажання стати на захист нашої держави [2].

З урахуванням вказаних мобілізаційних процесів перед державою постало завдання врегулювати питання соціального захисту іноземців та осіб без громадянства та внести зміни до чинного законодавства України. Відповідні зміни було внесено до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», однак вони були частковими та стосувалися лише питань грошового забезпечення та надання відпусток для зазначеної категорії осіб [3]. Зокрема, ст. 3 цього Закону було визначено, що даний нормативно-правовий акт загалом не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, окрім згаданих положень про грошове утримання та надання відпустки. Водночас, реагуючи на нові виклики, у 2025 році цю статтю було доповнено нормою, яка розширила соціальні гарантії зазначеної категорії військовослужбовців у частині отримання ними медичної допомоги та медичних послуг.

На практиці питання соціального захисту іноземних громадян та осіб без громадянства, які проходять службу в лавах Збройних Сил України та інших військових формуваннях, залишається врегульованим не повною мірою. Це зумовлено тим, що ч. 5 ст. 17 Конституції України закріплює обов'язок держави забезпечувати соціальний захист виключно для громадян України та членів їхніх сімей [4]. Таким чином, Основний Закон Української держави на конституційному рівні обмежує коло осіб, на яких поширюється реалізація функції соціального захисту, що зумовлює наявність суттєвих законодавчих прогалин у забезпеченні прав іноземців, осіб без громадянства, а також членів їхніх сімей.

Наявність цих законодавчих прогалин безпосередньо впливає на рівень соціального захисту іноземців та осіб без громадянства та має свій вияв у таких ключових аспектах:

- по-перше, іноземні громадяни, особи без громадянства, які уклали контракт із Збройними Силами України та на рівні із українськими Захисниками й Захисницями захищають територіальну цілісність нашої Батьківщини позбавлені перспективи бути учасниками довгострокових програм. Специфіка правового статусу іноземців фактично блокує їм доступ до державних програм (зокрема, пільгової іпотеки «Оселя»), оскільки скористатися ними за чинним законодавством можуть виключно громадяни України;

- по-друге, на відміну від громадян України, які проходять службу в лавах Збройних Сил України та інших військових формуваннях, іноземці та особи без громадянства після звільнення зі служби (зокрема за станом здоров'я чи за віком) позбавлені права на призначення довічного пенсійного забезпечення за вислугу років. Зазначене обмеження поширюється й на членів сімей іноземних добровольців, унеможливаючи отримання ними пенсії у разі втрати годувальника [5];

- по-третє – невизначеність статусу родин. Правовий статус членів сімей іноземних громадян та осіб без громадянства, які перебувають на службі у Збройних Силах України (особливо тих членів сімей, які перебувають за межами України або не мають посвідки на постійне чи тимчасове проживання) залишається законодавчо неврегульованим. Це створює серйозні бюрократичні перешкоди під час нарахування та виплати членам сім'ї одноразової грошової допомоги у разі поранення чи загибелі самого військовослужбовця.

Отже, враховуючи вищезазначене, у перспективі вбачається доцільним перегляд положень ч. 5 ст. 17 Основного Закону України шляхом застосування ширшого формулювання, яке б гарантувало право на соціальний захист усім категоріям осіб, що здійснюють збройний захист суверенітету та територіальної цілісності України, незалежно від їхнього громадянства.

Проте, розробляючи такий механізм, слід зважати на конституційні обмеження. Оскільки ст. 17 входить до Розділу I («Загальні засади») Основного Закону України, будь-які зміни до неї, відповідно до Розділу XIII, вимагають затвердження на всеукраїнському референдумі. В умовах правового режиму воєнного стану проведення референдумів законодавчо заборонено. Відтак, на сучасному етапі пріоритетним завданням для держави є напрацювання дієвих механізмів на рівні спеціальних законів та підзаконних актів. Це дозволить прирівняти іноземців та осіб без громадянства до громадян України у майнових і соціальних правах до моменту, коли проведення конституційної реформи стане юридично можливим.

Список використаних джерел:

1. The Soufan Center. URL: <https://ctc.westpoint.edu/a-trickle-not-a-flood-the-limited-2022-far-right-foreign-fighter-mobilization-to-ukraine/> (дата звернення: 02.06.2026)

2. Майже 20 тисяч іноземців з 52 країн записались у добровольці на війні проти рф – МЗС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/6/7135360/> (дата звернення: 02.06.2026).

3. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 01.06.2026).

4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.06.2026).

5. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 02.06.2026).

ПРАВО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА МІСЦЕВУ ІНІЦІАТИВУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЙНИХ ГАРАНТІЙ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄС У КОНТЕКСТІ ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Воронов Марк Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і
муніципального права юридичного
факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Реформа децентралізації публічної влади та євроінтеграційний курс України актуалізують потребу системного переосмислення інституту місцевої ініціативи як ключової форми реалізації права територіальної громади на безпосередню участь у вирішенні питань місцевого значення. Європейська хартія місцевого самоврядування у преамбулі проголошує, що право громадян на участь у веденні публічних справ є одним з демократичних принципів, спільних для всіх держав-членів Ради Європи, і саме на місцевому рівні це право може здійснюватися найбільш безпосередньо [1]. Додатковий протокол до Хартії 2009 р. (CETS № 207) вперше у міжнародному праві встановив правову гарантію права на участь у справах місцевої влади, визначивши його як право прагнути визначати або впливати на здійснення повноважень місцевих органів [2]. Україна ратифікувала Хартію Законом від 15 липня 1997 р., а Додатковий протокол – Законом від 2 вересня 2014 р.

Стаття 5 Конституції України закріплює, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [3]. Стаття 140 проголошує місцеве самоврядування як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Конституційний Суд України у Рішенні від 18 червня 2002 р. № 12-рп/2002 визначив, що положеннями ч. 1 ст. 140 Конституції встановлено місцеве самоврядування як право територіальної громади – первинного суб'єкта місцевого самоврядування, основного носія його функцій і повноважень – вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [4]. У Рішенні від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 КСУ підкреслив, що гарантоване державою місцеве самоврядування передбачає правову та організаційну самостійність територіальної громади [5].

Конкретне регулювання інституту місцевої ініціативи в Україні міститься у статті 9 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні». Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування; місцева

ініціатива підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи [6]. Однак законодавець обмежився лише декларативним закріпленням права, делегувавши деталізацію процедури представницькому органу або статуту територіальної громади. Спеціальний закон про місцеві ініціативи в Україні досі не прийнято, попри подання відповідного законопроекту № 9404 ще у 2011 р. [7]. У квітні 2024 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про публічні консультації», який, втім, станом на травень 2026 р. ще не набрав чинності у повному обсязі [8].

Республіка Польща демонструє приклад успішного переходу від диспозитивної моделі до імперативного законодавчого регулювання. До 2018 р. обивательська ініціатива ухвалодавча (місцева правотворча ініціатива) не була прямо передбачена Конституцією РП [9] чи законами про самоврядування – її основи виводилися з принципу участі мешканців у самоврядуванні (ст. 16 Конституції). Це породжувало суперечливу судову практику. Одні адміністративні суди визнавали допустимість регулювання ініціативи у статутах гмін, інші заперечували. Принципове рішення Найвищого Адміністративного Суду Польщі від 21 листопада 2013 р. (II OSK 1887/13) визнало право мешканців на ініціативу та зазначило, що цей інститут повинен стати важливим інструментом громадянської активності [10].

Законом від 11 січня 2018 р. (Dz.U. 2018, roz. 130) Польща зобов'язала всі одиниці територіального самоврядування запровадити обивательську ініціативу ухвалодавчу через нові ст. 41а Закону про самоврядування гміни, ст. 42а Закону про самоврядування повітове та ст. 89а Закону про самоврядування воєводське [11]. Дослідження Д. Сєклуцького показало, що ще до набрання чинності закону 55 з 66 міст на правах повіту (тобто 83%) уже мали власні положення про ініціативу — закон сприяв їх уніфікації [12]. Така імперативна модель забезпечує доступність інструменту для мешканців усіх 2477 гмін Польщі і узгоджується з вимогами Додаткового протоколу до Хартії.

Стаття 28 ч. 2 Основного Закону ФРН гарантує право комун (гмін) самостійно під свою відповідальність регулювати всі справи місцевої спільноти [13]. Конкретні форми реалізації – *Bürgerbegehren* (ініціатива громадян) та *Bürgerentscheid* (рішення громадян) закріплено у комунальних статутах (*Gemeindeordnungen*) кожної з 13 земель ФРН (за винятком міст-земель Гамбурга, Бремена, Берліна). Кворуми підписів для *Bürgerbegehren* варіюються від 3% до 10%, кворуми затвердження для *Bürgerentscheide* - від 8% до 25% [14]. Найновіше дослідження (2026 р.) фіксує, що з 1990 по 2024 рр. на федеративно-земельному рівні було ініційовано 391 пряму демократичну процедуру, з яких лише 22 завершилися обов'язковим *Volksentscheid*. На комунальному рівні за цей період здійснено понад 8000 *Bürgerbegehren* – наявна найбільша у

континентальній Європі статистична база використання інструмента [14]. Стабільна динаміка з 1996–1997 рр. свідчить про вкоріненість інституту в німецькій правовій культурі.

Дослідження Європейського Парламенту 2024 р. систематизує регуляторні рамки інструментів прямої демократії, ініційованих громадянами, в державах-членах ЄС [15]. Можна виокремити чотири основні типи таких інструментів: 1) громадянська законодавча ініціатива; 2) ініційований громадянами референдум; 3) скасувальний референдум; 4) ініціатива щодо змін до Конституції. 14 з 27 держав-членів ЄС включили хоча б один із цих елементів на національному рівні. На місцевому рівні майже всі держави-члени мають ту чи іншу форму ініціативи мешканців, що відповідає вимогам ст. 3 Європейської хартії та Додаткового протоколу [1; 2]. Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи здійснює систематичний моніторинг застосування Хартії, результати якого узагальнено у базі даних CARTA-MONITOR [16].

Аналіз статутів територіальних громад показує, що в Україні більшість статутів органів місцевого самоврядування не включають широкого підходу до детального закріплення механізмів реалізації форм безпосередньої участі громади [17]. Я. П. Павлович-Сенета у 2025 р. систематизувала кращі практики, що мали б бути уніфіковані: склад ініціативної групи – не більше 10 осіб; максимальна кількість підписів на підтримку ініціативи диференціюється за чисельністю громади (для громад від 1 000 до 100 000 жителів - 100 підписів; від 100 до 500 тис. – не більше 250; від 500 тис. до 1 млн – не більше 500; понад 1 млн. – не більше 700); строк подання – не пізніше 30 календарних днів з дати підготовки; всі ініціативи незалежно від висновків виконавчих органів виносяться на розгляд сесії місцевої ради [17]. У Положенні про місцеві ініціативи у м. Львові встановлено, що ініціативу можуть вносити лише члени територіальної громади з активним виборчим правом на міських виборах [17]. О. І. Карий та Я. В. Панас у посібнику Асоціації міст України обґрунтовують ширше доктринальне трактування поняття: місцева ініціатива як «самокостійні активні дії членів громади, безпосередня участь у керуванні процесами місцевого розвитку», що виходить за межі виключно письмової пропозиції до ради [18].

Зіставлення українського, польського та німецького регулювання дозволяє виділити три моделі забезпечення права на місцеву ініціативу. Перша модель - конституційно-законодавча (Німеччина). Право закріплене в Основному Законі та деталізовано у комунальних статутах земель з різними кворумами. Друга модель є законодавчо-імперативною (Польща з 2018 р.). Вона передбачає обов'язкове запровадження ініціативи для всіх одиниць самоврядування з уніфікованою процедурою. Третя модель - декларативно-диспозитивна, яка запроваджена в Україні та означає право закріплене на конституційному та законодавчому рівнях, але деталізація

повністю передана на розсуд громади, що породжує значну фрагментацію правозастосування. Українська модель найменше відповідає вимогам ст. 2 Додаткового протоколу до Хартії, який зобов'язує сторони вживати правових та інших заходів для забезпечення здійснення права на участь у справах місцевої влади [2].

Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2021 р. у справі № 824/1002/18-а підтвердила, що громадське обговорення в широкому сенсі може відбуватися у різних формах - громадських слухань, зборів громадян, конференцій, форумів, інтернет-конференцій, електронних консультацій і його обов'язковість залежить від різновиду питання [19]. Однак конкретно щодо місцевої ініціативи прецедентного захисту цього інструмента в Україні системно не сформовано, на відміну від Польщі (рішення NSA 2013 р.) [10].

Аналіз конституційних гарантій права територіальної громади на місцеву ініціативу в Україні та державах-членах ЄС у контексті вимог Європейської хартії місцевого самоврядування дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, чинне українське регулювання є декларативно-диспозитивним та не повною мірою відповідає стандартам Додаткового протоколу до Хартії 2009 р., оскільки відсутні чіткі правові гарантії здійснення права на ініціативу. По-друге, доцільним є прийняття спеціального закону про місцеві ініціативи (або відповідного розділу в новому Законі «Про народовладдя на рівні місцевого самоврядування» – законопроект № 7283), що встановить уніфіковані мінімальні стандарти процедури за прикладом польського досвіду 2018 р. [20]. По-третє, доцільно запровадити диференційовані пороги підписів залежно від чисельності громади (від 100 до 700 підписів), як це пропонується у методичних рекомендаціях. По-четверте, конституційне закріплення права на місцеву ініціативу як окремої форми безпосередньої демократії посилює би його гарантії; у контексті подальших конституційних реформ доцільно розглянути закріплення цього інституту в новій редакції розділу XI Конституції України. Гармонізація українського законодавства зі стандартами Європейської хартії та її Додаткового протоколу є необхідним складником євроінтеграційного курсу України та реформи муніципального права.

Список використаних джерел:

1. European Charter of Local Self-Government (ETS No. 122). Strasbourg: Council of Europe, 15 October 1985. URL: <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-eng/1680a87cc3> (дата звернення: 01.06.2026).
2. Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in the affairs of a local authority (CETS No. 207). Utrecht: Council of Europe, 16 November 2009. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (дата звернення: 01.06.2026).

3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.06.2026).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 140 Конституції України (справа про об'єднання територіальних громад) від 18.06.2002 р. № 12-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-02> (дата звернення: 01.06.2026).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 19, ст. 144 Конституції України, ст. 25, ч. 14 ст. 46, ч. 1, 10 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16.04.2009 р. № 7-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-09> (дата звернення: 01.06.2026).

6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.06.2026).

7. Про місцеві ініціативи: проект Закону України від 03.11.2011 р. № 9404 (реєстр. № 9404). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF79800A> (дата звернення: 01.06.2026).

8. Про публічні консультації: Закон України від 20.06.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3985-20> (дата звернення: 01.06.2026).

9. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Dziennik Ustaw*. 1997. Nr 78. Poz. 483. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483> (дата звернення: 01.06.2026).

10. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 21 listopada 2013 r., sygn. II OSK 1887/13. *Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych*. URL: <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/0C8B07E5C3> (дата звернення: 01.06.2026).

11. Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych // *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 130. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000130> (дата звернення: 01.06.2026).

12. Sieklucki D. Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza w regulacjach prawnych miast na prawach powiatu. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2020. Nr 4(82). S. 81–100. URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-8105dc5c-0403-465b-89c4-74db53b3e1c7> (дата звернення: 01.06.2026).

13. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (дата

звернення: 01.06.2026).

14. Vetter A. Trajectories of democratic innovations in Germany – citizens' opportunities on the move. *European Political Science*. Cambridge University Press, 2026. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773925000079> (дата звернення: 01.06.2026).

15. Frameworks for citizen-initiated instruments of direct democracy. Study for the AFCO Committee / European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Brussels, 2024. 80 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/757732/IPOL_STU\(2024\)757732_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/757732/IPOL_STU(2024)757732_EN.pdf) (дата звернення: 01.06.2026).

16. CARTA-MONITOR Database. Monitoring of the European Charter of Local Self-Government / Council of Europe, Congress of Local and Regional Authorities. URL: <https://www.congress-monitoring.eu/> (дата звернення: 01.06.2026).

17. Павлович-Сенета Я. П. Форми безпосередньої участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 5. Ч. 2. С. 265–270. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.39> (дата звернення: 01.06.2026).

18. Карий О. І., Панас Я. В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування: навч. посіб. для посадових осіб місцевого самоврядування / Асоціація міст України (Проект USAID ДІАЛОГ). Київ: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с. URL: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/6misiniweb.pdf> (дата звернення: 01.06.2026).

19. Постанова Верховного Суду (Касаційний адміністративний суд) від 11.02.2021 р. у справі № 824/1002/18-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95013574> (дата звернення: 01.06.2026).

20. Про народовладдя на рівні місцевого самоврядування: проєкт Закону України (реєстр. № 7283). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39600> (дата звернення: 01.06.2026).

ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ТА ЕЛЕКТРОННА МУНІЦИПАЛЬНА ПЕТИЦІЯ: ВІД ЗАКРІПЛЕННЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Гришко Лілія Миколаївна,
кандидат юридичних гаук, старший дослідник
завідуюча науковим сектором муніципального
права та місцевого самоврядування
НДІ державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрН України

Право на подання електронної петиції або ж право електронної петиції до органів місцевого самоврядування (муніципальна петиція) є надзвичайно важливим для реалізації усіх інших прав та свобод, оскільки петиція може стосуватися реалізації будь-якого права, у тому числі, участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. За належного забезпечення цього права, довіра жителів до муніципальної влади зростатиме і це може бути підґрунтям для подальшого розвитку інститутів партисипативної демократії без яких реальна демократизація неможлива.

Право на звернення гарантовано ст. 40 Конституції України і накладає зобов'язання розглянути звернення та надати обґрунтовану відповідь у встановлений законом термін. Розвиток технологій впливає на механізми реалізації конституційних прав, що вплинуло на форми звернення до органів публічної влади. Електронна петиція була запроваджена у липні 2015 року шляхом доповнення Закону України «Про звернення громадян» статтею 23-1 «Електронна петиція, порядок її подання та розгляду».

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) відзначає, що у період дії правового режиму воєнного стану роль електронної петиції зростає. Муніципальна електронна петиція, як особлива форма колективного звернення, зміцнює зв'язок та налагоджує діалог між громадою та органами місцевого самоврядування, забезпечує долучення жителів до управління муніципальними справами. Впровадження електронної петиції на місцевому рівні направлено на формування незалежних громадських ініціатив для внесення питань, які турбують громадськість, на розгляд органів місцевого самоврядування, жвавій місцевій демократії та активному громадському життю на місцевому рівні [1, с. 274]. Право на звернення не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану.

Здавалося б, що в умовах дії воєнного стану інститут електронної петиції має залишатися сталим і забезпечуватися на належному рівні. Проте, це не так і випадки порушення є непоодинокими. У щорічній доповіді за 2025 рік Уповноважений зазначає, що практика розгляду звернень у період дії воєнного стану свідчить про наявність системних

проблем, у тому числі, у діяльності органів місцевого самоврядування. За підсумками 2025 року до Уповноваженого надійшло 9 785 повідомлень щодо недотримання суб'єктами владних повноважень конституційного права людини і громадянина на направлення звернення та отримання відповіді, серед них 30 стосуються права на подання петиції. Посилаючись на обмеження, зумовлені воєнним станом, суб'єкти розгляду звернень розглядають їх формально. У результаті виявлено необґрунтовані обмеження права на особистий прийом громадян, порушення строків розгляду звернень, залишення їх без відповіді, а також створення перешкод у реалізації права на подання електронних петицій [2, с. 361]. Так, посиленнями на обмеження, що зумовлені воєнним станом ще можна пояснити окремі порушення права на особистий прийом громадян і можливості подати звернення усно, проте, право на електронну петицію мало б забезпечуватися на належному рівні, оскільки не вимагає особистої зустрічі. Однак, як і інші форми звернення електронна петиція вимагає належного, своєчасного розгляду та отримання повної та обґрунтованої відповіді. Проте, слід враховувати, що інститут електронної петиції ще до повномасштабного вторгнення Росії не функціонував на належному рівні.

Уповноважений звертає увагу, що порушення негативно впливають на функціонування системи публічного управління та на рівень довіри громадян до органів влади [2, с. 361]. Ігнорування або формальний розгляд таких петицій звужує зміст конституційних прав, суперечить принципам відкритості та підзвітності влади й обмежує можливості громадян впливати на прийняття рішень. У 2024 році під час здійснення парламентського контролю за дотриманням права на звернення Уповноважений виявив обмеження права жителів Микулинецької територіальної громади на електронну петицію, яке полягало у неспроможності посадовців органу місцевого самоврядування забезпечити належне функціонування платформи для подання електронних петицій «Система електронних петицій». За результатами вжитих заходів реагування Уповноваженого на веб-сайті Микулинецької територіальної громади підключено інтегровану систему електронного встановлення особи, що надало змогу допуску користувачів до системи електронних петицій [1, с. 274]. Подібне порушення відзначається і у доповіді Уповноваженого за 2025 рік, де наводиться приклад порушення даного права через відсутність належного технічного забезпечення, зокрема модуля верифікації користувачів. У результаті орган місцевого самоврядування розпочав здійснення заходів щодо інтеграції кваліфікованого електронного підпису, підключення до Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та використання сервісу «Дія.Підпис» («Дія ID»). Також повідомлено, що подані заявником електронні петиції будуть оприлюднені після усунення технічних недоліків за умови їх відповідності вимогам законодавства. Отже,

реагування Уповноваженого сприяло з'ясуванню причин обмеження права на подання електронних петицій і поновленню порушених прав громадянина [2, с. 364-365].

Є спроба створити єдину систему місцевих е-петицій, проте дана система не охоплює усі територіальні громади. Перша українська платформа е-демократії «e-dem.ua.», створена в рамках швейцарсько-української програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP), що реалізується Фондом Східна Європа у партнерстві з Міністерством цифрової трансформації України та фінансується Швейцарією. На цій платформі є заклик, що якщо особа виявляє, що її громада відсутня в переліку, то вона сама має поінформувати місцеву владу про цю платформу. Зазначається, що підключення є безкоштовним і для цього потрібна тільки згода місцевої ради [3]. Сьогодні в Україні 1439 територіальних громад, частина яких є окупованою, проте на цій платформі розміщуються петиції 528 громад. Загалом через платформу станом на початок червня 2026 року подано 26707 петицій. Кількість поданих петицій в межах різних громад різна, що свідчить про неоднаковий рівень впровадження даного інституту. До прикладу, на офіційному сайті Миколаївської міської ради зазначено, що у Миколаївській громаді електронну петицію можна подати до міського голови та до Миколаївської міської ради через інтернет-ресурс громади з використанням Єдиної системи місцевих петицій на платформі E-Dem. Про виконавчі органи згадки немає взагалі, а рівень деяких з поданих петицій свідчить про недостатність розуміння, які форми звернення доречніше обрати і як правильно і чітко сформулювати вимоги. Загалом на платформі три петиції до органів місцевого самоврядування Миколаївської територіальної громади. Щодо електронних петицій, що перебувають на розгляді чи петицій з відповідями інформація відсутня [4].

Також на офіційних сайтах органів місцевого самоврядування створюються сторінки подачі електронної петиції. Відповідно до Закону України «Про звернення громадян», громадяни можуть звернутися до органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована. До прикладу, на сторінці «Електронна петиції» офіційного сайту органів місцевого самоврядування м. Харкова станом на 01.06.2026 подано 9137 електронних петицій (десять з яких подано у 2026 році) [5]. Відповідно до Закону України «Про звернення громадян», для створення електронної петиції до органу місцевого самоврядування її автор (ініціатор) заповнює спеціальну форму на офіційному веб-сайті органу, якому вона адресована, або веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, та розміщує текст електронної петиції.

Органи місцевого самоврядування під час збору підписів на підтримку електронної петиції зобов'язані забезпечити: безоплатність

доступу та користування інформаційно-комунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів; електронну реєстрацію громадян для підписання петиції; недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції, без участі громадянина; фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином; встановити вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної та строку збору підписів у статуті територіальної громади.

Разючі відмінності у практиці реалізації права на муніципальну петицію свідчать про різний рівень знань у цій сфері як у жителів громади, так і у виборних та посадових осіб місцевого самоврядування.

Отже, муніципальна петиція це одна з форм звернення до органів місцевого самоврядування та важлива форма безпосередньої участі громадян у публічному управлінні, реалізації та захисту прав та свобод. Важливо забезпечувати кожен складову змісту права на муніципальну петицію: право на доступність інформації про можливість звернення з електронною петицією та про шляхи (платформи) звернення; право подати електронну петицію та безоплатність доступу та користування інформаційно-комунікаційною системою (доступність, прозорість, поінформованість про порядок подання, захист персональних даних і забезпечення безпечності платформ та належної ідентифікації); право отримання обґрунтованої відповіді за результатами розгляду питання, порушеного електронною петицією (або в порядку електронної петиції, якщо вона набрала необхідну кількість голосів або в порядку звернення громадян) у встановлений строк; право на оскарження неналежного забезпечення права на петицію та відшкодування завданої шкоди.

Список використаних джерел:

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/images/documents/annual-report-2024.pdf> (дата звернення 01.06.2026).
2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2025 році. 1057 с. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/2-22042026-0951-shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-2025.pdf> (дата звернення 01.06.2026).
3. Про проект перша українська платформа е-демократії e-dem.ua. URL: https://e-dem.ua/about_us (дата звернення 01.06.2026).
4. Електронні петиції / Миколаївська міська рада. URL: <https://mykolaivmr.gov.ua/elektronni-petyczyyi/> (дата звернення 01.06.2026).
5. Електронні петиції / Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. URL: <https://city.kharkiv.ua/petitions> (дата звернення 01.06.2026).

ЦИФРОВИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Гудзь Людмила Вячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права, юридичного
факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна

Актуальність тематики дослідження зумовлена стрімким розвитком технологій та систем штучного інтелекту, який зумовив появу нових викликів для сучасного конституціоналізму. Традиційні конституційні моделі формувалися в умовах коли не існувало ризиків масового збору персональних даних, алгоритмічного контролю чи автоматизованого ухвалення рішень державними органами. У сучасних умовах використання штучного інтелекту в діяльності органів державної влади, правоохоронної системи та судочинства створює потенційні загрози для фундаментальних прав людини, що актуалізує необхідність розвитку концепції цифрового конституціоналізму.

У науковій доктрині дедалі більшого поширення набуває концепція «цифрових прав» як нового покоління прав людини. Вона охоплює право на захист персональних даних, цифрову приватність, інформаційну безпеку, доступ до цифрових сервісів та захист особи від дискримінаційних алгоритмічних рішень. У цьому контексті цифровий конституціоналізм розглядається як система правових механізмів спрямованих на збереження цифрової влади держави та технологічних корпорацій, а також забезпечення балансу між технологічним розвитком і гарантіями прав людини.

Проблема цифрового конституціоналізму та захисту прав людини в епоху штучного інтелекту є відносно новим, але динамічно розвинутим напрямом сучасної юридичної науки. У центрі уваги дослідників перебувають питання трансформації конституційних цінностей у цифровому середовищі, забезпеченні балансу між технологічним розвитком і правами людини, а також формування нових механізмів контролю за використанням штучного інтелекту державою та приватними цифровими платформами.

Одним із основоположників сучасної концепції цифрового конституціоналізму є К. Падовані (С. Padovani) та М. Сантаніелло (М. Santaniello), які у праці «Цифровий конституціоналізм: основні права та обмеження влади в екосистемі Інтернету» розглядають цифровий конституціоналізм як систему правових та етичних механізмів обмеження влади у цифровому середовищі. Автори наголошують, що цифрові платформи та алгоритмічні системи поступово набувають ознак нових

центрів влади, здатних впливати на свободу слова, приватність і доступ до інформації. У зв'язку з цим традиційні конституційні механізми потребують адаптації до нових цифрових реалій. Дослідники акцентують увагу на необхідності формування нових цифрових стандартів захисту фундаментальних прав людини в екосистемі Інтернету [1].

Вагомий внесок у розвиток теорії цифрового конституціоналізму здійснив Е. Челесте (E. Celeste) у праці «Цифровий конституціоналізм: нова системна теорія». Автор пропонує системне теоретичне обґрунтування цифрового конституціоналізму як окремої правової концепції, що виникла у відповідь на глобальну цифровізацію суспільства. На його думку, цифровий конституціоналізм спрямований на обмеження цифрової влади та гарантування основоположних прав людини в умовах домінування алгоритмічних технологій. Особливу увагу дослідник приділяє прозорості алгоритмів, підзвітності цифрових платформ та необхідності нормативного контролю автоматизованими системами ухвалення рішень [2].

Проблему взаємозв'язку цифрового конституціоналізму і штучного інтелекту досліджували О. Поллічіно (O. Pollicino) та Ф. Паолуччі (F. Paolucci) у праці «Цифровий конституціоналізм на випробуванні «розумної ідентичності»». Автори аналізують ризики, пов'язані з використанням цифрової ідентичності, біометричних технологій та систем автоматизованої обробки персональних даних. Науковці підкреслюють, що широке впровадження штучного інтелекту створює загрози порушення права на приватність, оскільки алгоритми здатні накопичувати значні обсяги персональної інформації та формувати цифрові профілі громадян. Крім того, дослідники звертають увагу на ризики алгоритмічної дискримінації та необхідність цифрового контролю за цифровою ідентифікацією особи [3].

Суттєве значення для сучасної доктрини має праця А. Л. Лопес (A. L. López) «Систематика Європейського закону про штучний інтелект у контексті основних прав ЄС», у якій досліджується вплив Європейського Закону «Про штучний інтелект» на систему захисту фундаментальних прав людини. Авторка аналізує правову модель регулювання штучного інтелекту в ЄС і доходить висновку, що Європейський Союз фактично формує новий етап цифрового конституціоналізму через створення комплексної системи правових обмежень для використання ШІ. Особливу увагу приділено класифікації ризиків штучного інтелекту та необхідності забезпечення людського контролю за автоматизованими рішеннями [4].

Проблематика «конституціоналізації» цифрового управління розглядається також у роботі Н. Палладіно (N. Palladino) «Роль епістемічних спільнот у «конституціоналізації» управління Інтернетом: приклад Експертної групи високого рівня Європейської комісії з питань політики у сфері штучного інтелекту та телекомунікацій». Дослідник

акцентує увагу на ролі експертних груп Європейської Комісії у формуванні стандартів регулювання штучного інтелекту та цифрового простору. Автор підкреслює, що сучасне регулювання ШІ дедалі більше набуває наднаціонального характеру, процес формування цифрових стандартів виходить за межі класичного державного університету [5].

У вітчизняній науці проблематика цифрових прав людини та цифрового конституціоналізму також поступово набуває актуальності. Зокрема Д. Белов та М. Белова у праці «Цифрові права людини: окрема доктринальна основа» обґрунтовують необхідність виокремлення цифрових прав людини як самостійного інституту сучасного конституціоналізму. Автори наголошують, що цифровізація суспільства спричинила появу нових форм реалізації прав людини пов'язаних із захистом персональних даних, цифровою приватністю та свободою доступу до інформації. Науковці також звертають увагу на недостатність чинних конституційних механізмів захисту особи в цифровому середовищі [6].

Подібний підхід простежується у дослідженнях А. Сапарової, присвяченому цифровим правам людини у системі конституційних цінностей. Авторка аналізує трансформацію конституційного права під впливом цифрових технологій та підкреслює необхідність адаптації національного законодавства до сучасних викликів пов'язаних з використанням штучного інтелекту. Особлива увага приділяється питанням захисту персональних даних, інформаційної безпеки та недопущення цифрової дискримінації [7].

Таким чином, аналіз наукових праць свідчить про формування нової доктрини цифрового конституціоналізму, в межах якої ключовими напрямками досліджень є захист цифрових прав людини, обмеження алгоритмічної влади, забезпечення прозорості систем штучного інтелекту та гарантування людського контролю над автоматизованими рішеннями. У сучасних умовах цифровізації державного управління та суспільних відносин проблема конституційного забезпечення прав людини в епоху ШІ набуває не лише теоретичного, а й практичного значення для розвитку демократичної правової держави.

Сучасний етап цифрової трансформації державного управління характеризується активним впровадженням технологій штучного інтелекту у діяльність державних органів, зокрема поліції, органів прокуратури і судової системи. Використання алгоритмічних систем для аналізу великих масивів даних, прогнозування правопорушень, ідентифікації осіб або оцінки ризиків поступово змінює традиційні підходи до здійснення публічної влади. Водночас така трансформація породжує низку конституційних ризиків, які безпосередньо впливають на реалізацію фундаментальних прав і свобод людини.

Одним із ключових ризиків є загроза порушення права на

приватність, гарантованого ст. 32 Конституції України. Системи штучного інтелекту функціонують на основі масового збору, обробки та аналізу персональних даних, включаючи біометричні дані, цифрові сліди, соціальну активність та інші чутливі параметри. У результаті формується детальний цифровий профіль особи, що дозволяє державі або уповноваженим суб'єктам здійснювати глибокий моніторинг поведінки громадян. Така практика створює ризик надмірного втручання у приватне життя, особливо без достатніх правових гарантій прозорості алгоритмів та контролю за їх використанням. Крім того, автоматизована обробка даних відбувається без належного інформування особи, що ускладнює реалізацію права на захист персональних даних та ефективне оскарження неправомірних дій.

Іншим суттєвим конституційним ризиком є загроза порушення принципу презумпції невинуватості, який є одним із фундаментальних елементів кримінального судочинства. Використання алгоритмів у правоохоронній діяльності, зокрема систем прогнозування злочинності або оцінки ризику рецидиву, може призводити до формування упереджених висновків щодо особи ще до ухвалення судового рішення. Алгоритмічні системи, базуючись на статистичних даних, не здатні враховувати індивідуальні обставини конкретної справи, що створює ризик помилкової кваліфікації поведінки особи як потенційної злочинної. У такому разі відбувається підміна індивідуальної правової оцінки автоматизованим прогнозом, що суперечить принципу індивідуальної відповідальності та презумпції невинуватості.

Додатковою проблемою є так звана «алгоритмічна непрозорість», коли рішення, ухвалені системами штучного інтелекту, є складними для розуміння навіть для фахівців. Це ускладнює судовий та адміністративний контроль за такими рішеннями, а також обмежує можливості особи ефективно оскаржити їх. У результаті виникає ситуація, коли фактичне управлінське або судове рішення приймається не людиною, а алгоритмом, який не несе юридичної відповідальності.

У цьому контексті особливої актуальності набуває необхідність нормативного закріплення принципу «human-in-the-loop», тобто обов'язкової участі людини у прийнятті остаточних рішень, що впливають на права та свободи особи. Йдеться про запровадження конституційної гарантії, відповідно до якої жодне рішення, ухвалене із застосуванням штучного інтелекту, не може мати остаточного характеру без перевірки та затвердження уповноваженою людиною. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між ефективністю цифрових технологій і необхідністю дотримання принципів верховенства права, справедливості та індивідуальної відповідальності.

Закріплення права на людське втручання на конституційному рівні також сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до цифрових

технологій у сфері державного управління. Воно забезпечить можливість ефективного контролю за використанням алгоритмів, запобігатиме автоматизованій дискримінації та гарантуватиме, що кінцеве рішення завжди буде результатом людського правового аналізу, а не лише математичної моделі.

Таким чином, у сучасних умовах цифровізації держави виникає необхідність переосмислення традиційних конституційних гарантій. Включення принципу «human-in-the-loop» до конституційного або квазіконституційного рівня регулювання може стати важливим кроком у забезпеченні ефективного захисту прав людини в епоху штучного інтелекту та формуванні справедливого цифрового правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Padovani C., Santaniello M. Digital constitutionalism: Fundamental rights and power limitation in the Internet eco-system. *International Communication Gazette*. 2018. Vol. 80(4). P. 295–301. DOI: <https://doi.org/10.1177/1748048518757114> (дата звернення: 30.05.2026).
2. Celeste E. Digital constitutionalism: A new systematic theorization. *International Review of Law, Computers & Technology*. 2019. Vol. 33(1). P. 76–99. DOI: <https://doi.org/10.1080/13600869.2019.1562604> (дата звернення: 30.05.2026).
3. Pollicino O., Paolucci F. Digital constitutionalism to the test of the smart identity *Journal of e-Learning and Knowledge Society*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.20368/1971-8829/1135815> (дата звернення: 30.05.2026).
4. López A. L. The systematics of the European Artificial Intelligence Act in the context of the fundamental rights of the Union: the myth of the digital constitutionalism. *Deusto Journal of Human Rights*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.18543/djhr.3189> (дата звернення: 30.05.2026).
5. Palladino N. The role of epistemic communities in the “constitutionalization” of internet governance: The example of the European Commission High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. *Telecommunications Policy*. 2021. Vol. 45(6). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2021.102149> (дата звернення: 30.05.2026).
6. Byelov D. M., Bielova M. V. Digital human rights: separate doctrinal basis. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.1.1> (дата звернення: 30.05.2026).
7. Сапарова А. Цифрові права людини в системі конституційних цінностей: теоретико-правові засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Вип. 2. Частина 1. С. 193-198. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.28> (дата звернення: 30.05.2026).

НЕПІДПИСАННЯ (НЕСВОЄЧАСНЕ ПІДПИСАННЯ) ТА ОПРИЛЮДНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ ЗАКОНІВ: ВІД ПРОБЛЕМИ ДО ШЛЯХІВ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Зубенко Ганна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

28 червня 2026 року виповнюється 30 років з дня прийняття Конституції України. Не зважаючи на цілком позитивну оцінку Основного Закону України щодо відповідності демократичним принципам та цінностям, властивим конституційній теорії та практики держав-членів Європейського Союзу, деякі його положення потребують доопрацювання або удосконалення, зокрема з метою підвищення ефективності роботи органів державної влади та забезпечення принципу поділу влади, проголошеного ст. 6 Конституції України.

Одним із проблемних питань, часткове вирішення якого можна знайти в статті 94 Конституції України, є непідписання або несвоєчасне підписання та оприлюднення Президентом України законів. Частина 1 статті 94 Конституції України закріплює: «Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду» [1].

Однак, систематичний характер в конституційній практиці має місце ситуація, коли десятки законів, ухвалених Верховною Радою України, тривалий час залишаються без підпису Президента України та офіційно не оприлюднюються. Зокрема, станом на 11 травня 2026 року у системі електронного документообігу Верховної Ради налічувалося щонайменше 44 закони, які тривалий час перебувають на етапі «Передано на підпис Президенту» [2]. Зокрема, серед таких законів можна назвати: Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності (направлено на підпис Президенту України 19.12.2022), Проект Закону про обчислення часу в Україні (направлено на підпис Президенту України 21.08.2024) та ін. А Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»» від 30 травня 2023 року, яким зокрема, було зменшено з 27 до 25 років граничний вік перебування на військовому обліку призовників, було направлено на підпис Президенту України 05.06.2023, а повернуто з підписом голови держави 02.04.2024 [3], тобто

він перебував на стадії підписання майже 11 місяців. Таке явище, яке фактично полягає в ігноруванні Президентом України переданого на підпис законопроекту або 15-денного строку його підписання, отримало назву «тихого вето».

Вирішенню цієї проблеми присвячена частина 3 статті 94 Конституції України, відповідно до якої, у разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений [1]. Разом з тим, вищезазначена норма основного закону не дає однозначного розуміння: ким має бути підписаний та офіційно оприлюднений такий закон. На відміну від вищезазначеної норми, якщо звернутись до змісту частини 4 статті 94 Основного Закону України, в ній чітко встановлений суб'єкт конституційно-правових відносин, який має підписати та опублікувати закон, прийнятий Верховною Радою України під час повторного розгляду, у разі, якщо такий закон не підписує Президент України – Голова Верховної Ради України.

У нашому випадку, коли закон залишається непідписаним, існує стан правової невизначеності: хто має його підписати? Все ж таки Президент України, але вже з порушенням 15-денного терміну, встановленого частиною 1 статті 94 Конституції України, чи це може зробити Голова Верховної Ради України, і тим самим вирішити цю проблему, подолавши «тихе вето» глави держави. На нашу думку, враховуючи, що саме парламент Конституція України визначає як єдиний орган законодавчої влади, і саме на парламент покладено обов'язок приймати закони, це має бути Голова Верховної Ради України.

Слід зазначити, що парламентарі намагаються робити деякі кроки, спрямовані на усунення вищезазначеної проблеми, коли прийняті Верховною Радою України закони не оприлюднюються та не набирають чинності. Так, 15.05.2026 р. групою народних депутатів України до Верховної Ради України було подано Проект закону №15256 «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо особливостей оприлюднення законів». Цим законопроектом пропонується доповнити Регламент Верховної Ради статтею 130¹, де буде передбачено, що у випадках, коли Президент України протягом 15 днів після отримання закону не повернув закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду, Голова Верховної Ради України невідкладно офіційно оприлюднює такий закон і опубліковує за своїм підписом та позначкою «Схвалено Президентом України відповідно до частини третьої статті 94 Конституції України» [4]. Такий закон публікуються в газеті «Голос України» та у Відомостях Верховної Ради України, а також розміщуються на офіційному веб-сайті Верховної Ради. Наразі запропонований парламентарями законопроект

перебуває на розгляді в Комітеті з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України.

Однак, на нашу думку, ця проблема має бути вирішена не на рівні закону, а на рівні Конституції України таким чином. По-перше, термін, протягом якого Президент України має підписати та офіційно оприлюднити закон або повернути його до парламенту, треба збільшити від 15 до 20 днів. Досить часто в конституційній практиці траплялись ситуації, коли Президент України підписував або «ветував» закон на 19-й день. Тому збільшення терміну підписання та офіційного оприлюднення законів хоча б на декілька днів частково вирішило досліджувану проблему. Крім того, якщо звернутись до досвіду держав-членів ЄС щодо цього питання, то серед країн, які мають досвід довшого за 15 днів терміну промульгації законів главою держави, можна назвати Румунію (20 днів), Польщу (21 день), Латвію (21 день), Італію (1 місяць), Грецію (1 місяць) та ін. Такий термін дає главі державі більше часу для вивчення поданого йому на підпис закону, аналізу його відповідності конституції, оцінки юридичних наслідків його прийняття тощо. Вбачається, що цим досвідом варто скористатись.

По-друге, в частині 3 статті 94 Конституції України слід передбачити, що у разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути оприлюднений Головою Верховної Ради України за його підписом. Внесення вищезазначених змін дозволить врегулювати питання своєчасного підписання та офіційного оприлюднення прийнятих Верховною Радою України законів та вдосконалив систему стримувань і противаг.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення : 28.05.2026).

2. У Раді пропонують новий механізм для законів, які «зависли» без підпису Президента: таких документів уже 44. *Судово-юридична газета*. 2026. 19 травня. URL : https://sud.ua/uk/news/laws/361502-v-rade-predlagayut-novyy-mekhanizm-dlya-zakonov-kotorye-zavisli-bez-podpisi-prezidenta-takikh-dokumentov-uzhe-44#google_vignette (дата звернення : 28.05.2026).

3. Картка Проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/41904> (дата звернення : 28.05.2026).

4. Проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо особливостей оприлюднення законів». URL : <https://itd.rada.gov.ua/ac8eeca4-f843-4639-903e-70a0a355b973> (дата звернення : 30.05.2026).

ЧОМУ В УКРАЇНІ ДЕ-ФАКТО НЕ ДІЮТЬ НОРМИ СУБІНСТИТУТУ КОНТРАСИГНУВАННЯ АКТІВ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ?

Сердюк Ігор Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

При підготовці тез цієї доповіді автор намагався зробити обґрунтовані припущення з приводу того, чому в Україні де-факто не діють норми субінституту контрасигнування (контрасигнації) актів глави держави?

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання [2, с. 60-78], що дозволяють розкрити зміст правової норми, закріпленої в ч. 4 ст. 106 Конституції України в її системному зв'язку з правовими приписами, вміщеними в пп. 5, 18, 21 ч. 1 ст. 106 вищезгаданого правового акта найвищої юридичної сили.

Парадигму цього дослідження складають такі визнані науковою спільнотою теоретичні положення, що розкривають юридичну природу правового феномену контрасигнації актів глави держави, а також його суспільно-політичне значення:

1) контрасигнування актів глави держави (від лат. contra – проти і signare – позначати, засвідчувати печаткою) – це скріплення підписом очільника уряду та/або окремого члена уряду акта глави держави, без чого такий акт є недійсним;

2) у різних країнах сфера використання інституту контрасигнації актів глави держави є неоднаковою і залежить від конституційної форми правління;

3) призначення контрасигнування виявляється насамперед у тому, щоб зняти з глави держави політичну (конституційно-правову) відповідальність за ухвалені ним рішення і покласти її на уряд або окремих членів уряду. За іншим трактуванням інститут контрасигнування актів глави держави забезпечує гарантії проти зловживань повноваженнями з боку обох сторін, які ставлять свої підписи. В конституційній теорії також прийнято, що відповідний підпис компетентного члена уряду може лише засвідчувати законність видання акта глави держави, його відповідність вимогам конституції:

5) субінститут контрасигнації актів глави держави є важливою складовою державно-правової практики країн з парламентарною і

змішаною республіканською формами державного правління [9, с. 322],

Принагідно відзначити, що субінститут контрасигнації актів глави нашої держави передбачений ч. 4 ст. 106 Конституції України, згідно з якою «Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання» [1, с. 322],

Аналогічні правові приписи, якщо не брати до уваги посилання на п. 23 ч. 1 ст. 106 Конституції України, закріплені і в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII [5],

Зокрема, п. 8 ч. 1 ст. 42 вищезгаданого закону наділяє Прем'єр-міністра України повноваженням скріплювати своїм підписом акти Президента України у випадках, передбачених пунктами 5, 18, 21 і 23 частини першої статті 106 Конституції України [5],

Пункт 5 ч. 1 ст. 44 цього ж нормативно-правового акта вищої юридичної сили уповноважує Міністра України – члена Кабінету Міністрів України скріплювати своїм підписом акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 і 23 частини першої статті 106 Конституції України, з питань, що належать до сфери діяльності міністерства, та забезпечує їх виконання [5],

І хоча вищенаведені приписи чинного національного законодавства не дають прямої відповіді на питання про мету конституційного закріплення цього субінституту права, їх аналіз свідчить про те, що у такий спосіб суб'єкт законотворчості намагався по-перше, перекласти частину політичної відповідальності за акти глави держави на очільника уряду та міністра, який відповідальний за акт та його виконання, що відповідає моделі змішаної президентсько-парламентської, а згодом і парламентсько-президентської республіки; і по-друге, наділення Прем'єр-міністра України і Міністра України – члена Кабінету Міністрів України повноваженням скріплювати своїми підписами акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 і 23 частини першої статті 106 Конституції України, є важливим елементом механізму стримувань і противаг, а також гарантією конституційності цих актів.

Схожу думку з цього приводу висловила і С. Серьогіна. Здійснюючи доктринальне тлумачення ч. 4 ст. 106 Конституції України, дослідниця, зокрема, зауважила: «Таким чином, разом з правом контрасигнувати акти Президента Кабінет Міністрів України та особисто Прем'єр-міністр України отримали можливість реально впливати на їх зміст і спрямованість, адже без підпису зазначених посадових осіб акт глави держави не може набрати чинності. Виходячи зі змісту актів Президента, які підлягають контрасигнації, відповідальними міністрами є Міністр закордонних справ, Міністр юстиції або Міністр оборони України. Скріплюючи своїм підписом президентський акт, Прем'єр-міністр та

відповідний міністр перебирають на себе всю повноту відповідальності за його конституційність, обґрунтованість і результативність» [8, с. 747-748],

У зв'язку з вищенаведеними судженнями про контрасигнацію актів глави Української держави небезпідставними вважаю такі запитання:

1. Чи лише де-юре, але й де-факто Кабінет Міністрів України та особисто Прем'єр-міністр України з правом контрасигнації актів Президента України отримали можливість реально впливати на їх зміст і спрямованість?

2. Чи дійсно без підпису зазначених посадових осіб акт глави держави визнається неконституційним, а отже, не може набрати чинності?

3. І нарешті головне питання: чи діють норми цього субінституту на практиці та чи передбачена юридична відповідальність за невиконання вимог Конституції України в частині контрасигнації актів глави держави?

Пошук відповідей на ці питання вимагає не лише аналізу відповідних норм Конституції України у їх системному взаємозв'язку, але й аналізу результатів юридичної діяльності Президента України, а також інших суб'єктів права, визначених у ч. 4 ст. 106 правового акта найвищої юридичної сили.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 106 Конституції України глава нашої держави призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав [1].

Згідно з п. 18 ч. 1 ст. 106 Конституції України Президент України очолює Раду національної безпеки і оборони України, рішення якої вводяться в дію його указами (ч. 7 ст. 107 Основного Закону Української держави і суспільства) [1].

Відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 106 Конституції України глава нашої держави приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України [1].

Зважаючи на вищенаведені положення, припис ч. 4 ст. 106 Конституції України треба розуміти так, що обов'язковій контрасигнації (тобто підписанню Прем'єр-міністром України та відповідним Міністром України) підлягають акти Президента України з питань: 1) призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; 2) діяльності Ради національної безпеки і оборони України; 3) введення у разі необхідності в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошення у разі необхідності окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України.

Аналіз результатів юридично-значущої діяльності Президента України зі здійснення ним повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 частини першої статті 106 Конституції України, свідчить про те, що відповідні укази оприлюднювалися за підписом глави держави без скріплення підписами очільника уряду, а також міністрів, які б мали відповідати за відповідні акти та їх виконання. Для підтвердження цієї тези наведу кілька найбільш резонансних указів Президента України, ухвалених і оприлюднених ним останнім часом:

1. Про призначення В. Залужного Надзвичайним і Повноважним Послом України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії : Указ Президента України від 09.05.2024 р. № 316/2024 [7];

2. Про призначення О. Стефанішиної Надзвичайним і Повноважним Послом України в Сполучених Штатах Америки : Указ Президента України від 27.08.2025 р. № 662/2025 [6];

3. Про введення надзвичайного стану в населених пунктах Автономної Республіки Крим : Указ Президента України від 03.12.2005 р. № 1692/2005 [3];

4. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України : Указ Президента України від 23.02.2022 р. № 63/2022 [4].

Узагальнення всього вищевикладеного дозволяє зробити такі обґрунтовані припущення з приводу того, чому в Україні де-факто не діють норми субінституту контрастигнації актів глави держави:

1. Конституційна модель форми Української держави передбачає важливу роль Президента України в державному апараті та процесі здійснення державної влади, що підтверджується його конституційно визначеними повноваженнями;

2. Чинний глава нашої держави та його попередники, ухвалюючи відповідні управлінські рішення, не намагались перекласти на урядовців, а добровільно брали на себе всю повноту відповідальності за виконання цих рішень;

3. Як наслідок, інститут контрастигнації актів Президента України поступово втратив своє конституційне призначення, адже сьогодні ніхто не ставить під сумнів конституційність цих актів за відсутності їх скріплення підписами очільника уряду та відповідальних міністрів;

4. У зв'язку з цим постає питання про необхідність проведення широким загалом за участі науковців, політиків і юристів-практиків дискусії з приводу доцільності подальшого існування цього інституту в правовій системі України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 07.05.2026).

2. Правозастосовна діяльність Національної поліції. Збірник

тестових завдань : навч.-метод. посібник / І. А. Сердюк, Л. М. Сердюк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 128 с.

3. Про введення надзвичайного стану в населених пунктах Автономної Республіки Крим : Указ Президента України від 03.12.2005 р. № 1692/2005. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/16922005-3598> (дата звернення: 01.06.2026 р).

4. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України : Указ Президента України від 23.02.2022 р. № 63/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text> (дата звернення: 01.06.2026 р).

5. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 27.05.2026).

6. Про призначення О. Стефанішиної Надзвичайним і Повноважним Послом України в Сполучених Штатах Америки : Указ Президента України від 27.08.2025 р. № 662/2025. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6622025-56377> (дата звернення: 01.06.2026 р).

7. Про призначення В. Залужного Надзвичайним і Повноважним Послом України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії : Указ Президента України від 09.05.2024 р. № 316/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3162024-50765> (дата звернення: 01.06.2026 р).

8. Сербогіна С. Г. Науково-практичний коментар ст. 106 Конституції України. *Конституція України. Науково-практичний коментар* / редкол. : В. Я. Тацій, О. В. Петришин та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. с. 722-748.

9. Шаповал В. М. Контрасигнування актів глави держави. *Юридична енциклопедія*. Київ, 2001. Т. 3. С. 322.

СЕКЦІЯ 3
ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ
У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

**ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВЕТЕРАНСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ**

Боняк Валентина Олексіївна,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

При підготовці доповіді автором поставлено за мету визначити етапи ветеранської політики за часів незалежності нашої держави.

Досягнення поставленої мети зумовило потребу використання пізнавальних можливостей діалектичного методологічного підходу, відповідно до якого ветеранська політика розглядається у розвитку й взаємозв'язку з іншими сферами державної політики (передусім, економічною, соціальною, гуманітарною), а також історичного методу пізнання, який сприяв визначенню періодів становлення цієї політики.

Обрана проблематика набуває особливої актуальності в умовах триваючої війни, розв'язаної російським агресором проти України, в результаті якої в нашій державі налічується вже близько 2-х млн ветеранів і ветеранок. Захисники й Захисниці Батьківщини заслуговують на найвищий рівень визнання та підтримки в українському суспільстві і державна політика щодо ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України повинна гарантувати гідний та безпечний життєвий рівень, надавати перевагу на всіх етапах соціальної підтримки [1]. Вказаний задекларований Українським Урядом у Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року державницький підхід потребує теоретичного осмислення питання становлення та розвитку такої політики в країні, особливо з огляду на те, що від часу проголошення незалежності України дотепер національне законодавство зазнало суттєвих змін.

Так, суб'єктом законотворчості вже у 1991 р. було прийнято Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», що за логікою, мав би бути спрямований включно і на захист ветеранів війни, однак його положення не містили вказівки на таку категорію населення [2].

Одним із перших нормативно-правових актів вищої юридичної сили, що торкався досліджуваної нами проблематики, став Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 1993 року, який встановлював правовий статус ветеранів війни, передбачав створення належних умов для їх життєзабезпечення, сприяв формуванню шанобливого ставлення до ветеранів у суспільстві. Основними завданнями ветеранської політики законодавець визначив: а) створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття ветеранів; б) організацію соціального, інших видів їх обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб, а також підготовку відповідних спеціалістів для роботи з даною категорією населення; в) виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; г) надання їм у процесі трудової діяльності пільг, переваг та соціальних гарантій відповідно до професійної підготовки із урахуванням стану здоров'я [3]. Водночас, указаний нормативно-правовий акт: а) здебільше був зорієнтований на ветеранів Другої світової війни та учасників локальних конфліктів, що мали місце у радянський період; б) мав фрагментарний характер, не охоплював собою ключові аспекти повноцінної економічної, психологічної та суспільної реінтеграції ветеранів.

Важливе значення для формування ветеранської політики мало прийняття у 1996 році Конституції України, в якій законодавець, з огляду на прагнення розвивати і зміцнювати демократичну соціальну, правову державу, вперше: 1) закріпив положення про визнання людини найвищою соціальною цінністю (с.1 ст. 3 Основного Закону Української держави і суспільства); 2) у ч. 5 ст. 17 визначив, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей; 3) п.6 ст. 92 питання основ соціального захисту, форм і видів пенсійного забезпечення відніс до таких, що визначаються виключно законами України [4].

Наступний етап розвитку досліджуваної політики держави пов'язаний з подіями 2014 року (початком російської збройної агресії проти України – анексією Криму і початком війни на Донбасі), що викликало потребу у формуванні нової ветеранської політики.

Так, уже в перший рік війни було внесено зміни до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», якими статус учасника бойових дій було поширено на військовослужбовців та інших учасників АТО, а також добровольців [3]. Основне призначення таких змін полягало у приведенні його положень до тодішніх реалій. Так, тільки зміст статті 6 (особи, які належать до учасників бойових дій) цього законодавчого акта у період з 2014 року по 2022 рік було змінено і доповнено Верховною Радою України більше 20 разів (зміни стосувалися

розширення/корегування процедур отримання статусу учасника бойових дій та кола осіб, які можуть отримати статус учасника бойових дій), а в період з повномасштабного вторгнення російської федерації – дотепер – більше 10 разів [5].

У листопаді 2018 року постановою Кабінету Міністрів України було створено Міністерство у справах ветеранів (Мінветеранів), що було визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади. На це відомство було покладено завдання із формування і реалізації державної політики у сфері: соціального захисту ветеранів та членів їх сімей; забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей; забезпечення формування і ведення Єдиного державного реєстру ветеранів війни; забезпечення розвитку спорту ветеранів війни; організації заходів із соціальної та професійної адаптації ветеранів та членів їх сімей, сприяння їх працевлаштуванню [6]. Створення цього міністерства засвідчило про перехід держави від відомчого (через Міністерство оборони України) до цільового державного управління.

Зауважимо, що до 2019 року реалізація державної політики щодо ветеранів забезпечувалася більше як двадцятьма органами державної влади, що призводило до того, що за однакових правових підстав і умов надання видів соціального захисту ветеранам війни, порядок їх надання і розміри забезпечення нерідко різнилися, дублювалися або не забезпечувалися державними інституціями взагалі через прогалини в законодавчому регулюванні. Недосконалість норм, зокрема в частині меж компетенцій або предметів віддання уповноважених органів, призводила до порушень прав ветеранів або до ускладнень у порядку їх реалізації [7].

Суттєвим у плані подальшого розвитку ветеранської політики стало і законодавче врегулювання Єдиного державного реєстру ветеранів війни, що розпочалось у 2019 році. Його нормативно-правовими засадами стали: положення «Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 700, Закон України «Про публічні електронні реєстри» [8] та відповідно внесені зміни до вищезгаданого Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Отже, з 2014 року державна політика щодо ветеранів була переорієнтована на потреби учасників Антитерористичної операції (АТО) та Операції Об'єднаних Сил (ООС). Її заходи здебільше зводилися до: 1) соціального захисту цієї категорії осіб – здебільше діяла так звана «модель гарантованих пільг» (соціальні виплати, санаторно-курортне лікування й ін. [7]; 2) удосконалення організаційно-правових засад системи соціального захисту ветеранів війни, зокрема шляхом осучаснення норм законодавства про такий захист; 3) створення окремого Міністерства у справах ветеранів.

Третій етап у розвитку ветеранської політики нашої держави

пов'язаний із викликами повномасштабного збройного вторгнення 24 лютого 2022 року російської федерації на територію України. Це вимагало докорінної зміни філософії досліджуваної політики: збільшилася чисельність цільової групи ветеранської політики, змінилася соціальна структура ветеранської спільноти, що стало основним чинником у визначенні потреб і заходів із їх державної підтримки [7].

Основними віхами у період з 2022 року – дотепер стало:

- подальше удосконалення національного законодавства про соціальний захист ветеранів та членів їхніх сімей;
- розроблення та прийняття Кабінетом Міністрів України Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року, що визначила три пріоритетні цілі: 1) відновлення людського капіталу та добробуту ветеранів та членів їхніх родин; 2) повага до ветеранів та вшанування пам'яті; 3) залучення ветеранів до розбудови демократичної і правової держави [1];
- розроблення та реєстрація у Верховній Раді України проєктів таких нормативно-правових актів як Закону про основні засади ветеранської політики та Кодексу про статус Захисників/Захисниць, метою яких є уніфікація пільг та процедур їх надання ветеранам;
- на виконання доручення Президента України представлення Кабінетом Міністрів України у листопаді 2025 року державної цифрової платформи для ветеранів, ветеранок та їхніх родин під назвою «Ветеран PRO». Вказана платформа увібрала в себе всю наявну інформацію про наявні пільги, програми та послуги [9];
- створення постійно діючих консультативно-дорадчих органів – Рад ветеранів при кожному міністерстві, державній установі, органі місцевого самоврядування для сприяння інтеграції ветеранів, захисту їхніх прав та ін.

Отже, національне законодавство у сфері ветеранської політики пройшло непростий шлях трансформації – від становлення законодавства про таку політику – до необхідності формування комплексної системи забезпечення таких можливостей військовослужбовців та членів їх сімей в умовах діючого в державі правового режиму воєнного стану. Основними етапами становлення та розвитку ветеранської політики в незалежній Україні вважаємо такі:

1. 1991 –2014 роки – становлення ветеранської політики, що вирізнялась фрагментарністю, носила здебільше декларативний характер.
2. З 2014 - до 24 лютого 2022 року (початку повномасштабного збройного вторгнення російської федерації) – формування та реалізація ветеранської політики, зміна її концептуальних засад, спроби розробки цілісної її системи.
3. Від 24 лютого 2022 року – дотепер – пов'язаний із різким зростанням кількості ветеранів та членів їхніх сімей, переосмислення

підходів до ефективності такої політики, започаткування комплексної підтримки такої категорії населення (досліджувана політика в Україні трансформувалася у масштабну систему ветеранських послуг, що забезпечують перехід від військової служби до цивільного життя (збільшення видатків з держбюджету на програми підтримки ветеранського бізнесу, надання медичної допомоги, реабілітацію, забезпечення житлом, розбудову безбар'єрності та поваги й ін.)).

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024 – 2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-p#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
5. Звіт за результатами аналізу в частині забезпечення трудових прав ветеранів війни. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/Zvit_ukrainske_zakonodavstvo_druk.pdf (дата звернення: 30.04.2026).
6. Положення про Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/polozhennya-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukraini> (дата звернення: 30.04.2026).
7. Оглядове досьє щодо ветеранської політики в Україні Дослідницька служба верховної ради України : Аналітичний інформаційно довідковий матеріал / дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/review_files-hsp/75499.html (дата звернення: 30.04.2026).
8. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1907-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
9. В Україні запрацював Ветеран PRO – єдина цифрова платформа для ветеранів, ветеранок та їхніх родин : *Офіційний вебсайт Дніпровської обласної військової адміністрації*. URL: <https://adm.dp.gov.ua/news/v-ukraini-zapratsiuvav-veteran-pro-iedyna-tsyfrova-platforma-dlia-veteraniv-veteranok-ta-ikhnikh-rodyn> (дата звернення: 30.04.2026).

РОЛЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

Гордіюк Сергій Анатолійович,
доктор філософії (PhD) з права,
молодший науковий співробітник
сектору муніципального права та
місцевого самоврядування
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування
НАПрН України

Збройні конфлікти створюють загрозу не лише для життя і безпеки населення, але й для реалізації духовних та культурних прав людини. Руйнування об'єктів культурної спадщини, обмеження діяльності релігійних організацій, примусова асиміляція населення, знищення культурної ідентичності є поширеними наслідками сучасних воєн. Особливого значення в таких умовах набуває діяльність місцевих органів публічної влади, які безпосередньо забезпечують доступ населення до культурних благ, здійснюють охорону культурної спадщини та сприяють збереженню локальної культурної ідентичності.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вироблення ефективних механізмів захисту духовних і культурних прав людини в умовах триваючої російської агресії проти України та використання позитивного досвіду держав-членів Європейського Союзу.

Духовні та культурні права належать до другого покоління прав людини та охоплюють право на участь у культурному житті, свободу творчості, свободу світогляду і віросповідання, право на збереження культурної ідентичності та доступ до культурної спадщини. Міжнародно-правові стандарти їх забезпечення закріплені у низці міжнародно-правових актів, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р., Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Рамковій конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства 2005 р. Особливе значення має Гаазька конвенція 1954 р., яка встановлює обов'язок держав забезпечувати охорону культурних цінностей як у мирний час, так і під час воєнних дій, а також передбачає створення спеціальних механізмів захисту культурної спадщини та відповідальність за її знищення. Загалом сучасні підходи міжнародного гуманітарного права розглядають культурну спадщину не

лише як матеріальні об'єкти, а й як важливий елемент реалізації прав людини та суспільної стійкості [1].

Європейська практика демонструє певну тенденцію до посилення ролі місцевого самоврядування у сфері захисту прав людини. Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи підкреслює, що саме на місцевому рівні відбувається практична реалізація більшості прав людини, включаючи культурні права [2]. Основними функціями місцевих органів влади в умовах збройних конфліктів є: охорона об'єктів культурної спадщини; забезпечення діяльності музеїв, бібліотек та архівів; підтримка релігійних організацій; організація евакуації культурних цінностей; документування пошкоджень культурної спадщини; підтримка культурної ідентичності внутрішньо переміщених осіб; відновлення культурної інфраструктури після завершення бойових дій.

Європейський Союз у своїй концепції культурної спадщини в умовах конфліктів наголошує на необхідності залучення місцевих громад до процесів охорони культурної спадщини та формування політики відновлення після конфлікту [1]. Такий підхід чітко простежується й на рівні національного законодавства держав-членів ЄС.

Так, у Німеччині захист культурної спадщини належить переважно до компетенції земель. Законодавство федеральних земель передбачає спеціальні механізми охорони культурних об'єктів під час кризових ситуацій. Зокрема, створюються регіональні реєстри культурних цінностей, здійснюється цифровізація культурних фондів, розробляються плани евакуації музейних колекцій, муніципалітети відповідають за захист місцевих пам'яток. Важливою особливістю німецького досвіду в досліджуваній сфері є децентралізований характер управління культурною спадщиною.

У свою чергу, французький Кодекс культурної спадщини (Code du patrimoine) покладає значні повноваження на муніципалітети щодо: обліку пам'яток, охорони історичних будівель, організації культурної діяльності населення, взаємодії з релігійними громадами [3]. Після терористичних атак та надзвичайних ситуацій у Франції були розроблені спеціальні протоколи захисту музейних колекцій і архівів.

Польський Закон «Про охорону пам'яток та догляд за пам'ятками» передбачає активну участь органів місцевого самоврядування у фінансуванні охорони пам'яток, формуванні місцевих програм культурного розвитку, підтримці національних меншин, захисті релігійних об'єктів тощо [4]. Після початку повномасштабної війни в Україні польські органи місцевого самоврядування отримали додаткові повноваження щодо підтримки українських біженців та їх культурної інтеграції.

В Італії Кодекс культурної спадщини та ландшафту передбачає функціонування спеціалізованих підрозділів цивільного захисту для охорони культурних об'єктів у кризових ситуаціях [5]. Місцеві органи

влади беруть участь у створенні планів реагування на надзвичайні ситуації, координують роботу музеїв, здійснюють моніторинг стану культурних пам'яток.

Країни Балтії, зокрема Литва та Естонія, враховуючи безпекові загрози з боку Російської Федерації, останніми роками суттєво посилили законодавство щодо захисту культурної спадщини. Муніципалітети цих країн формують резервні цифрові архіви, здійснюють підготовку персоналу культурних установ до кризових ситуацій, реалізують програми збереження національної культурної ідентичності.

Аналіз праць європейських авторів дозволяє виокремити кілька концептуальних підходів. Зокрема, представники правозахисного підходу – Ф. Франціоні (F. Francioni), А. Якубовський (A. Jakubowski), Я. Туман (J. Toman) – розглядають культурні права як невід'ємний елемент системи прав людини. На їхню думку, руйнування культурної спадщини одночасно є порушенням культурних прав населення [6-8].

У свою чергу, прибічники безпекового напрямку наголошують, що охорона культурної спадщини є складовою національної та міжнародної безпеки. У документах ЄС підкреслюється зв'язок між захистом культурної спадщини та підтриманням миру, суспільної згуртованості й постконфліктного відновлення [1].

У сучасній європейській доктрині захисту культурної спадщини дедалі більшого поширення набуває громадоцентричний підхід (community-based approach). Його представники – Л. Мескель (L. Meskell), Х. Сільверман (H. Silverman), А.Ф. Врдоляк (A. F. Vrdoljak), Ф. Франціоні (F. Francioni) – виходять із того, що реалізація культурних прав людини та ефективна охорона культурної спадщини потребують активної участі місцевих громад як носіїв культурної ідентичності та суб'єктів культурних прав. Послідовники такого локально-орієнтованого підходу вважають, що ефективний захист культурних прав неможливий без активної участі місцевих громад, адже саме місцеві органи влади найкраще знають культурні потреби населення, мають доступ до локальних ресурсів, забезпечують оперативне реагування під час криз тощо [9-10].

Поряд із згаданими вище підходами сучасна європейська доктрина дедалі частіше використовує поняття «культурна стійкість» («cultural resilience»). Згідно з цим підходом, культурна спадщина та духовні цінності сприяють психологічній адаптації населення, збереженню суспільної єдності, післявоєнному відновленню громад.

Загалом порівняльно-правовий аналіз законодавства держав-членів ЄС свідчить про наявність сталої тенденції до посилення ролі місцевих органів публічної влади у сфері забезпечення духовних та культурних прав людини в умовах збройних конфліктів. При цьому європейська практика у досліджуваній сфері базується на таких принципах, як децентралізація управління культурною спадщиною, активна участь місцевих громад,

інтеграція культурної політики у сферу безпеки, цифровізація культурних ресурсів, розвиток механізмів кризового реагування тощо.

Для України особливе значення мають впровадження муніципальних програм захисту культурної спадщини, створення цифрових архівів культурних цінностей, розроблення планів евакуації музейних фондів та посилення співпраці органів місцевого самоврядування з міжнародними організаціями у сфері охорони культурних прав людини.

Список використаних джерел:

1. European Union. European External Action Service. Concept on Cultural heritage in conflicts and crises. A component for peace and security in European Union's external action. 19 April 2021. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9962-2021-INIT/en/pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.05.2026).
2. Human Rights at local and regional levels / Congress of Local and Regional Authorities. URL: https://www.coe.int/en/web/congress/human-rights?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.05.2026).
3. Code du patrimoine. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/download/file/pdf/LEGITEXT000006074236.pdf/LEGI> (дата звернення: 30.05.2026).
4. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240001292/U/D20241292Lj.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).
5. Codice dei beni culturali e del paesaggio: Testo del Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42. URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/11/20/codice-dei-beni-culturali-e-del-paesaggio> (дата звернення: 30.05.2026).
6. Francioni F., Lenzerini F. The 1972 World Heritage Convention: A Commentary. Oxford : Oxford University Press, 2008. 560 p.
7. Jakubowski A. Safeguarding Ukraine's Cultural Heritage in War: Identifying New Challenges to the International Legal Framework. *Person and the Challenges*. 2023. Vol. 13. No 2. P. 143–162. DOI: <https://doi.org/10.21697/2023.12.2.06> (дата звернення: 30.05.2026).
8. Toman J. Cultural Property in War: Improvement in Protection. Paris : UNESCO Publishing, 2009. 489 p.
9. Meskell L. Human Rights and Heritage Ethics. *Anthropological Quarterly*. 2010. Vol. 83. No. 4. P. 839–860. DOI: <https://doi.org/10.1353/anq.2010.0023> (дата звернення: 30.05.2026).
10. Silverman H., Fairchild Ruggles D. Cultural Heritage and Human Rights. *Cultural Heritage and Human Rights*. New York : Springer, 2007. P. 3-22.

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЮРИДИЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА

Григоренко Євген Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри військового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
консультант Комітету Верховної Ради України
з питань національної безпеки, оборони
та розвідки, голова Громадської наукової
організації «Правова експертиза та інновації»

Військове право як окрема галузь права перебуває в умовах становлення. Таке її становище зумовлює специфіку застосування її джерел, формування їх системи як цілісного та узгодженого явища. Оскільки одним із провідних інститутів військового права є інститут юридичної відповідальності військовослужбовців, то цей інститут повинен ефективно функціонувати та виконувати своє призначення у межах базових телеологічних домінант військового права – забезпечення обороноздатності та національної безпеки. Ватро відзначити те, що інститут юридичної відповідальності військовослужбовців може бути належним чином у комплексі досліджений лише у межах військового права. Зумовлено це тим, що сам інститут є комплексним, який перебуває на перетині різних галузей права та фіксується у межах різноспрямованих джерел права – Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення тощо. Наведені нормативно-правові акти повинні бути узгоджені як між собою, так і з іншими джерелами права та у першу чергу військового права.

Законодавець, усвідомлюючи особливе призначення інституту юридичної відповідальності військовослужбовців у системі заходів забезпечення обороноздатності та національної безпеки, робить спробу подавати його комплексно, з розкриттям цілісності та комплексності. Зокрема, відповідно до частини першої статті 26 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення та провини несуть із урахуванням бойового імунітету, визначеного Законом України «Про оборону України» дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом. Як видно, ідеться про

базові п'ять видів юридичної відповідальності, що в аспекті проходження особами військової служби є найпоширенішими. Безперечно, це не вичерпний перелік тих видів юридичної відповідальності, що несуть військовослужбовців. У той же час, вищевикладений припис прив'язує реалізацію інституту юридичної відповідальності до положень Закону України «Про оборону України», де дається визначення поняття бойового імунітету.

Так, згідно з абзацом третім статті 1 цього Закону, бойовий імунітет розглядається як звільнення військового командування, військовослужбовців, поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, добровольців територіальної оборони, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Наведене визначення, у свою чергу, пов'язано з окремими сферами діяльності, зокрема з поліцейською діяльністю, діяльністю цивільних осіб у сфері захисту держави.

Крім того, частина перша статті 26 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, перелічуючи види юридичної відповідальності військовослужбовців, акцентує увагу на тому, що притягнення до такої відповідальності здійснюється виключно на підставі закону, а не актів підзаконного характеру. Наведене вимога є достатньо важливою та такою, що базується на конституційних вимогах. Так, відповідно до пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Якщо порівняти цей конституційний припис з вимогами частини першої статті 26 Статуту, то тут охоплено безпосередньо чотири види юридичної відповідальності військовослужбовців: цивільна, кримінальна, адміністративна та дисциплінарна. Про матеріальну відповідальність у цьому приписі безпосередньо не йдеться.

Разом із тим, у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства "Всеукраїнський Акціонерний Банк" щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30 травня 2001 року вказано на те, що наголошуючи на важливості гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція України встановила, що склад правопорушення як підстава притягнення особи до юридичної відповідальності та заходи державно-примусового впливу за його вчинення визначаються виключно законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення, та бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (статті 58, 61, пункти 1, 22 частини першої статті 92 Конституції України). Також орган конституційної юрисдикції у межах цього Рішення говорить і про матеріальну відповідальність, на підставі чого, можна говорити про те, що цей вид відповідальності повинен теж встановлюватися законом.

Стосовно військовослужбовців питання матеріальної відповідальності у порушення Конституції України та вимог частини першої статті 26 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України довгий час регулювалися на рівні підзаконного нормативно-правового акту. Ідеться про Постанову Верховної Ради України від 23 червня 1995 року, якою було затверджено Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців. Вона визначала підстави і порядок притягнення до матеріальної відповідальності військовослужбовців і призваних на збори військовозобов'язаних, винних у заподіянні шкоди державі під час виконання ними службових обов'язків, передбачених актами законодавства, військовими статутами, порадами, інструкціями та іншими нормативними актами. Наведене постановою, що суперечила Конституції України та іншим законам була чинною аж до 3 жовтня 2019 року. Вона втратила чинність на підставі ухваленого Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі», який на сьогодні визначає підстави та порядок притягнення військовослужбовців та деяких інших осіб до матеріальної відповідальності за шкоду, завдану державному майну, у тому числі військовому майну, майну, залученому під час мобілізації, а також грошовим коштам, під час виконання ними службових обов'язків.

Таким чином, на сьогодні всі п'ять видів юридичної відповідальності військовослужбовців передбачені на рівні законів: 1) кримінальна відповідальність – Кримінальним кодексом України та у першу чергу

Розділом 19 Особливої частини; адміністративна відповідальність – Кодексом України про адміністративні правопорушення (передусім, стаття 15, Глава 13-Б); цивільна відповідальність – Цивільний кодекс України та Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»; матеріальна відповідальність – Закон України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі»; дисциплінарна відповідальність – Дисциплінарний статут Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24 березня 1999 року.

Разом із тим, не всі закони про види юридичної відповідальності військовослужбовців належним чином інтегровані з положеннями військового права та гармонізують з іншими його джерелами. Наприклад, Дисциплінарний статут Збройних Сил України ігнорує таку ознаку правопорушення як протиправність, КУпАП – не передбачає диференціації вчиненого військового адміністративного правопорушення у залежності від передбаченої військовим правом ступеневої системи правових режимів, а натомість обмежується загальною кваліфікуючою ознакою вчинення діяння в умовах особливого періоду, Кримінальний кодекс України, проводячи таку диференціацію, формулює правильно особливо кваліфікуючу ознаку у вигляді вчиненого діяння в умовах воєнного стану чи бойовій обстановці, але не правильно формулює кваліфікуючу ознаку, яка полягає у вчиненні діяння в умовах особливого періоду, крім воєнного стану. Саме тому, законодавство про юридичну відповідальність військовослужбовців потребує свого удосконалення та формування його єдності з нормами військового права з метою досягнення базових телеологічних його домінант.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ

Гура Максим Васильович,

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна

Захист персональних даних в умовах глобальної цифрової трансформації суспільства став одним із ключових елементів правової інфраструктури. Вже декілька років поспіль в Україні відбувається масштабна цифровізація державних реєстрів, спостерігається масове використання онлайн-сервісів та зростання ролі хмарних провайдерів. У таких умовах питання забезпечення приватності й безпеки даних, які

збираються та обробляються, набуло нагальності. Не є секретом випадки витоків даних з державних реєстрів, нелегальна передача даних третім особам, недостатня технічна захищеність ІТ-систем, неузгодженість процедур обміну даними між органами влади та приватним сектором, що свідчить про потребу адресних правових і технічних рішень для зменшення ризиків для прав громадян. Прагнення вирішення цих проблем зумовило напрацювання проекту Закону України від 25.10.2022 р. № 8153 «Про захист персональних даних» (далі за текстом – проект Закону), який має на меті модернізувати національне регулювання в цій сфері відповідно до міжнародних стандартів, зокрема GDPR.

У цій статті ми спробуємо сформулювати основні проблемні точки в частині гармонізації GDPR з новим проектом Закону.

Перша проблема впливає з певної термінологічної невизначеності та невідповідності, зокрема термінів анонімізація/знеособлення, псевдонімізація. Так, GDPR запроваджує чітку диференціацію між анонімізацією як дією, що не підлягає відновленню (принципи захисту даних не можна застосовувати до анонімної інформації, зокрема інформації, що не стосується фізичної особи, яку ідентифіковано чи можна ідентифікувати, або персональних даних, що стали анонімними у такий спосіб, що суб'єкта даних неможливо чи більше неможливо ідентифікувати), та псевдонімізацією, під якою розуміється можливість реідентифікації за допомогою додаткових даних. Натомість проект Закону України «Про захист персональних даних» вводить термін «знеособлення» як «вилучення відомостей, які дають змогу прямо чи опосередковано ідентифікувати особу», але може спричинити термінологічну невідповідність із терміном «псевдонімізація», який визначається як «обробка персональних даних у спосіб, що не дозволяє ідентифікацію суб'єкта персональних даних без використання додаткової інформації, яка повинна зберігатися окремо із вжиттям усіх необхідних технічних та організаційних заходів, які не дають можливості відтворити зв'язок із суб'єктом персональних даних або ідентифікувати його». На нашу думку, враховуючи процес гармонізації українського та європейського законодавства, варто було використати однакову термінологію та більш чітко відокремити юридичні наслідки анонімізації та псевдонімізації, а також визначити технічні критерії для визнання даних анонімними.

Друга проблема, на яку хотілося б звернути увагу, виникла на стику питань екстериторіальності і представництва контролерів/операторів. Так, GDPR відповідно до своїх положень застосовується поза межами ЄС за умови пропонування товарів/моніторингу та, відповідно до ст. 27, у такому разі контролер або оператор повинен призначити в письмовій формі представника в ЄС. Проект Закону за аналогією з GDPR містить статтю 33, яка передбачає, що контролер або оператор, створений та/або такий, що діє в інших державах, зобов'язаний призначити свого представника на

території України за певних умов, таких як: 1) обробка персональних даних пов'язана з пропонуванням товарів, робіт або послуг на платній чи безоплатній основі суб'єктам персональних даних, які знаходяться на території України; 2) обробка персональних даних пов'язана з моніторингом поведінки суб'єктів персональних даних під час їхнього перебування на території України; 3) контролер здійснює обробку персональних даних громадян України. Але формулювання екстериторіального застосування потребує точнішого визначення. Крім того, вказане положення проекту Закону скоріше є симетричною вимогою за аналогією з GDPR, аніж спробою вирішити питання євроінтеграції, та буде потребувати подальшої гармонізації після вступу до ЄС.

Наступна проблема, на якій хотілося б зробити наголос, – це питання співвідношення легітимних інтересів і прав суб'єкта даних. Так, GDPR у параграфі «f» пункту 1 ст. 6 допускає опрацювання, якщо воно є необхідним для цілей законних інтересів контролера або третьої сторони, окрім випадків, коли над такими інтересами переважають інтереси фундаментальних прав і свобод суб'єкта даних, що вимагають охорони персональних даних, особливо якщо суб'єктом даних є дитина. П. 6 ч. 1 ст. 5 проекту Закону визначає підставою для обробки персональних даних необхідність для цілей легітимного інтересу контролера або третьої особи, крім випадків, коли такі інтереси не переважають інтереси або основоположні права та свободи суб'єкта персональних даних, які вимагають захисту персональних даних, особливо якщо суб'єктом персональних даних є дитина. Отже, ці визначення можна вважати тотожними, враховуючи варіації перекладу, що можна однозначно оцінити позитивно. Водночас, обробці персональних даних згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 5 проекту Закону має передувати «оцінка законних інтересів», що може створювати проблему під час застосування цієї норми, оскільки наразі відсутні стандартизовані тести для оцінки легітимного інтересу, обов'язкові для контролерів, та приклади застосування у типових бізнес-сценаріях.

Далі варто зупинитися на питанні транскордонної передачі даних і механізмах адекватності, які запроваджує GDPR. Зокрема, йдеться про детальні інструменти (рішення про адекватність Комісії ЄС, стандартні договірні положення, BCR). Проект Закону також передбачає перелік країн/організацій з «належним рівнем захисту», корпоративні правила, стандартизовані умови тощо (ст. 44–49). Водночас, на нашу думку, є потреба визначити прозору методологію оцінки «адекватності», встановити оперативну співпрацю з іноземними регуляторами та механізми тимчасового дозволу з умовами захисту.

Підсумовуючи, слід зазначити, що проект Закону відтворює основні інструменти GDPR і створює міцну основу для модернізації національного регулювання. Однак законодавчий текст сам по собі недостатній без

детальних підзаконних актів, технічних стандартів і структурної спроможності наглядового органу. У зв'язку з цим уже зараз потрібно розпочинати роботу над подальшою уніфікацією термінології та приведенням визначень у повну відповідність до міжнародних стандартів (анонімізація, псевдонімізація, знеособлення). Так само треба розробити та затвердити підзаконні нормативно-правові акти, якими врегулювати: шаблони DPIA, формати повідомлень про інциденти, критерії адекватності, стандарти шифрування та логування, національні механізми сертифікації, кодекси поведінки та обов'язкові корпоративні правила для транскордонних передач.

Отже, імплементація положень проєкту Закону в національну практику має поєднувати правову синхронізацію з GDPR і швидку технічну стандартизацію. Тільки така комбінована стратегія зможе знизити ризики витоків, підвищити довіру громадян та забезпечити сумісність українських цифрових послуг з міжнародними ринками. Подальші практичні кроки можуть включати розроблення зразків підзаконних актів (зокрема шаблонів DPIA) та коротких чек-листів для контролерів щодо оцінки легітимного інтересу

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ ПІД ЧАС ДІЇ ВІДБУДОВНОГО ПЕРІОДУ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ

Казаків Антон Геннадійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Демократичний статус громадян в умовах сталого розвитку повинен передбачати можливість його реалізації як в умовах мирного часу, так і в особливий період. Останній відповідно до Закону України «Про оборону України» передбачає відбудовний період. Варто відзначити те, що чинне законодавство не передбачає чіткої регламентації питань відбудовного періоду. Разом із тим, законодавство про надзвичайний стан указує на відновлювальні роботи до здійснення яких можуть залучатися військові формування у межах здійснення заходів правового режиму надзвичайного стану. Так, відповідно до частини другої статті 20 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», при запровадженні надзвичайного стану з підстав, зазначених у пункті 1 частини другої статті 4 цього Закону, коли надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру ставлять під загрозу життя і здоров'я значних верств населення і потребують термінового проведення великих обсягів аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт, відповідно до Указу Президента України про

введення надзвичайного стану можуть залучатися до виконання цих робіт також військові частини Збройних Сил України та органи та підрозділи Державної прикордонної служби України. Разом із тим, слід мати на увазі, що правовий режим надзвичайного стану не охоплений категорією особливий період та не тягне за собою його виникнення.

Крім того, 15 березня 2022 року Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період», на підставі якого було внесено зміни до деяких законодавчих актів, які у тому числі стосуються відбудовного періоду.

З урахуванням цих змін, Кодекс цивільного захисту України (пункт 2 частини четвертої статті 8) ставить додаткові завдання для єдиної державної системи цивільного захисту в особливий період, який стосується саме відбудовного періоду. До таких завдань Кодекс відносить: - проведення цільової мобілізації для ліквідації наслідків воєнних дій та надзвичайних ситуацій; - ліквідація наслідків воєнних дій у населених пунктах та на територіях, що зазнали впливу засобів ураження; - вжиття заходів для відновлення об'єктів критичної інфраструктури сфери життєзабезпечення населення; - визначення населених пунктів та районів, що потребують проведення гуманітарного розмінування, маркування небезпечних ділянок, проведення очищення (розмінування) територій; - залучення до ліквідації наслідків воєнних дій та надзвичайних ситуацій міжнародної допомоги; - відновлення (у разі потреби) об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту, що зазнали руйнувань або пошкоджень.

Слід звернути увагу на те, що Кодекс цивільного захисту України розглядає відбудовний період саме як складову особливого періоду, від чого відмовився Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». У зв'язку з цим, виникає певна суперечність між цими нормативно-правовими актами. При чому неузгодженість між ними є достатньо проблематичною, оскільки Кодекс указує на цільову мобілізацію, детальне регулювання проведення якої здійснюється саме Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». У той же час, вищевказаний Кодекс серед заходів, які реалізуються у межах відбудовного періоду називає саме цільову мобілізацію, але тільки такий вид мобілізації абзацом тринадцятим статті 1 Закону України «Про оборону України» не охоплюється особливим періодом.

Відповідно до абзацу тринадцятого статті 1 Закону України «Про оборону України», особливий період охоплює час мобілізації (окрім цільової), воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Якщо воєнні дії закінчено, то відповідно це може бути підставою для скасування правового режиму воєнного стану (стаття 7

Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). Виникає питання, чи може бути особливий період у вигляді відбудовного періоду без проведення мобілізації та без запровадженого правового режиму воєнного стану. За логікою абзацу тринадцятого статті 1 Закону України «Про оборону України» можна зробити висновок, що може. Адже, у цьому нормативно-правовому приписі вказано на альтернативні часові межі, які хоча і можуть пересікатися. Так, як показала сучасна практика час мобілізації та воєнний час можуть і співпадати (зокрема з 2022 року) і не співпадати (час мобілізації з 2014 року не співпадав з воєнним часом, оскільки правовий режим воєнного стану було запроваджено лише наприкінці 2018 року). Ураховуючи наведену практику та беручи до уваги конструкцію абзацу тринадцятого статті 1 Закону України «Про оборону України» слід висувати, що час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій можуть як співпадати, так і ні. Разом із тим, у Законі України «Про оборону України» стосовно відбудовного періоду надано певні темпоральні характеристики, які дозволяють розуміти його співвідношення з мобілізацією та воєнним станом. Так, в абзаці тринадцятому статті 1 цього Закону вказано на те, що особливий період охоплює у тому числі й частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. З приводу цього формулювання можна зробити такі висновки.

По-перше, відбудовний період не має самостійного значення та може існувати лише тільки безпосередньо після закінчення воєнних дій. Оскільки воєнні дії можуть бути завершені в одній місцевості, а в іншій продовжуватися, то відбудовний період може здійснюватися паралельно з мобілізацією та воєнним станом. У разі, якщо воєнні дії збуло завершено на всій території України та в результаті їх є значні руйнації, що потребують рішучих заходів щодо відбудови для належного та повноцінного повернення до мирного життя, то відбудовний період може бути єдиною підставою для існування особливого періоду. Проте він може бути лише «після закінчення воєнних дій». Якщо воєнні дії (які можуть здійснюватися як у межах мобілізації, так і воєнного стану) не передували, то говорити про відбудовний період підстав немає.

По-друге, в абзаці тринадцятому статті 1 Закону України «Про оборону України» наголошується також на тому, що відбудовний період може охоплювати особливий період лише частково. Це пов'язано з тим, що період повної відбудови може затягнутися дуже надовго та може не завершуватися ніколи. Саме тому, ідеться про ту відбудову, що пов'язана з поновлення критичних сфер життєдіяльності соціуму та здійснюватися одразу після завершення воєнних дій.

Як уже зазначалось стосовно відбудовного періоду чинне законодавство його належним чином не регулює. Це ж стосується і реалізації конституційних обов'язків у його межах. Зрозуміло, що всі

обов'язки мають важливе значення у цей період. Але сама назва цієї частини особливого періоду (відбудова) говорить про особливе значення так званої трудової повинності (як ми вже визначилися, краще говорити про особливий трудовий обов'язок). Разом із тим, цей обов'язок може реалізовуватися у межах відбудовного періоду лише у разі, якщо він співпадає з реалізацією заходів правового режиму воєнного стану. У зворотному випадку особливий трудовий обов'язок застосовано бути не може. Наведене потребує свого подальшого дослідження з метою удосконалення правового регулювання відбудовного періоду.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.05.2026).
2. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ УМОВИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ У СПРАВАХ
ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ**

Турлакова Наталя Василівна,
аспірант Університету митної
справи та фінансів, м. Дніпро

В умовах дії правового режиму воєнного стану питання забезпечення доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних мають особливе значення у зв'язку зі збільшенням кількості публічно-правових спорів, пов'язаних із проходженням військової служби, мобілізацією, звільненням зі служби, реалізацією права на соціальне забезпечення, отриманням відповідного статусу та оскарженням рішень суб'єктів владних повноважень у сфері оборони та військового управління.

Правовий режим воєнного стану істотно впливає на організацію адміністративного судочинства у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців і військовозобов'язаних. Особливості цієї категорії справ полягають у тому, що реалізація права на судовий захист ускладнюється не лише загальними умовами функціонування судової системи в умовах воєнного стану (зміна територіальної підсудності, тимчасове припинення роботи окремих судів в районах ведення бойових дій, забезпечення заходів безпеки тощо), а й особливостями правового статусу та фактичного становища осіб, які проходять військову службу або

виконують військовий обов'язок.

Виконання службових і бойових завдань, перебування у військових частинах, обмежена можливість особистої участі у судових засіданнях, складність своєчасного отримання наказів, довідок, матеріалів службових перевірок та інших документів, що перебувають у розпорядженні військових органів, можуть об'єктивно перешкоджати своєчасному зверненню до адміністративного суду та належній реалізації процесуальних прав. У зв'язку з цим організація адміністративного судочинства у таких справах має враховувати не лише вимоги процесуальної форми, а й реальні умови, в яких перебувають військовослужбовці та військовозобов'язані.

Однією з основних організаційно-правових умов забезпечення доступу до правосуддя є функціонування системи суб'єктів, які забезпечують реалізацію права особи на судовий захист. До таких суб'єктів належать суди, органи адвокатури, центри з надання безоплатної правничої допомоги.

Важливе значення у цій системі мають адміністративні суди, адже саме вони здійснюють розгляд значної кількості публічно-правових спорів за участю військовослужбовців та військовозобов'язаних. Роль адміністративних судів у забезпеченні права на доступ до правосуддя полягає не лише у своєчасному, справедливому вирішенні спорів, але й у забезпеченні процесуальної можливості особи оскаржити владне рішення, дію або бездіяльність, яке впливає на її правовий статус, умови проходження служби, реалізацію соціальних гарантій або виконання військового обов'язку. Саме через механізм адміністративного судочинства забезпечується перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності військових органів, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, військових частин та інших органів публічної влади.

У цій категорії справ окремого законодавчого врегулювання потребує порядок взаємодії адміністративних судів із суб'єктами владних повноважень у сфері військового управління, зокрема щодо надання документів, інформації та інших матеріалів, необхідних для повного і своєчасного розгляду справи. Значення такого врегулювання зумовлене тим, що у спорах щодо захисту прав військовослужбовців і військовозобов'язаних значна частина доказів перебуває у розпорядженні відповідних суб'єктів владних повноважень. Йдеться, зокрема, про накази, довідки, матеріали службових перевірок, документи щодо проходження військової служби, військового обліку, мобілізації, звільнення зі служби, нарахування грошового забезпечення чи реалізації соціальних гарантій.

Водночас особливий режим службового документообігу, наявність інформації з обмеженим доступом, а також особливості організації діяльності суб'єктів владних повноважень у сфері військового управління

дуже часто ускладнюють своєчасне отримання таких доказів і матеріалів судом та учасниками справи. Це, своєю чергою, впливає як на доступ до правосуддя, так і на повноту встановлення обставин справи, дотримання розумних строків її розгляду та реальну можливість особи довести обґрунтованість своїх вимог.

У судовій практиці у справах щодо захисту прав військовослужбовців простежується проблема тривалого отримання адміністративними судами документів та інших матеріалів, необхідних для встановлення фактичних обставин справи. Показовою є ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 20 березня 2026 року у справі №160/23533/23 [1].

Предметом спору у справі № 160/23533/23 було оскарження бездіяльності військової частини щодо ненарахування та не виплати військовослужбовцю додаткової винагороди, передбаченої постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168, у розмірі до 100 000 грн пропорційно дням безпосередньої участі у бойових діях або забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії. Підставою звернення до адміністративного суду стало те, що позивач вважав не виплату відповідної винагороди протиправною, оскільки, за його твердженням, у період з 5 квітня 2022 року по 9 липня 2022 року він виконував завдання у районах здійснення зазначених заходів. Саме тому для правильного вирішення спору істотне значення мало документальне підтвердження факту, місця та періоду виконання позивачем відповідних завдань військової служби [1].

Аналіз ухвали Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 20 березня 2026 року у справі №160/23533/23 свідчить про складність отримання адміністративними судами доказів у справах, пов'язаних із підтвердженням безпосередньої участі військовослужбовців у бойових діях та виконанні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони [1].

Рух справи демонструє тривалий процес встановлення належного розпорядника інформації та документів, необхідних для розгляду спору. Так, 6 червня 2025 року суд витребував у військової частини інформацію та підтверджуючі документи щодо виконання позивачем бойових завдань у період з 5 квітня 2022 року по 9 липня 2022 року. Проте у відзиві від 13 серпня 2025 року військова частина зазначила, що відповідні довідки та журнали бойових дій до неї не надходили [1].

У зв'язку з цим 29 серпня 2025 року суд витребував аналогічні документи в Оперативного угруповання військ «ІНФОРМАЦІЯ_1». Однак 29 вересня 2025 року було повідомлено, що зазначене угруповання не підпорядковується відповідному органу військового управління, до якого звернувся суд, а тому рекомендовано звернутися до органу вищого рівня. Після цього суд витребував документи у Міністерства оборони України,

яке, своєю чергою, повідомило про відсутність у нього відповідних матеріалів та вказало, що такими документами може володіти Генеральний штаб Збройних Сил України [1].

Надалі, 4 листопада 2025 року, суд звернувся із вимогою про надання доказів до Генерального штабу Збройних Сил України. У відповідь було зазначено, що військова частина належить до Державної спеціалізованої служби транспорту, а не до структури Збройних Сил України. Після цього 25 грудня 2025 року суд витребував документи у Адміністрації Державної спеціалізованої служби транспорту. Остання повідомила, що необхідні документи у неї відсутні, а інформація про участь позивача у бойових діях має перебувати у розпорядженні Оперативного угруповання військ «ІНФОРМАЦІЯ_1» [1].

Подальший рух справи свідчить, що навіть встановлення місцезнаходження відповідного оперативного угруповання викликало складнощі. 29 січня 2026 року суд був змушений окремо витребувати інформацію про місцезнаходження та адресу для листування Оперативного угруповання військ «ІНФОРМАЦІЯ_1» у військової частини, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України та Адміністрації Державної спеціалізованої служби транспорту. У подальшому Генеральний штаб Збройних Сил України доручив опрацювання ухвали іншій військовій частині, яка повідомила, що відповідне оперативне угруповання ніколи не перебувало у її підпорядкуванні, а належним розпорядником інформації має бути саме Генеральний штаб Збройних Сил України [1].

17 березня 2026 року Генеральний штаб Збройних Сил України повідомив суд, що необхідна інформація у нього відсутня, та запропонував звернутися до Галузевого державного архіву Міністерства оборони України. У результаті ухвалою від 20 березня 2026 року суд був змушений повторно витребувати інформацію вже у Військової частини НОМЕР_3 та Галузевого державного архіву Міністерства оборони України [1].

Приклад справи № 160/23533/23 дає підстави для висновку, що у спорах щодо виплати додаткової винагороди за безпосередню участь у бойових діях встановлення фактичних обставин значною мірою залежить від належної організації обліку виконання бойових завдань, ведення службового діловодства та зберігання документів у системі органів військового управління. Багаторазове витребування судом одних і тих самих доказів у різних суб'єктів владних повноважень, перенаправлення запитів між органами військового управління та відсутність чітко визначеного розпорядника відповідної інформації істотно ускладнювали отримання документів, необхідних для розгляду справи.

Обставини справи також свідчать про недосконалість системи обліку та передачі інформації щодо участі військовослужбовців у бойових діях, забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі

та стримування збройної агресії під час перебування у районах ведення бойових дій або виконання інших завдань військової служби. За відсутності належної координації між суб'єктами владних повноважень у сфері військового управління своєчасне надання адміністративному суду витребуваних документів суттєво ускладнюється, що впливає не тільки на доступ до правосуддя, але й на розумні строки розгляду справи та ефективний судовий захист прав військовослужбовця.

У справі № 360/2199/25 також простежується послідовне невиконання вимог адміністративного суду щодо надання доказів, необхідних для розгляду спору. 14 листопада 2025 року до Луганського окружного адміністративного суду надійшла позовна заява в інтересах ОСОБА_1 щодо оскарження бездіяльності, пов'язаної з невнесенням відомостей про виключення особи з військового обліку до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів, а також щодо оскарження висновку військово-лікарської комісії. 28 листопада 2025 року суд прийняв позовну заяву до розгляду та відкрив провадження у справі [2].

У подальшому, 23 січня 2026 року, суд витребував у військової частини наказ про зарахування ОСОБА_1 до списків особового складу та прийняття його на військову службу. Зазначену ухвалу було доставлено до електронного кабінету військової частини цього ж дня — 23 січня 2026 року о 15 год. 11 хв. Однак станом на 4 лютого 2026 року витребувані документи до суду не надійшли [2].

У зв'язку з невиконанням першої ухвали суд 4 лютого 2026 року повторно витребував ті самі докази у військової частини. Цю ухвалу також було доставлено до електронного кабінету військової частини 4 лютого 2026 року о 16 год. 57 хв., а додатково направлено поштовим зв'язком. Поштову кореспонденцію було отримано уповноваженою особою військової частини 10 лютого 2026 року. Незважаючи на це, у встановлений судом строк документи не були подані, клопотання про продовження строку їх надання також не надходило [2].

Станом на 25 лютого 2026 року військова частина не виконала ані ухвалу від 23 січня 2026 року, ані повторну ухвалу від 4 лютого 2026 року. Крім того, суду не було повідомлено про неможливість подати витребувані докази у порядку, передбаченому частинами 7, 8 статті 80 Кодексу адміністративного судочинства України. З огляду на це 25 лютого 2026 року суд постановив окрему ухвалу щодо наявності підстав для вжиття заходів з метою усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону, а також щодо розгляду питання про притягнення уповноважених осіб військової частини до відповідальності [2].

12 березня 2026 року Міністерство оборони України повідомило суд, що військові частини не є структурними підрозділами Міністерства оборони України, а підпорядковуються видам Збройних Сил України та

окремим родам сил, які, своєю чергою, підпорядковуються Генеральному штабу Збройних Сил України. У зв'язку з цим Міністерство оборони України зазначило, що не має можливості забезпечити виконання військовою частиною відповідних ухвал суду [2].

Станом на 17 березня 2026 року ухвали Луганського окружного адміністративного суду від 23 січня 2026 року та 4 лютого 2026 року залишалися невиконаними. Саме тому суд постановив окрему ухвалу, адресовану Генеральному штабу Збройних Сил України та військовій частині, з вимогою вжити заходів щодо виконання ухвал суду та надати відповідь про вжиті заходи протягом 15 календарних днів [2].

Аналіз цієї справи свідчить, що несвоєчасне надання або ненадання військовою частиною документів, витребуваних адміністративним судом, не є лише технічним недоліком документообігу. Така ситуація безпосередньо впливає на можливість суду встановити обставини справи, реалізувати принцип офіційного з'ясування всіх обставин та забезпечити своєчасний розгляд спору. Водночас відповідь Міністерства оборони України вказує на потребу чіткішого визначення у спеціальному законодавстві суб'єкта, відповідального за організацію виконання ухвал адміністративного суду військовими частинами, а також строків і правових наслідків невиконання відповідних вимог суду.

Узагальнення судової практики дає підстави для висновку, що однією з організаційно-правових проблем забезпечення доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав військовослужбовців та військовозобов'язаних є неналежне нормативне врегулювання системи обліку інформації щодо проходження військової служби та участі військовослужбовців у бойових діях. У зв'язку з цим доцільним є створення єдиної електронної системи обліку документів та інформації щодо проходження військової служби, участі військовослужбовців у бойових діях, забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії.

На нашу думку, така система може функціонувати у формі реєстру електронних справ військовослужбовців, який міститиме відомості про проходження служби, переміщення між військовими частинами, відрядження, участь у бойових діях, виконання бойових та спеціальних завдань, нарахування грошового забезпечення і додаткових виплат, а також інші документи, що мають значення для реалізації прав військовослужбовця та підтвердження його правового статусу.

Запровадження такої системи сприятиме належному зберіганню та централізованому обліку відповідної інформації, забезпечить оперативність отримання документів суб'єктами владних повноважень та адміністративними судами, а також зменшить випадки втрати документів або невизначеності щодо належного розпорядника інформації. Крім того, це дозволить забезпечити своєчасне встановлення фактичних обставин

справи та підвищити ефективність судового захисту прав військовослужбовців і військовозобов'язаних.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 20.03.2026 у справі № 160/23533/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/135016880/> (дата звернення: 25.04.2026).
2. Окрема ухвала Луганського окружного адміністративного суду від 17.03.2026 у справі № 360/2199/25. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/134894805/> (дата звернення: 25.04.2026).

УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Турутя Захар Олегович
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Кодекс адміністративного судочинства України у частині першій статті 5 та частині першій статті 245 передбачає конкретні способи захисту порушеного права в адміністративному судочинстві. У той же час, у частині другій статті 5 встановлено, що захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень із боку суб'єктів владних повноважень. У свою чергу, в абзаці 10 частини другої статті 245 встановлено, що у разі задоволення позову суд може ухвалити рішення про застосування іншого способу захисту прав, свобод, інтересів людини та громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень із боку суб'єктів владних повноважень, який не суперечить закону та при цьому забезпечує ефективний захист таких прав, свобод й інтересів.

Як уже зазначалось, виходячи з вищевказаних положень, іншими способами захисту порушених прав в адміністративному судочинстві є способи, що не є способами прямо передбаченим у законі (пункти 1-6 частини першої статті 5, пункти 1-8-1 частини другої статті 245 КАС України), але такими, що не суперечать закону та є ефективними. Вочевидь, наведених критеріїв для чіткого застосування судом інших способів захисту порушених прав в адміністративному судочинстві недостатньо. У зв'язку з цим, адміністративний суд повинен мати чіткий

алгоритм дій та набір правил юридичної техніки для такого застосування. При цьому ураховуючи ті ознаки інших способів захисту порушених прав в адміністративному судочинстві, що безпосередньо вказано у частині першій статті 5 та частині першій статті 245 КАС України, можна виснувати, що такі способи не є безпосередньо тотожними до передбачених законом, але повинні бути подібними їм та схожими на них.

Такий висновок можна зробити шляхом застосування граматичного способу тлумачення частини першої статті 5 та частини першої статті 245 КАС України, де має місце використання сталого словосполучення «інший спосіб» як окремої синтаксичної одиниці (філологічної та юридично-обґрунтованої конструкції), яку було утворено законодавцем шляхом поєднання двох вищевказаних слів на основі підрядного зв'язку, а також з урахуванням граматичного зв'язку та змісту. Таким чином, інший спосіб повинен бути подібним та схожим до способів захисту порушених прав в адміністративному судочинстві, що прямо передбачено законом (пункти 1-6 частини першої статті 5, пункти 1-8-1 частини другої статті 245 КАС України).

Саме у зв'язку цим, можна виснувати, що коли ми говоримо про конкретизоване наповнення змісту інших способів захисту порушеного права, то у цьому випадку ми повинні виходити з можливості застосування аналогії закону та аналогії права як окремих інструментів юридичної техніки, прямо передбачених КАС України. Це зумовлено тим, що названі категорії вже за своєю природою мають справу з роботою, спрямованою на застосування подібних явищ, предметів тощо (аналогія — (грец. *Αναλογία* — «відповідність») — подібність, схожість у цілому відмінних предметів, явищ за певними властивостями, ознаками чи відношеннями).

При цьому слід ураховувати, що законодавство забороняє застосування аналогії закону та аналогії права лише для визначення підстав, меж повноважень та способу дій органів державної влади та місцевого самоврядування. В інших випадках таке застосування за наявності відповідних підстав буде можливим. Зокрема, як зазначено у частині шостій статті 7 КАС України, у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права). Тобто, підставою такого застосування є відсутність закону, що регулює конкретні правовідносини. Такий підхід є достатньо важливим з огляду на те, що забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини (частина четверта статті 6 КАС України). Переконані в тому, що у цьому випадку ідеться про непрямий спосіб фіксації можливості застосування аналогії закону чи права.

Варто вказати на те, що законодавець, усвідомлюючи апріорну недосконалість законодавства та враховуючи дію принципу верховенства права передбачає можливість застосування аналогії навіть у тих сферах, у межах яких нещодавно про це не йшлося. Так, на сьогодні навіть КПК України містить положення, що вказують на можливість застосування аналогії у випадку не врегулювання чи неоднозначного регулювання питань кримінального провадження. Так, відповідно до частини шостої статті 9 КПК України, у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Список використаних джерел:

3. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

SOME ISSUES OF ENVIRONMENTAL HUMAN RIGHTS PROTECTION IN THE UNITED STATES OF AMERICA

Ihor Voievodin

PhD in International Law,
Senior lecturer at the Department
of International and European Law
V. N. Karazin Kharkiv National University

The experience of the United States of America (hereinafter – the USA) in the field of environmental human rights protection is of particular scholarly interest, due to the high level of socio-economic development of the country and its belonging to the common law system, which differs significantly from the continental law tradition familiar to Ukrainian legal scholars. Although it is widely argued that the USA is an international hegemon and a “global policeman”, this status, according to M. Purii, is characterized by a number of contradictions, mysteries and paradoxes [1, p. 15].

First of all, it should be noted that the USA has ratified only 5 out of 18 universal human rights treaties. It remains the only United Nations (hereinafter – the UN) Member State that has not ratified the 1989 Convention on the Rights of the Child, having limited itself to signing it (despite ratifying its Optional Protocols), and it has also not acceded to the 1979 Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, as well as several other fundamental international instruments. At the same time, as noted by G. MacNaughton and M. McGill, not all international human rights obligations of the USA derive exclusively from treaties; some arise from the very fact of its membership in the UN. It should also be emphasized that the USA has consented to be bound by a number of international environmental treaties, including the 1992 UN Framework Convention on Climate Change and the 1985 Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer [2, p. 398].

Despite the generally active participation of the USA in the formation and development of the international legal framework for environmental protection, the country’s position regarding certain international environmental obligations, including the protection of environmental rights, has not always been consistent, and the approaches of different USA administrations to participation in international environmental cooperation have varied significantly.

Thus, on 20 January 2025, on the first day in office during his second presidential term, the US President Donald Trump signed a series of executive orders, including orders concerning the withdrawal of the USA from the 2015 Paris Agreement on climate change and from the World Health Organization. This decision raised concerns regarding its negative implications for combating climate change, global public health, reducing inequality, and the development of multilateral international cooperation in general. During his first presidential term, Donald Trump had already withdrawn the United States from the Paris

Agreement; however, in 2021, under the administration of Joe Biden, the USA rejoined the Agreement only 77 days after the withdrawal had taken effect. Trump's decision is regarded as a significant shift in policy direction, prioritizing the extraction and use of fossil fuels while simultaneously complicating global efforts to mitigate climate change [3].

In addition, the USA declared its intent to withdraw from the 1992 UN Framework Convention on Climate Change, the Intergovernmental Panel on Climate Change, and the Green Climate Fund. Donald Trump has also called for the withdrawal of the United States from more than 60 international organizations, including several others related to climate change, biodiversity, and renewable energy, describing them as "wasteful, ineffective, or harmful"[4].

In this context, it should be emphasized that the human right to a healthy environment is directly enshrined in US legislation in the National Environmental Policy Act of 1970, where, in Section 101(c), Congress recognized that each person should enjoy a healthful environment and that each person has a responsibility to contribute to the preservation and enhancement of the environment [5].

In the Statement of the USA on the Right to a Clean, Healthy, and Sustainable Environment, published following the adoption of UN General Assembly Resolution 76/300 in 2022 (which was supported by the USA), the US Mission to the UN also reaffirmed the State's commitment to recognizing the linkage between human rights and supporting vulnerable communities in enhancing their resilience and adaptation to the impacts of climate change. Nevertheless, the Statement contains several stipulations in particular that:

1. The right to a healthy environment is neither customary nor treaty-based in nature; therefore, its recognition in Resolution 76/300 does not reflect any connection to existing international law;

2. The said right still lacks a normative basis and a uniform understanding among all members of the international community;

3. By referring to the full implementation of multilateral environmental agreements, in accordance with the principles of international environmental law, as a guarantee for the realization of the human right to a healthy environment, paragraph 3 of the Resolution creates a certain ambiguity by conflating the content of multilateral environmental agreements with human rights law;

4. There are no universal principles governing multilateral environmental agreements, as each international environmental treaty operates according to its own framework and applies only to its parties;

5. The assurance of a healthy environment lies in the adoption and effective implementation of strict national environmental policies and legislation [6].

Thus, the USA favours a restrictive interpretation of the human right to a healthy environment, remaining within the framework of its existing

international legal obligations, formally maintaining a cautious position regarding its recognition as a universally binding right, and relying primarily on domestic efforts to ensure the protection of human rights in the environmental sphere. This also applies to vulnerable groups of the population, as evidenced below.

The protection of environmental rights of vulnerable persons in the USA has historically been grounded in the concept of “environmental justice”. The U.S. Environmental Protection Agency (hereinafter – EPA) defines this concept as ensuring the same degree of protection from environmental and health hazards, combined with the meaningful involvement of all people – regardless of race, colour, national origin, or income – in the development, implementation, and enforcement of environmental laws, regulations, and policies [7].

At the federal level, the official launch of the environmental justice framework is associated with Executive Order 12898 “Federal Actions to Address Environmental Justice in Minority Populations and Low-Income Populations” (1994). Its primary objective was to promote non-discrimination in federal programs that have significant effects on human health and the environment, as well as to provide minority and low-income communities with access to public information and opportunities to participate in decision-making on matters affecting health and the environment [8].

This Order was subsequently supplemented by a number of executive orders issued by U.S. Presidents, including 14008 “Tackling the Climate Crisis at Home and Abroad” (2021), 13985 “Advancing Racial Equity and Support for Underserved Communities Through the Federal Government” (2021), and 14096 “Revitalizing Our Nation’s Commitment to Environmental Justice for All” (2023).

Nevertheless, on 20 January 2025, President Trump signed Executive Order 14148, “Initial Rescissions of Harmful Executive Orders and Actions,” which revoked the above-mentioned executive orders that had served as the foundation for federal environmental justice initiatives. In addition, the Executive Order 14173 of 21 January directed the Office of Management and Budget to terminate all mandates, requirements, programs, or activities related to “diversity,” “equity,” “equitable decision-making,” “equitable deployment of financial and technical assistance,” “advancing equity,” and similar concepts [9].

Pursuant to these directives, Trump’s Administration abolished the EPA’s Office of Environmental Justice and Civil Rights, as well as its regional environmental justice offices. It also eliminated the Department of Justice’s Environmental Justice unit within the Environment and Natural Resources Division and revoked, while seeking to recover, federal grant funding previously allocated to environmental justice initiatives in the states, including those related to infrastructure [9].

In conclusion, despite its significant influence on environmental governance, the USA maintains a restrained position on recognizing the right to

a healthy environment internationally, prioritizing domestic regulation while exhibiting notable policy shifts that impact the consistency of environmental rights protection.

References:

1. Пурій М. Р. Гегемонія США та її вплив на формування сучасного світового порядку. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 6. С. 14-24.
2. MacNaughton G., McGill M. Economic and Social Rights in the United States: Implementation Without Ratification. *Northeastern University Law Journal*. 2012. Vol. 4. No. 2. P. 365-406.
3. US withdrawal from the Paris Climate Agreement and from the WHO. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2025/767230/EPRS_ATA\(2025\)767230_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2025/767230/EPRS_ATA(2025)767230_EN.pdf) (accessed: 02.06.2026).
4. How is President Trump Impacting Global Climate Action? URL: <https://www.amnestyusa.org/blog/how-is-president-trump-impacting-global-climate-action/> (accessed: 02.06.2026).
5. The National Environmental Policy Act of 1969. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-10352/pdf/COMPS-10352.pdf> (accessed: 03.06.2026).
6. HRC-52 Right to Environment Resolution Explanation of Position. URL: <https://geneva.usmission.gov/2023/04/06/hrc-52-right-to-environment-resolution/> (accessed: 03.06.2026).
7. EJ 2020 Glossary. URL: <https://19january2021snapshot.epa.gov/environmentaljustice/ej-2020-glossary.html> (accessed: 03.06.2026).
8. Executive Order 12898 of February 11, 1994: Federal Actions To Address Environmental Justice in Minority Populations and Low-Income Populations. URL: <https://www.archives.gov/files/federal-register/executive-orders/pdf/12898.pdf> (accessed: 03.06.2026).
9. What's Left of Federal Environmental Justice? URL: <https://www.eli.org/vibrant-environment-blog/whats-left-federal-environmental-justice> (accessed: 03.06.2026).

СЕКЦІЯ 4
ЮРИДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ
СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО БАГАТОРІВНЕВОГО
УПРАВЛІННЯ

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Ватутін Олександр Михайлович,
аспірант кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У сучасній адміністративно-правовій доктрині поняття адміністративної дискреції є складним, дискусійним і явно недооціненим наукою адміністративного права.

В адміністративно-правовій науці сформувалися два підходи до її тлумачення: широкий – як інструмент гнучкого публічного управління, і вузький – як елемент адміністративної процедури, визначений Законом України «Про адміністративну процедуру» [1].

Аналіз наукових поглядів дає підстави стверджувати, що дискреційні повноваження полягають у наданні суб'єкту публічного управління можливості вільного вибору між декількома юридично допустимими варіантами поведінки, зважаючи на специфіку справи та цільове призначення такого повноваження.

Адміністративна дискреція, або право приймати рішення на власний розсуд, є невід'ємною частиною роботи державних органів та установ на всіх рівнях. Оскільки зараз активно обговорюється надання більших повноважень місцевим органам влади та посилення місцевого самоврядування, важливо детально вивчити, наскільки ефективно використовується це право на місцях, які критерії застосовуються при його реалізації, і як це впливає на здатність громад самостійно вирішувати свої справи [2, с. 372].

Дослідники наголошують, що ефективність управлінської діяльності посадової особи безпосередньо залежить від наявності певної автономії у прийнятті рішень. Ця гнучкість дозволяє оперативно реагувати на мінливі обставини, проте невизначеність законодавчих рамок може створювати підґрунтя для зловживань.

Важливо підкреслити, що в рамках сучасної адміністративно-правової науки дослідження дискреційних повноважень виходить за рамки їхнього фундаментального визначення, охоплюючи також їх роль і

функціонування в різних сферах діяльності органів публічної адміністрації.

Дискреції в правоохоронній сфері розглядається С. Резановим, який наголошує, що «адміністративний розсуд завжди носить правовий характер і є правовим розсудом» [3, с. 137]. У свою чергу, С. Шатрава акцентує увагу на тому, що «дискреційне повноваження є законним і невід'ємним елементом публічної влади, яке дає можливість посадовій особі органів внутрішніх справ диференціювати ситуації в залежності від обставин, вичерпний перелік яких не можливо вказати в нормі права» [4, с. 277]. Дискреційні повноваження податкових органів, як зазначає Д. Кобильніков, «це найкращий вияв правової держави» [5, с. 4]. Л. Крупнова та О. Артеменко визначають дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування – «як сукупність прав та обов'язків органів місцевого самоврядування, а також осіб, уповноважених на виконання функцій місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта» [6, с. 306].

З огляду на представлені наукові дослідження, можна дійти висновку, що сучасне розуміння дискреційних повноважень перевищує межі вузького трактування, визначеного Законом України «Про адміністративну процедуру». Воно також охоплює потребу у збалансуванні управлінської гнучкості з дотриманням принципів верховенства права, прозорості та підзвітності.

Беручи до уваги, що термін «дискреційне повноваження» отримав своє офіційне закріплення у Законі України «Про адміністративну процедуру», можна стверджувати про наявність у сучасній адміністративно-правовій науці двох підходів до визначення цього поняття. Перший підхід тлумачить дискреційні повноваження у широкому сенсі (представлений такими вченими, як В. Авер'янов, В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та іншими). Другий обмежує це поняття реалізацією повноважень через використання адміністративного розсуду виключно в межах надання адміністративних процедур відповідно до положень закону. (О. Андрійко, В. Бевзенко, І. Бойко, В. Тимошук та інші) [7, с. 374].

Отже, широкий – як інструмент гнучкого публічного управління, і вузький – як елемент адміністративної процедури, визначений Законом України «Про адміністративну процедуру».

Основним джерелом доктрини дискреційних повноважень є судова практика, у якій ґрунтовно розкриваються природа та значення дискреції для виконання владних управлінських функцій та відправлення правосуддя.

У контексті розгляду справи, Верховний Суд констатував, що дискреція адміністративного органу є його повноваженням, а не обов'язком. Це випливає з самої суті юридичної концепції дискреції, яка передбачає наявність у суб'єкта права вибору між різними альтернативними варіантами поведінки, включаючи бездіяльність. Таким чином, дискреційні повноваження означають, що адміністративний орган, діючи в межах законодавчо встановлених обмежень, наділений правом самостійно визначати оптимальний варіант правомірного рішення з множинності можливих. Суть дискреційного повноваження полягає у свободі вибору: чи здійснювати дію, чи ні, а якщо здійснювати, то який із законно передбачених варіантів обрати. На відміну від цього, повноваження державних органів втрачають свою дискреційність, коли існує лише один єдино правильний і законний спосіб дій. Якщо закон встановлює певні умови, то адміністративний орган зобов'язаний вчинити конкретні кроки, і його бездіяльність може бути оскаржена в суді з вимогою примусового виконання (Постанова Верховного Суду від 15 листопада 2021 р. у справі № 1840/2970/18) [8].

Аналіз наукових підходів свідчить, що дискреційні повноваження передбачають можливість органу публічного адміністрування, включаючи органи місцевого самоврядування, обирати серед кількох правомірних варіантів дій. При цьому враховуються конкретні обставини справи та мета, заради якої таке повноваження було надано.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.03.2022 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст.50.
2. Лавренко А. І. Підходи до розуміння та зміст адміністративноправового регулювання дискреційних повноважень органів місцевого самоврядування в сфері земельних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85. Ч. 2. с. 372-378;
3. Резанов С.А. Організаційно-правові засади застосування адміністративного розсуду в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 4 С. 136-138;
4. Шатрава С.О. Дискреційні повноваження працівників ОВС як корупційний ризик в діяльності органів внутрішніх справ. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 276-277.
5. Кобильнік Д.А. Деякі міркування стосовно дискреційних повноважень органів, що здійснюють фінансову діяльність в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2 (8). С. 1-10.
6. Крупнова Л., Авраменко О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування. *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. № 14. С. 303- 308.

7. Лавренко А. І. Підходи до розуміння та зміст адміністративно-правового регулювання дискреційних повноважень органів місцевого самоврядування в сфері земельних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 85. Ч. 2. с. 372-378.

8. Постанова Верховного Суду від 15.11.2021 р. у справі № 1840/2970/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101923134> (дата звернення: 15.05.2026).

Науковий керівник: Кагановська Т. Є., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ

Гришина Наталія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В умовах активної взаємодії правових систем, європейські принципи адміністративного права зазнали трансформації, набувши нових рис. Вони стали ключовим механізмом для інтеграції національних правових систем до Європейського адміністративного простору, не відмовляючись при цьому від своїх усталених доктринальних засад. Внаслідок цього виник особливий правовий пласт, що гармонійно поєднує класичні постулати романо-германської правової традиції з найновішими здобутками європейської адміністративно-правової думки та практики. Це забезпечує їхню роль як спільного фундаменту для функціонування Європейського адміністративного простору, де різні країни можуть спиратися на спільні принципи при розбудові та діяльності публічної адміністрації.

У сучасній правовій науці категорія «Європейський адміністративний простір» посідає особливе місце, оскільки вона є узагальненою категорією, яка позначає новий рівень співробітництва європейських держав у сфері організації та функціонування публічної адміністрації [1]. Тому не випадково, що у науці відсутнє єдине визначення європейського адміністративного простору, і це пояснюється

різними підходами дослідників до розуміння його сутності.

Європейські принципи адміністративного права не слід обмежувати лише їхнім походженням з національних правових систем Західної Європи. Натомість, вони є продуктом тривалого процесу еволюції та взаємного збагачення різноманітних правових традицій. Саме ця комплексна взаємодія надала їм унікального характеру та дозволила стати універсальним механізмом для регулювання публічно-правових відносин і діяльності органів публічної адміністрації як на рівні окремих держав, так і в рамках наднаціональних структур.

У сфері європейського адміністративного права принципи набувають особливої ваги, оскільки вони є тим спільним ґрунтом, що дозволяє органам публічної влади різних країн функціонувати за єдиними правилами. Європейський адміністративний простір є результатом злиття різноманітних національних правових систем, кожна з яких має свою тривалу історію розвитку та відображає унікальні уявлення про баланс між державною владою та правами особи. Саме в цьому середовищі принципи адміністративного права виконують інтегративну функцію: вони забезпечують узгодженість у тому, як організується та діє публічна адміністрація, як створюється відповідне законодавство, і, що найважливіше, вони формують основу для взаємодії особи з державною владою [2].

Європейські принципи адміністративного права є ключовим елементом, що забезпечує єдність та цілісність адміністративного законодавства. Вони виконують функцію універсальних орієнтирів, завдяки яким національні норми адміністративного права гармонізуються з відповідним законодавством Європейського Союзу.

Європейські принципи адміністративного права сприяють гармонізації методів публічного управління, мінімізуючи відмінності між національними системами країн-членів ЄС та функціонуванням адміністративних органів самого Союзу. На інституційному рівні це виражається у встановленні уніфікованих стандартів для діяльності органів публічної адміністрації, кар'єрного зростання державних службовців та інших аспектів публічної служби.

Таким чином, основоположні принципи адміністративного права є фундаментом не тільки для розробки національного законодавства, а й для побудови систем взаємодії між адміністративними органами держав-членів Європейського Союзу. Їхня об'єднуюча функція полягає у створенні правової бази, що забезпечує можливість національним адміністраціям співпрацювати на наднаціональному рівні, зберігаючи при цьому свою самобутність, але керуючись загальними європейськими нормами.

Держави, що мають намір впровадити концепцію Європейського адміністративного простору мають інтегрувати законодавство та стандарти Європейського Союзу у національні правові системи з наступним його

застосуванням і виконанням. В першу чергу, це стосується стандартів горизонтальних систем адміністрування та державного управління, яких сформовано у вигляді принципів верховенства права та належного врядування («*acquis communautaire*»), що приймаються державами – членами ЄС, які мають різні правові традиції та різні системи управління. Під «*acquis communautaire*» розуміється сукупність актів законодавства, політичних документів і практики їх застосування, що діють в межах Європейського Союзу. Крім нормативно-правових актів Європейського Союзу необхідним є врахування рекомендаційних норм, що не мають зобов'язальної сили. Наприклад «білі книги», «зелені книги», настанови (*guidelines*), модельне законодавство тощо [3].

Принципи адміністративного права в Європейському Союзі еволюціонують поступово: спочатку в установчих договорах закріплюються загальні цінності, які згодом деталізуються у правових нормах, потім трансформуються у стандарти, і врешті-решт втілюються у повсякденній діяльності органів публічної адміністрації. Така послідовність вибудовує чіткі правила, що гарантують цілісність та ефективність системи державного управління. Для України вкрай важливо перейняти цей досвід, адже він дає змогу перейти від декларативних гасел до реального запровадження європейських принципів адміністративного права в діяльність органів публічної влади.

Європейський досвід засвідчує, що модернізація адміністративного права базується на людиноцентричному підході. В основі діяльності публічної адміністрації лежать права та свободи людини, а завданням органів влади є всебічне сприяння їхній реалізації у публічно-правових відносинах. Прямуючи до європейської інтеграції, Україна має забезпечити втілення цих фундаментальних засад не лише на рівні законодавства, а й у повсякденній практиці органів публічної адміністрації.

Список використаних джерел:

1. ОЕСР (1999), «Європейські принципи державного управління». Документи SIGMA, № 27. Париж: Видавництво ОЕСР. URL: <https://doi.org/10.1787/5kml60zwd7h-en> (дата звернення: 29.05.2026).
2. Гришина Н. В. Європейський адміністративний простір та принципи адміністративного права: питання інтегруючого впливу. *Функціонування юридичної науки в умовах сучасності: Міжнародна наукова конференція* (м. Рига, Республіка Латвія, 18–19 вересня 2025). Рига: Baltija Publishing, 2025. С. 60-65.
3. Білоус-Осінь Т.І. Стан впровадження Концепції «Європейського адміністративного простору» в Україні. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф.* (Одеса, 15 травня 2020 р.). У 3-х т. Т. 2. Одеса: Гельветика, 2020. С.54-56 URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f2eb9db-5350-4f6c-841e-645d05cf7c55/content> (дата звернення: 29.05.2026).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ, ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Закриницька Вікторія Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Актуальність та проблематика теми дослідження зумовлена тим, що сьогодні інформаційна сфера складає інтегруючу основу життєдіяльності суспільства та держави, а забезпечення інформаційної безпеки визнається однією з концептуальних засад його подальшого розвитку. За таких умов особливого значення набуває формування виваженої державної інформаційної політики, на основі системних наукових досліджень явищ інформаційної сфери, провідне місце серед яких займає інформаційна безпека.

Інформаційна безпека є одним із видів національної безпеки. Забезпечення інформаційної безпеки, поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності, визнається однією з найважливіших функцій держави і справою всього Українського народу (ст. 17 Конституції України) [1].

У Стратегії інформаційної безпеки України 2021 р. визначено, що її головною метою є створення безпечного інформаційного простору, який сприяє зміцненню державності, розвитку громадянського суспільства і протидії деструктивним інформаційним впливам [2].

Під інформаційною безпекою слід розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [3, с. 13]. Виходячи з цього, поняття інформаційної безпеки включає в себе, з одного боку забезпечення якісного інформування громадян та вільного доступу до різних джерел інформації, а з іншого – контроль за непоширенням таємної інформації, сприяння цілісності суспільства, захисту від негативних інформаційних впливів тощо.

Необхідність забезпечення інформаційної безпеки зумовлюється, по-перше, потребою забезпечення національної безпеки України в цілому, по-друге, існуванням таких загроз інформаційній сфері країни, які можуть завдавати значної шкоди загальним національним інтересам, по-третє,

врахуванням того, що за допомогою інформації можна впливати на зміну свідомості і поведінку людей. Завдання інформаційної безпеки – створення системи протидії інформаційним загрозам та захист власного інформаційного простору, інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів держави. При виникненні криз, загостренні конфліктів інформаційна боротьба може перерости в інформаційну війну, яка здійснюється за допомогою інформаційної зброї [4, с. 29].

Інформаційну безпеку можна поділити на три види – інформаційна безпека людини, держави та суспільства. Інформаційна безпека людини характеризується захищеністю психіки і свідомості від небезпечних інформаційних впливів: маніпулювання, дезінформування, спонукання до самогубства, образ і т. ін. Інформаційна безпека суспільства та держави характеризується рівнем їхньої захищеності й, отже, стійкістю основних сфер життєдіяльності (економіки, науки, техносфери, сфери управління, військової справи, суспільної свідомості) стосовно небезпечних (дестабілізуючих, деструктивних, уражаючи інтереси країни) інформаційних впливів, причому як з упровадження, так і до викрадення інформації. Інформаційна безпека держави визначається спроможністю нейтралізувати такі впливи.

Забезпечення інформаційної безпеки людини, держави та суспільства вимагає рішення наступних ключових проблем, які потрібно вирішити державі: розвиток науково-практичних основ інформаційної безпеки, що відповідають сучасній геополітичній ситуації та умовам політичного і соціально-економічного розвитку держави; формування законодавчої та удосконалення нормативно-правової бази забезпечення інформаційної безпеки, у тому числі розробка реєстру інформаційного ресурсу, регламенту інформаційного обміну для органів державної влади, підприємств, нормативного закріплення відповідальності посадових осіб і громадян за дотримання вимог інформаційної безпеки; розробка механізмів реалізації прав громадян на інформацію; удосконалення системи інформаційної безпеки, що є складовою частиною загальної системи національної безпеки країни; розробка сучасних методів і технічних засобів, що забезпечують комплексне рішення задач захисту інформації; дослідження форм і способів цивілізованого впливу держави на формування суспільної свідомості; комплексне дослідження діяльності персоналу інформаційних систем, у тому числі методів підвищення мотивації, морально-психологічній стійкості і соціальної захищеності людей, що працюють із секретною і конфіденційною інформацією.

Отже, інформаційна безпека — це багатовимірна категорія, що поєднує інтереси людини, суспільства та держави. Її ефективне забезпечення можливе лише за умови: гармонійного поєднання правових, технічних і освітніх механізмів; активної ролі громадян у формуванні безпечного інформаційного середовища; державного контролю над

стратегічними інформаційними ресурсами при збереженні свободи слова.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 28.04.2026).

3. Малик Я. Інформаційна безпека України: стан та перспективи розвитку. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44. С. 13-20

4. Боднар І.Р., Вовчанська О.М. Державна політика та інформаційна безпека України: після кризові виклики. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2014. Вип. 46. С. 28-32

**ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОСТСЛУЖБОВИХ ОБМЕЖЕНЬ,
СПРЯМОВАНИХ НА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ТА
ПОВ'ЯЗАНИМ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

Макеєв Сергій Олександрович,
аспірант кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Постслужбові обмеження (заборони), спрямовані на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням (постслужбові антикорупційні обмеження), систематизовані у ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. із легальною назвою «обмеження після припинення діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави, місцевого самоврядування». Такі постслужбові обмеження (заборони) поширюються на осіб, що займали посади публічних службовців, що визначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р., та звільнилися або іншим чином припинили публічно-службову діяльність. Наведені постслужбові обмеження передбачають наступні їх види.

1. *Заборона стосовно працевлаштування та укладення правочинів: публічним службовцям, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється протягом одного року з дня припинення відповідної діяльності: (а) укласти трудові договори (контракти) або (б) вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з юридичними*

особами приватного права або фізичними особами - підприємцями, якщо такі публічні службовці протягом року до дня припинення виконання публічних функцій здійснювали повноваження з контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності цих юридичних осіб або фізичних осіб – підприємців [1].

Методичні рекомендації Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) «Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції» від 03.02.2025 р. деталізують особливості цієї заборони: а) вказане обмеження стосується укладення трудових договорів (контрактів) або вчинення правочинів у сфері підприємницької діяльності лише з юридичними особами приватного права або ФОП. Відповідно, це обмеження не стосується укладення особою трудового договору або вчинення правочину з органами державної влади, державними чи комунальними підприємствами, іншими юридичними особами публічного права або фізичними особами; б) йдеться про фактичне здійснення повноважень з контролю або нагляду, а тому, власне, наявність повноважень, за умови, що вони не реалізовувались щодо конкретної юридичної особи або ФОП, не забороняє надалі укладати трудові договори або правочини з такими особами; в) зазвичай контроль означає систему заходів, спрямованих на перевірку та забезпечення дотримання законів, правил, норм та процедур у різних сферах діяльності. Форми здійснення контролю, нагляду визначаються законом (наприклад, перевірка, ревізія, огляд, обстеження); г) реалізація таких повноважень або прийняття рішень мало відбутися протягом року до дня припинення виконання функцій держави або місцевого самоврядування, тобто звільнення з посади / припинення відповідного статусу [3].

Порушення заборони щодо працевлаштування та укладення договорів відповідно до законодавства України не передбачає юридичної відповідальності. У свою чергу, порушення тягнуть інші юридичні наслідки. У разі порушення за зверненням НАЗК суд повинен: а) припинити трудовий договір (контракт) – якщо особа порушила заборону укладати трудові договори (контракти) з юридичними особами приватного права або ФОП, діяльність яких вона протягом року до того контролювала чи на діяльність яких могла впливати чи впливала через підготовку та/або прийняття рішень; б) визнати правочин недійсним – якщо особа порушила заборону вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з такими ж юридичними особами приватного права або ФОП [1].

2. Заборона щодо розголошення інформації: публічним службовцям забороняється розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням

службових повноважень, крім випадків, встановлених законом. Формулювання «у своїх інтересах» розуміється так, що відповідній особі заборонено використовувати інформацію як з корисливих мотивів, так і в інших особистих інтересах та інтересах третіх осіб [4, с.222]. При цьому, із заборони законом можуть передбачатися винятки. Зокрема, як приклад відзначимо, що відповідно до ст. 29 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. суб'єкти інформаційних відносин звільняються від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд установить, що ця інформація є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка: а) свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; б) забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; в) свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [2].

Порушення цього виду постслужбових обмежень (заборон) за сукупності умов, передбачених законодавством, може тягнути кримінальну відповідальність (ст.ст. 132, 145, 163, 168, 182 і 359 (конфіденційна інформація про особу), 159 (таємниця голосування), 231 і 232 (комерційна та банківська таємниця), 232-1 (інсайдерська інформація), 328, 381 і 422 (державна таємниця), 330 (службова інформація), 387 (дані досудового слідства), 209-1, 387 (інші види інформації) та деякими іншими статтями Кримінального кодексу України [4, с.223].

3. Заборона стосовно представництва: публічним службовцям заборонено протягом року з дня припинення відповідної діяльності представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності. Методичні рекомендації НАЗК роз'яснюють, що під поняттям «орган, у якому працювала особа» слід розуміти державний орган як суб'єкта владних повноважень. В окремих випадках заборона також поширюється на справи, в яких іншою стороною є правонаступник органу, підприємства, установи, організації, в якому (яких) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, працювали на момент припинення відповідної діяльності. Заборона поширюється на справи, предмет яких пов'язаний з функціями та повноваженнями, які виконував припинений орган, та/або рішеннями, діями чи бездіяльністю його посадових осіб [3]. Якщо предмет справи з цим не пов'язаний, то заборона не поширюється і відповідно представництво інтересів допускається. Порушення цієї складової заборони юридичної відповідальності не передбачає.

Підсумовуючи, слід відзначити доцільність постановки питання стосовно посилення засобів забезпечення дотримання постслужбових обмежень, що спрямовані на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням. Стосовно цього питання розділяємо позицію В. О. Спасенко, яка пропонує встановити спеціальний склад адміністративного правопорушення та наголошує, що існує потреба «в закріпленні в окремій статті (або статтях) Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративної відповідальності за порушення обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, з чітким розмежуванням відповідальності за кожен складову вказаного обмеження, а також з урахуванням особливостей суб'єкта вказаного порушення, що сприяло б підвищенню ефективності запобігання і протидії корупції» [5, с.1230].

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р., № 1700-VII, зі змін. та доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 04.06.2026).
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р., № 2657-XII, зі змін. та доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 04.06.2026).
3. Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції: методичні рекомендації Національного агентства України з питань запобігання корупції від 03.02.2025 р. <https://wiki.nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Categories/00/a7/00a7436f958b8a030a42c403bcc53b2708767ea9fe094fb1c9e7e99214c76937310259413.pdf> (дата звернення: 04.06.2026).
4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М. І. Хавронюк Київ: Ваіте, 2018. 472 с.
5. Спасенко В. О. Адміністративна відповідальність за порушення обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування: окремі аспекти адміністративно-правового регулювання в Україні. *Наукові перспективи*. 2025. № 9 (63). С. 1224-1231.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО І ЄВРОПЕЙСЬКЕ ВРЯДУВАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН, ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Пахомова Ірина Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У ХХІ столітті інформація стала одним із найцінніших ресурсів людства. Розвиток цифрових технологій, мережі Інтернет, штучного інтелекту та електронних комунікацій призвів до формування інформаційного суспільства – нового етапу розвитку цивілізації, де знання, дані та інформаційні ресурси відіграють ключову роль в економічному, політичному та соціальному житті. Водночас цифрова трансформація суттєво вплинула на систему державного управління, сприяючи виникненню нових підходів дорядування, особливо в країнах Європейського Союзу.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому виробництво, обробка, зберігання та поширення інформації є основою економічного розвитку та соціального прогресу. Його характерними рисами є: широке використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); високий рівень цифровізації державних та приватних послуг; значна роль знань та інтелектуальної праці; доступність інформації для громадян; розвиток електронної демократії та цифрової участі населення. У сучасних умовах інформація стає не лише ресурсом, а й важливим інструментом прийняття управлінських рішень.

Натомість європейськерядування являє собою систему принципів, механізмів та інституцій, що забезпечують ефективне управління на рівні Європейського Союзу та його держав-членів. Основними принципами європейськогорядування є: 1) відкритість – прозорість діяльності органів влади та доступ громадян до інформації; 2) участь громадян – залучення населення до процесу ухвалення рішень; 3) підзвітність – відповідальність органів влади перед суспільством; 4) ефективність – досягнення поставлених цілей із мінімальними витратами ресурсів; 5) узгодженість – координація політики між різними рівнями управління. Ці принципи сприяють зміцненню демократії та підвищенню довіри громадян до державних інституцій.

Розвиток інформаційного суспільства став потужним чинником модернізації державного управління в Європі. Завдяки цифровим технологіям органи влади отримали можливість підвищити якість послуг та забезпечити більш ефективну взаємодію з громадянами. Усвідомлюючи

важливість цифрової трансформації для економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності та покращення якості життя громадян, ЄС сформував комплексну політику у сфері інформатизації та електронного врядування. Її головною метою є створення єдиного цифрового простору, забезпечення доступності електронних послуг та підвищення ефективності роботи державних інституцій.

Політика інформатизації Європейського Союзу спрямована на розвиток цифрової економіки та інформаційного суспільства. Вона охоплює створення сучасної цифрової інфраструктури, розвиток електронних сервісів, підтримку інновацій, кібербезпеку та захист персональних даних. Основними цілями цієї політики є: забезпечення широкого доступу до цифрових технологій; розвиток високошвидкісного інтернету; підтримка цифрових інновацій та досліджень; підвищення цифрової грамотності населення; створення безпечного цифрового середовища; інтеграція цифрових послуг між країнами-членами ЄС. Одним із ключових напрямів стала реалізація стратегії Єдиний цифровий ринок, яка сприяє вільному руху даних, товарів, послуг та цифрових технологій у межах Європейського Союзу.

Одним із найважливіших напрямів розвитку європейського врядування є впровадження електронного урядування (e-government). Воно передбачає використання цифрових технологій для надання державних послуг, обміну інформацією та управління адміністративними процесами. Основними завданнями електронного врядування в ЄС є: підвищення ефективності державного управління; забезпечення прозорості діяльності органів влади; скорочення адміністративних витрат; спрощення доступу до державних послуг; розвиток електронної демократії. Європейська модель електронного врядування базується на принципах відкритості, доступності, безпеки та орієнтації на потреби громадян.

До основних напрямів розвитку електронного врядування в ЄС можна віднести: цифрові державні послуги, електронну ідентифікацію громадян, забезпечення відкритості даних, розвиток електронної демократії, захист даних і забезпечення кібербезпеки.

ЄС активно впроваджує концепцію надання публічних послуг в електронній формі. Громадяни можуть отримувати необхідні документи, подавати заяви, реєструвати бізнес або сплачувати податки через цифрові платформи. Завдяки цьому значно скорочується час на отримання послуг та зменшується бюрократичне навантаження.

Важливою складовою електронного врядування є також система електронної ідентифікації громадян. Вона дозволяє безпечно підтверджувати особу під час користування державними сервісами та здійснення електронних транзакцій. ЄС працює над створенням взаємно визнаних цифрових ідентифікаційних засобів, які можуть використовуватися в усіх країнах-членах.

Європейський Союз активно розвиває політику відкритих даних, яка передбачає надання громадянам та організаціям доступу до інформації, створеної публічними установами. Відкриті дані сприяють підвищенню прозорості влади, розвитку інновацій та громадському контролю. Завдяки цифровим платформам громадяни можуть отримувати інформацію про бюджетні витрати, державні закупівлі, екологічний стан довкілля та інші важливі аспекти суспільного життя. До основних переваг відкритих даних належать: підвищення прозорості публічної влади; посилення громадського контролю; стимулювання інновацій; розвиток цифрових сервісів та стартапів.

Європейський Союз підтримує використання цифрових технологій для залучення громадян до процесу ухвалення рішень. Для цього застосовуються такі форми (інструменти), як електронні консультації, онлайн-обговорення законопроектів, електронні петиції, цифрові платформи громадської участі, електронне голосування (у деяких країнах) тощо. Такі інструменти сприяють підвищенню громадянської активності, розвитку демократичного врядування, зміцненню довіри до державних інституцій, формуванню більш відкритого суспільства.

Водночас цифровізація публічного сектору потребує високого рівня безпеки інформації. У цифрову епоху особливого значення набуває право людини на інформаційне прайвесі (інформаційну приватність). Одним із найважливіших нормативних актів у цій сфері є GDPR, який встановлює правила збору, обробки та зберігання персональних даних громадян. Європейському Союзу вдалося створити одну з найсуворіших систем захисту персональних даних у світі, що гарантує громадянам контроль над власною інформацією. Стратегічним пріоритетом ЄС також є кібербезпека, оскільки цифрова інфраструктура потребує надійного захисту від кібератак та інформаційних загроз.

Ще одною проблемою для інформаційного європейського врядування залишається так звана цифрова нерівність. Досі далеко не всі громадяни мають однаковий доступ до сучасних технологій. Відмінності в рівні цифрової грамотності та доступі до Інтернету можуть спричиняти соціальну нерівність і обмежувати участь окремих груп населення в суспільному житті.

Україна активно використовує досвід Європейського Союзу у сфері цифрової трансформації. У процесі євроінтеграції особлива увага приділяється впровадженню електронних послуг, розвитку цифрової інфраструктури та гармонізації законодавства із європейськими стандартами. Важливим прикладом у даному контексті є використання платформи «Дія», яка забезпечує доступ громадян до державних документів і послуг в електронному форматі. Цей досвід демонструє успішне впровадження принципів електронного врядування відповідно до сучасних європейських підходів.

Загалом можна стверджувати, що інформаційне суспільство є важливим етапом розвитку сучасної цивілізації, де інформація та цифрові технології стають основою економічного зростання й суспільного прогресу. Політика Європейського Союзу у сфері інформатизації та електронного врядування спрямована на побудову сучасного інформаційного суспільства та ефективної цифрової держави. Вона базується на розвитку цифрових технологій, забезпеченні доступності державних послуг, захисті персональних даних та залученні громадян до управлінських процесів. Реалізація цих принципів сприяє підвищенню ефективності державного управління, зміцненню демократії та економічному розвитку. Однак разом із перевагами цифровізація створює нові виклики, пов'язані з кібербезпекою, захистом персональних даних та цифровою нерівністю. Для України впровадження принципів європейського цифрового врядування є важливим кроком на шляху до модернізації держави та інтеграції до європейського співтовариства.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Плотнікова Катерина Олексіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,

Чинне законодавство України, яке регулює службові відносини, характеризується як постійною зміною формулювань, так і переліком принципів публічної служби. Це свідчить, з одного боку, про нестабільність усієї системи законодавства про службу в Україні, з іншого – про перехідний стан публічної служби. В умовах євроінтеграції цей перехідний етап обумовлений динамічним процесом адаптації національного права до стандартів Європейського Союзу, що вимагає системної трансформації інституту публічної служби відповідно до європейських принципів належного врядування.

Інститут публічної служби, що знаходиться у стані становлення за умов сучасної системи державності, особливо потребує формулювання основ свого розвитку, які чітко повинні відповідати конституційним положенням. У діючому законодавстві необхідно формулювати принципи, які мають розкривати конституційні принципи стосовно особливостей нормативного регулювання суспільних відносин, які є об'єктом

законодавства про службу. Гармонізація цих засад із європейським правовим простором потребує, щоб національні законодавчі принципи не лише деталізували Конституцію України, а й корелювали з базовими вимогами ЄС щодо політичної нейтральності, професійності та стабільності кадрового потенціалу державних органів.

Для визначення поняття та змісту статусу публічних службовців необхідно звернутися до проблеми предмета конституційного права, оскільки, як свідчать багато наукових джерел, є проблеми в розмежуванні конституційно-правового та адміністративно-правового регулювання службової діяльності і у науковому середовищі немає однозначної єдності з цього питання. Ця теоретико-правова дискусія набуває нового значення у контексті євроінтеграції, оскільки чітке розмежування конституційних гарантій статусу службовця та адміністративних процедур його діяльності є необхідною умовою для формування прозорої, передбачуваної та стійкої системи державного управління, яка відповідатиме критеріям членства в ЄС. Виходячи з того, що норми конституційного права охоплюють усі ключові сфери суспільної життєдіяльності, специфіка його предмета полягає у вибірковості регулювання. Отже, конституційне право фокусується виключно на певному рівні суспільних відносин, які мають фундаментальний характер і визначають засади устрою держави та суспільства. Саме в умовах євроінтеграції ця вибірковість і набуває такого особливого значення, завдяки тому, що виключно на конституційному рівні мають бути закріплені базові гарантії стабільності та політичної неупередженості публічної служби, які є вагомою частиною європейського адміністративного простору.

Так, на думку багатьох науковців, предметом конституційного права є найбільш фундаментальні суспільні відносини, якими характеризуються: основи конституційного (суспільного) ладу держави, сутність та форми влади народу; основи правового становища особи; державний устрій; система, порядок формування, принципи організації та механізм діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування». За певної різниці цих підходів, всі автори відзначають фундаментальність тих суспільних відносин, які становлять предмет конституційного права, а відтак, ці відносини є базовими для держави та суспільства. Як зазначають окремі автори, предмет конституційного права можна пов'язати з декількома комплексних об'єктів його впливу. Так, до комплексних об'єктів відносяться: держава, її характер, головні сутнісні ознаки, а також устрій (державний устрій); відносини, що виникають у процесі здійснення влади народом, тобто публічної влади у трьох її формах – державної влади, суспільної влади та влади місцевого самоврядування [1, с. 150].

Предмет конституційного права щодо встановлення порядку формування, принципів організації органів державної влади, включає, на наш погляд, також і встановлення основ функціонування публічної

служби. Визнаючи право громадян на участь в управлінні справами держави, Конституція України розглядає можливість реалізації такого права у вигляді державної служби. Оскільки публічна служба – це професійна участь громадян у здійсненні цілей і функцій держави у вигляді виконання державних посад, заснованих у державних органах, настільки цілісність державного апарату може бути забезпечена встановленням єдиних конституційних підходів до визначення правового становища – статусу публічних службовців. Формування стабільного конституційно-правового статусу державного службовця забезпечує надійність державного апарату, що є ключовою вимогою ЄС до країн-кандидатів у контексті спроможності ефективно впроваджувати загальноєвропейську політику. Саме конституційне право визначає організацію та діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, а також статус особистості у суспільстві та державі. Оскільки статус особи в державі може бути реалізований за допомогою здійснення права громадян в управлінні справами держави. Отже, конституційно-правові норми повинні визначати не лише можливість реалізації цього права, а й те правове становище, яке набуває особистість, яка реалізує це право – тобто конституційно-правовий статус службовця. Науковці розглядали конституційно-правові обов'язки, як основу прав і обов'язків всіх громадян, що визначаються в Основному Законі та опосередковані тісним взаємозв'язком безпосередньо з самою державою. .

В юридичній літературі зазначено, що Конституція проголошує певні цінності (зокрема і публічну службу), так і орієнтована на забезпечення їх практичної реалізації, реальне здійснення поведінки людей. Інакше Конституція перетворюється на акт, який має лише формальне значення, що грає певної декорації [3, с. 103].

Вимоги Європейського Союзу стосовно адаптації українського врядування в першу чергу спрямовані на подолання так званої "декоративності". ЄС наполягає на реальній, а не декларативній трансформації правових інститутів, де правовий статус публічного службовця стає дієвим інструментом практичного втілення конституційних цінностей. Доцільно зазначити про існування тісного взаємозв'язку між публічною службою, конституційним статусом публічних службовців, як особливим правовим інститутом та іншими конституційними цінностями та інститутами. Варто підкреслити визначальну роль державної служби, що покликана забезпечувати та удосконалювати стійкість громадським, правовим та державним інститутам відповідно до норм Основного Закону держави.

Отже, можна зробити висновок, що досліджуючи зміст правового статусу варто мати на увазі не просто сукупність конституційно-правових норм, які закріплюють основні, загальні ідеї правового становища службовців, а певну ієрархію цих норм, побудованих на базі значення

конституційних положень стосовно публічної служби взагалі, і статусу службовця, зокрема. Так, виходячи з триєдиної сутності предмета конституційного права – людина, держава і суспільство, конституційні принципи правового становища службовця, потрібно поділити на три групи: принципи, які впливають з конституційного становища про права і свободи особистості як вищої конституційної цінності; принципи загальних засад функціонування держави, і нарешті, принципи, що визначають статус службовця та діють у форматі забезпечення вільного розвитку суспільства. Європейське законодавство наголошує на тому, що правовий статус державного службовця розглядається одночасно через призму захисту прав людини, ефективності державного апарату та підзвітності інституцій громадянському суспільству.

Діюче законодавство України, яке регулює службові відносини, характеризується як постійною зміною формулювань, так і переліком принципів публічної служби. Це свідчить з одного боку про нестабільність усієї системи законодавства про службу в Україні, з іншого – про перехідний стан публічної служби. Інститут публічної служби, що у стані становлення за умов сучасної системи державності, особливо потребує формулювання основ свого розвитку, які чітко повинні відповідати конституційним положенням. У діючому законодавстві необхідно формулювати принципи, які мають розкривати конституційні принципи стосовно особливостей нормативного регулювання суспільних відносин, які є об'єктом законодавства про службу. Саме інтеграція України до європейського правового та адміністративного простору має стати тим стабілізуючим чинником, який дозволить завершити цей тривалий перехідний стан. Чітке структурування конституційних принципів статусів публічних службовців та їх належне відображення у профільному законодавстві забезпечить нормативну визначеність, стабільність і професійність публічної служби, що є фундаментальною вимогою для повноправного членства України в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. Київ : Факт, 2003. 384 с.
2. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади. Харків : Право, 2005. 304 с.
3. Біла Л. Р. Організація державної служби в Україні : навч.-метод. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2000. 712 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА РІВНИЙ ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Росіхіна Галина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Аналіз Конституції України, дозволяє зауважити, що політичними правами наділені громадяни, тоді як особистими, соціально-економічними та культурними – всі фізичні особи незалежно від їхнього громадянства, відтак, до особливої групи належить право громадян на рівний доступ до державної та муніципальної служби, адже якби правом брати участь в управлінні справами держави були б наділені іноземні громадяни, підривалися б основи державного устрою, такі як державний суверенітет, взаємозв'язок держави з його громадянами через особливі права та обов'язки. Більше того, лише громадяни несуть обов'язок захисту Вітчизни, і лише громадянам держава гарантує свій захист та заступництво.

Більш тонкий характер набуває проблема участі іноземних громадян та осіб без громадянства у муніципальній діяльності. Не можна не відзначити тенденцію трансформації прав і свобод людини та громадянина у службове законодавство, хоча цей процес ще далекий від завершення. Тому однією з умов успішного проведення реформи публічної служби стає прогнозування її соціального характеру і визначення місця, яке вона може і має зайняти у процесі перетворень нашого суспільства та держави. Для того, щоб права та свободи людини та громадянина дійсно були трансформовані в систему службового законодавства, потрібна суттєва ревізія поточного законодавства, а особливо – підзаконних актів, що регулюють ті чи інші сторони публічної діяльності. Слід погодитися з тим, що дія відомчих актів в історії державності мала особливе значення. Гіпертрофований інтерес до цих актів пов'язаний певною мірою з тим, що саме вони завдали найбільшої шкоди принципу верховенства закону [1, с. 109].

Проте ми далекі від думки, що необхідна принципова відмова від підзаконного регулювання службових правовідносин. Потрібно проведення організаційних заходів, спрямованих на прояснення та уточнення нормативно-правової бази публічної служби, системи прав, обов'язків та контролю за їх виконанням у державно-адміністративних та муніципальних виконавчих органах. Не можна не погодитися з думкою про те, що в суспільстві відбувається актуалізація ідей свободи, справедливості та соціального компромісу [2, с. 44]. Це справедливо тому, що у вітчизняному законодавстві стає помітною позиція про те, що право

для людини і суспільства, яке почало тіснити колись традиційний підхід «право для політичної влади», який підпорядковував усе і вся «священним державним інтересам» [3, с. 96]. Тим самим сучасне суспільство поступово відмовляється від права, яке переважно забороняло та зобов'язувало, на користь права, що насамперед забезпечує реальність прав людини та громадянина.

Проте, на думку окремих науковців, конституційне проголошення у нашій країні людини як найвищої цінності, враховуючи реальну обстановку, є лише заявою про наміри, оскільки це положення й досі не набуло реального втілення у житті. Серед причин цього явища можна назвати недосконалість Конституції, її неповну відповідність панівним у суспільстві цінностям, протистояння різних гілок влади, недостатню наукову розробленість проблем свободи особистості та її можливих обмежень, слабкі механізми захисту права і свободи, історичне минуле державності тощо. Звичайно, окремі норми Конституції досить далекі від повної досконалості, але її норми несуть в собі орієнтири політичного та соціально-економічного розвитку, у центрі яких стоять основні права та свободи людини.

Окрім іншого, не можна недооцінювати фактор суспільного визнання норм чинної Конституції, адже якщо правило про рівність доступу до державної та муніципальної служби не буде правильно зрозумілим у суспільстві та не буде підтримано його переважною більшістю, малоймовірна його реалізація. Текст Конституції відповідає властивим країні цінностям і поділяється тому широкими верствами населення, матиме довге життя, більш пристосоване до реальності [4, с. 15].

На думку численних науковців, існують об'єктивні проблеми реалізації конституційного права на рівний доступ до державної та муніципальної служби, які викликані перехідним періодом у розвитку вітчизняної держави, але водночас є проблеми соціально-філософського характеру, без вирішення яких складно визначити концепцію реалізації права і свободи, зокрема й пов'язаних із доступом до державної діяльності.

У наших міркуваннях ми виходитимемо з того, що свобода особистості – це представлена людині можливість мислити і чинити відповідно до своїх переконань, поглядів і уявлень про бажане і належне, домагатися здійснення поставлених перед собою цілей і таким чином реалізовувати своє «я» в об'єктивному світі, змінюючи його на основі пізнаних законів розвитку природи та суспільства. Проте суспільство, забезпечуючи свободу особистості, не може допустити анархії, беззаконня, обмеження прав і законних інтересів інших громадян.

При цьому неминуче виникають проблеми співвідношення свободи та рівності членів суспільства, індивідуальної свободи та індивідуальної відповідальності, індивідуальних та колективних прав людини. Треба сказати, що повагу до зовнішньої свободи ближнього, будучи

найважливішою умовою реалізації індивідом своїх прав, потрібно реалізовувати як правом, так і моральністю.

На думку окремих правників, політичні права та свободи становлять вершину правового статусу особистості, оскільки їх сутність зводиться до участі громадянина в управлінні державою, яке здійснюється у формі безпосередньої та представницької демократії. У всіх випадках політична участь – це можливість шляхом прийняття публічно-владного рішення впливати більшою чи меншою мірою на долі інших людей [5, с. 79].

З такою точкою зору можна погодитись лише частково, оскільки справді реалізація політичних прав громадян впливає на долі мільйонів співгромадян, але водночас не слід так яскраво протиставляти політичні права правам особистим, економічним, соціальним і культурним, й надавати їм надмірне значення. Так, право громадян на рівний доступ до державної та муніципальної служби значною мірою взаємопов'язане з конституційним правом на працю з урахуванням високого відсотка громадян, зайнятих державною чи муніципальною діяльністю. При цьому особливо важливо, як у конституції тієї чи іншої держави формулюється право громадян на доступ до державної та муніципальної служби. Своєрідним еталоном можуть бути норми Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який закріплює, що кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, і без необґрунтованих обмежень право і можливість: брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби [6].

Список використаних джерел:

1. Іваха В. О. Адміністративно-правове регулювання державної кадрової політики України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2012. 20 с.
2. Прилуцький С. В. Присяга судді: стара категорія – новий правовий зміст. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/696/%CC> (дата звернення 20.05.2026).
3. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудових відносин в Україні: монографія. Харків: Вид-во НУВС, 2004. 337 с.
4. Погорілко В. Ф., Фрицький О. Ф., Баймуратов М. О. Муніципальне право України: підручник. Київ: ЮрінкомІнтер, 2001. 352 с.
5. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади. Харків: Право, 2005. 304 с.
6. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 31.05.2026).

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КАРАЗІНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Смульська Алла Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету,
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

У наші дні проблема порушення академічної доброчесності стала наріжною. Проте навряд чи виникла вона саме зараз у гонитві за новою друкованою інформацією.

Пам'ятаю, як на початку здобуття вищої освіти почула таку думку з вуст поважного професора-філолога: мовляв, справжня і неповторна література зародилася у добу античності, всі решта періодів були суцільним її переписуванням. І далі назавжди закарбувався такий ланцюжок образів: міф про Дафніса і Хлою (та балет Моріса Равеля з одноіменною назвою), «Ромео і Джульєтта» Шекспіра, трагічне кохання Іванка і Марічки з «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського – у кожному з цих творів змальовано, хоч і з різним фіналом, класичні історії кохання та мотиви суспільної нерівності, які незмінно будуть ще не раз описані майстрами пера у різні часи.

Сьогодні новітні технології дозволяють знаходити доступ до будь-якої інформації, перебрати її собі, звісно, дуже часто замовчуючи ім'я справжнього автора. Серед розповсюджених способів порушення академічної доброчесності можна виділити такі: копіювання цілих абзаців без належного оформлення цитати; переписування чужих думок своїми словами; заміна кількох слів у чужому реченні своїми чи переставляння їх місцями; добір синонімів; переклад іншомовних текстів з однієї мови на іншу і представлення їх як своїх; поєднання кількох чужих думок в одну, нібито свою (компілювання); оформлювання частини недоброчесно запозиченої інформації за допомогою таблиць чи схем, які не розпізнають антиплагіатні програми; привласнення чужих ідей, теорій, концепцій; самоплагіат – наведення своїх думок, опублікованих раніше, під виглядом нових; списування; фабрикація і фальсифікація; виконання робіт на замовлення; сумнівне співавторство; незаконне розповсюдження матеріалів без згоди автора; порушення політики використання ІІІ; заміна символів або використання невидимих символів; використання мікрошрифтів або білого кольору та багато іншого. Крім того, у своїх наукових дослідженнях варто оформлювати бібліографічні джерела відповідно до вимог чинного ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» [1], щоб запобігати технічному

плагіату.

Перелік дій, які підпадають під порушення академічної доброчесності, наведено у ст. 42. п. 4. Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII [2].

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (далі – ХНУ, Каразінський університет – А. С.) розглядає академічну доброчесність як одну з ключових умов забезпечення високого рівня освітньої та наукової (творчої) діяльності, отримання якісної освіти, зміцнення суспільної довіри до результатів навчання й наукових (творчих) здобутків, утвердження поваги до честі та гідності особистості, а також як невід’ємний елемент своєї статутної діяльності. Каразінський університет активно бореться з проблемою порушення академічної доброчесності шляхом упровадження системної політики, скерованої на дотримання низки цінностей, принципів і побудованих на них правил академічної доброчесності, що розповсюджується на всіх учасників освітнього процесу. У ХНУ правове поле здійснення цілеспрямованої політики освітньої установи у боротьбі з порушенням академічної доброчесності та її запобіганню здійснюється на підставі таких нормативно-правових актів:

- Закон України «Про освіту». Стаття 42. Академічна доброчесність [2];

- Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Стаття 16. Система забезпечення якості вищої освіти. Стаття 32. Принципи діяльності, основні права та обов’язки закладу вищої освіти [3];

- Закон України «Про академічну доброчесність» від 18.12.2025 р. № 4742-IX [4].

Зокрема з 2018 року в ХНУ використовуються антиплагіатні системи для забезпечення академічної доброчесності – Strikeplagiarism.com (Польща) та до 2024 року – Unicheck.com (США).

Крім того, в Університеті розроблені і діють такі локальні керівні документи:

1. Положення про систему запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових та навчальних працях працівників і здобувачів вищої освіти, наказ ректора № 0501-1/173 від 14.05.2015 р. [5].

2. Порядок проведення перевірки кваліфікаційних робіт, наукових праць та навчальних видань щодо наявності запозичень з інших документів, наказ ректора № 0204-1/088 від 27.02.2020 р. [6].

3. Кодекс академічної доброчесності Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, затверджений рішенням вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, від 29.09.2025 р., протокол № 26 [7].

Разом із тим, колективом укладачів ХНУ створено видання «Довідник з академічної доброчесності для школярів» [8], який уже кілька разів перевидавався, що може бути корисним для вчителів, учнів та їхніх

батьків, оскільки дає розуміння ключових термінів, пов'язаних із академічною доброчесністю, вчить усвідомлювати цінність своїх думок, а через їхню призму – й чужих, роз'яснює, чи настає юридична відповідальність за порушення академічної доброчесності, радить виробляти свій унікальний авторський стиль, адже сьогоднішній учень за рік-два стає студентом і приходять у стіни ЗВО з уже сформованою культурою чесного навчання, а це важливо як для розвитку всієї системи освіти, так і для кожного учасника академічного процесу зокрема.

Таким чином, запроваджена в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна система забезпечення якості освіти здійснює ефективний контроль за дотриманням принципів академічної доброчесності, дозволяє своєчасно виявляти ознаки плагіату та мінімізувати ризики його наявності у будь-яких друкованих працях науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»ю URL: <https://nv-oneu.com.ua/downloads/dstu-8302-2015.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

4. Про академічну доброчесність: Закон України від 18.12.2025 р. № 4742-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

5. Положення про систему запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових та навчальних працях працівників і здобувачів вищої освіти: наказ ректора Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна від 14.05.2015 р. № 0501-1/173. URL: https://karazin.ua/storage/documents/242_WY00XnyGRCkKoqZbPweutjx2D.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

6. Порядок проведення перевірки кваліфікаційних робіт, наукових праць та навчальних видань щодо наявності запозичень з інших документів: наказ ректора Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна від 27.02.2020 р. № 0204-1/088. URL: https://karazin.ua/storage/documents/552_N7Fu8UFiFvAjGBQhM08p5U5ww.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

7. Кодекс академічної доброчесності Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, затв. рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 29.09.2025 р., протокол № 26 URL: <https://karazin.ua/storage/documents/>

[1970_v728N4V4iL5wlWILZFRljVxlH.pdf](#) (дата звернення: 30.05.2026).

8 Довідник з академічної доброчесності для школярів / уклад. М.В. Григор'єва, О. І. Криков, С. О. Певко; [за заг. ред. О. О. Гужви]. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 66 с.

ПРО ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Федчишин Сергій Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Європейські антидискримінаційні стандарти у державній службі сформовані через комплекс договірних, прецедентних та інших європейських правових джерел, серед яких: а) право ЄС: Договір про Європейський Союз 07.02.1992 р., Договір про функціонування Європейського Союзу в редакції Лісабонського договору від 13.12.2007 р. та практика Суду ЄС (рішення у справах «Джованні Марія Сотджу проти Німецької федеральної пошти» («*Giovanni Maria Sotgiu v Deutsche Bundespost*») від 12.02.1974 р., «Комісія Європейських Співтовариств проти Французької Республіки» («*Commission of the European Communities v French Republic*») від 03.06.1986 р.) та ін., акти вторинного права ЄС (Директива Ради 2000/78/ЄС від 27.11.2000 р. «Про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності», Директива Ради 2000/43/ЄС від 29.06.2000 р. «Про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження», Директива Європейського парламенту і Ради 2006/54/ЄС від 05.07.2006 р. «Про реалізацію принципу рівності чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування та професійної діяльності» та ін.); б) право Ради Європи: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., протоколи до неї та практика ЄСПЛ (рішення у справах «Тлімменос проти Греції» («*Thlimmenos v. Greece*») від 06.04.2000 р., «Сідабрас і Дзяутас проти Литви» («*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*») від 27.07.2004 р., «Фабіан проти Угорщини» («*Fábián v. Hungary*») від 05.09.2017 р.), Європейська соціальна хартія від 03.05.1996 р., Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 05.11.1992 р. та ін.; в) «м'яке» право ОБСЄ (Гельсінський заключний акт від 01.08.1975 р., Копенгагенський документ від 29.06.1990 р., рішення Міністерської ради ОБСЄ стосовно толерантності та недискримінації) та ін.

Привертає увагу, що європейські антидискримінаційні стандарти охоплюють питання як вступу на державну службу, так і її проходження та

припинення. Вони передбачають, зокрема, такі складові (приписи): а) заборона дискримінації за ознаками раси, віросповідання, інвалідності, віку, статі, сексуальної орієнтації та інших визначених захищених ознак; б) як форми дискримінації виокремлюються, зокрема, «пряма» та «непряма» дискримінація, «утиск» та «розпорядження щодо дискримінації»; в) можливість держав встановлювати професійні вимоги, які можуть передбачити, щоб відмінності у ставленні на підставі характеристики, пов'язаної із ознаками раси, релігії або віросповідання, інвалідності, віку, сексуальної орієнтації або іншої визначеної захищеної ознаки, не вважалися дискримінацією, якщо із огляду на характер певної професійної діяльності або контекст, у якому вона здійснюється, така характеристика є належною і вирішальною професійною вимогою, за умови, що мета є правомірною, а вимога – пропорційною; г) позитивні дії – можливість держав зберігати або ухвалювати спеціальні заходи для запобігання несприятливим умовам або компенсації несприятливих умов, пов'язаних із расою, релігією або віросповіданням, інвалідністю, віком, статтю, сексуальною орієнтацією або іншими визначеними захищеними ознаками; г) для гарантування дотримання принципу однакового ставлення стосовно осіб з інвалідністю для таких осіб має бути забезпечене розумне пристосування – належні заходи, якщо це необхідно у конкретному випадку, для уможливлення доступу осіб з інвалідністю до зайнятості, їх участі та досягнень у працевлаштуванні або проходження підготовки, якщо такі заходи не створюють непропорційного тягара для роботодавця; д) вимоги щодо засобів правового захисту та правозастосування (захист прав; особливості тягара доказування у справах про дискримінацію; обов'язок держав стосовно віктимізації – встановлення заходів, які є необхідними для захисту найманих працівників від звільнення чи іншого несприятливого ставлення роботодавця у результаті подання скарги або ініціювання проваджень, спрямованих на забезпечення дотримання засади однакового ставлення; встановлення санкцій та ін.).

У свою чергу, європейські антидискримінаційні стандарти характеризуються певною диференціацією та деталізацією вимог щодо запобігання та протидії дискримінації за окремими захищеними ознаками. Наприклад, відносно боротьби з дискримінацією за ознакою належності до осіб з інвалідністю встановлено, що: для гарантування дотримання принципу однакового ставлення стосовно осіб з інвалідністю для них повинне бути забезпечене розумне пристосування – належні заходи, якщо це необхідно в конкретному випадку, для уможливлення доступу особи з інвалідністю до зайнятості, її участі та досягнень у працевлаштуванні або проходження підготовки, якщо такі заходи не створюють непропорційного тягара для роботодавця. Передбачається, що «такий тягар не є непропорційним, якщо він достатньою мірою відшкодовується заходами, які існують у рамках політики у сфері інвалідності відповідної держави-

члена» (ст. 5 Директиви Ради 2000/78/ЄС від 27.11.2000 р. «Про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності» [1]).

При встановленні вікових обмежень для громадян при вступі на державну службу та її проходженні (зокрема, граничного віку перебування на службі) держави мають впроваджувати правила, за якими вони «можуть передбачити, щоб відмінності у ставленні на підставі віку не вважалися дискримінацією, якщо у контексті національного права вони є об'єктивно й обґрунтовано виправданими правомірною метою, у тому числі законною політикою забезпечення зайнятості, цілями ринку праці і професійної підготовки, та якщо засоби досягнення такої мети є належними і необхідними». «Такі відмінності у ставленні можуть включати, серед іншого: а) встановлення особливих умов доступу до професійної підготовки і професійно-технічного навчання, зайнятості і професійної діяльності, у тому числі умов звільнення та оплати праці, для молоді, старших працівників і осіб з обов'язками щодо догляду для сприяння їх професійній інтеграції та забезпечення їх захисту; б) встановлення мінімальних умов щодо віку, професійного досвіду або робочого стажу для доступу до зайнятості або до певних переваг, пов'язаних із зайнятістю; в) встановлення максимального віку для найму, який ґрунтується на вимогах до підготовки для відповідної посади або необхідності розумного періоду зайнятості перед виходом на пенсію» [1].

З метою подальшого приведення законодавства України у відповідність до європейських стандартів у сфері запобігання та протидії дискримінації у державній службі, що поряд з іншим передбачає забезпечення рівного доступу до державної служби, створення передумов для забезпечення реалізації права осіб з інвалідністю на державну службу та створення в ній безбар'єрного середовища, доцільним є закріплення у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. таких форм дискримінації як «віктимізація» і «відмова від розумного пристосування», а також надання визначення відповідним поняттям. Відповідно, пропонується до названого Закону внести такі зміни:

– ч. 1 ст. 1 доповнити пунктами такого змісту:

«1¹) віктимізація – ситуація, за якої подання особою скарги стосовно порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації спричиняє обмеження у визнанні та/або реалізації прав та свобод такої особи та/або інших осіб, які таку особу підтримали»;

«б¹) розумне пристосування – внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невиправданого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод»;

– ч. 1 ст. 5 доповнити пунктами такого змісту:
«віктимізація;
відмова в розумному пристосуванні».

Список використаних джерел:

1. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. *Official Journal of the European Union*. L 303. 2 December 2000. P. 16–22. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj> (дата звернення: 30.03.2026).

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗНИЖЕННІ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Хабарова Тетяна Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Корупція залишається одним із ключових викликів для системи публічного управління, оскільки знижує ефективність діяльності органів публічної влади, підриває довіру громадян та ускладнює сталий розвиток держави. У відповідь на ці виклики цифровізація розглядається як один із базових інструментів модернізації публічного управління, що забезпечує підвищення прозорості, ефективності та підзвітності управлінських процесів, а також зменшення корупційних ризиків. Досвід впровадження електронних сервісів, систем відкритих даних і цифрових платформ в Україні підтверджує їх позитивний вплив на посилення контролю та обмеження корупційних практик, формуючи більш відкриту управлінську систему. Загалом цифровізація в органах публічної влади спрямована на оптимізацію адміністративних процесів, підвищення якості публічних послуг та розширення участі громадян у прийнятті рішень. Важливим механізмом є автоматизація процедур, яка зменшує вплив людського фактора, обмежує дискреційність рішень і, відповідно, знижує корупційні ризики на рівні щоденного управління [1, с. 69].

Подальшим ефектом цифровізації є підвищення ефективності адміністративних процесів. Використання електронного документообігу та інтегрованих інформаційних систем забезпечує скорочення часових і ресурсних витрат, а також підвищує прозорість проходження управлінських процедур. Це мінімізує ризики маніпуляцій із документацією та зменшує можливості неформального впливу на ухвалення рішень [2, с. 21].

Важливим напрямом цифрової трансформації є підвищення доступності та якості публічних послуг. Електронні сервіси та онлайн-платформи роблять взаємодію громадян з державою більш швидкою, зручною та менш бюрократизованою. Скорочення особистих контактів між громадянами та посадовими особами зменшує можливості для побутової корупції, що є одним із найпоширеніших її проявів у сфері адміністративних послуг.

Окремим напрямом є розвиток інструментів електронної демократії, які розширюють участь громадян у формуванні та реалізації публічної політики. Онлайн-консультації, електронні петиції та громадські бюджети підвищують відкритість управлінських рішень і посилюють громадський контроль, зменшуючи ризики ухвалення непрозорих, упереджених рішень.

Додатковий антикорупційний потенціал мають технології відкритих даних та аналітичні інструменти, що застосовуються у публічному управлінні. Вони забезпечують доступ до публічної інформації, автоматизують контрольні функції та дозволяють виявляти аномалії у фінансових потоках і сфері державних закупівель. Це сприяє розвитку ризик-орієнтованого підходу до запобігання корупції та підвищує ефективність превентивного контролю [3].

Водночас слід враховувати, що цифровізація не усуває корупційні ризики повністю, а трансформує їх форми, зокрема через кіберзагрози або можливі маніпуляції цифровими системами, що потребує розвитку відповідних механізмів кібербезпеки та контролю.

Підсумовуючи, зауважимо, що цифровізація публічного управління є важливим чинником модернізації державного сектору та дієвим інструментом зниження корупційних ризиків. Вона підвищує прозорість, ефективність і підзвітність органів влади, змінює характер взаємодії держави з громадянами та бізнесом і зменшує вплив людського фактора в адміністративних процесах. Водночас цифрові інструменти забезпечують фіксацію управлінських дій, посилюють громадський контроль і створюють умови для виявлення порушень, що в сукупності формує більш добросовісну систему публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Курило Д. С. Інноваційні механізми публічного управління сталим регіональним розвитком в умовах цифровізації : дис. ... доктора філософії : спец. 281 Публічне управління та адміністрування. Харків, 2025. 249 с.

2. Ващенко С., Гагаріна І., Ярошук, Я. Впровадження та удосконалення системи електронного документообігу в публічному управлінні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 10. С. 18-25.

3. Карпенко О., Осьмак А. Використання блокчейн-систем органами публічної влади: український та зарубіжний досвід. *Економіка і регіон*. 2024. № 4 (95). С. 155-161.

СЕКЦІЯ 5
ПРОБЛЕМИ РЕКОДИФІКАЦІЇ ТА ОНОВЛЕННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

ЧИННИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ПРАВІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Волощенко Ольга Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Глобалізація в умовах сьогодення має суттєвий вплив на сферу інтелектуальної власності. Це пов'язано з тим, що рівні міжнародної торгівлі та цифровізація суспільних відносин дозволяються зробити результати творчої діяльності глобальними. Всесвітній рівень інтеграції спонукає до узгодження та уніфікації правил охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Такий рівень організації формує позитивну нормотворчу практику, яка спонукає до гармонізації законодавств, створення уніфікованих стандартів захисту та спрощення реєстраційних процедур прав інтелектуальної власності на відповідні об'єкти. Ефективність вказаної уніфікації залежить від низки факторів, серед яких: рівень роботи уповноваженого органу у сфері інтелектуальної власності, конкретика законодавчих ініціатив та законотворчої діяльності тощо.

Україна, як держава з чітко визначеним проєвропейським курсом розвитку демонструє високий рівень законотворчої діяльності, що підтверджується низкою прийнятих Законів України (Закон України «Про авторське право і суміжні права», «Про географічні зазначення спиртних напоїв», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентним тролінгом» та ін.) по удосконаленню та гармонізації до стандартів Європейського Союзу згідно вимог Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Вказані вище об'єми законотворчої діяльності є показником сталої роботи, яка базується на аналітиці тенденцій розвитку соціальних явищ у сфері інтелектуальної власності і деталізації процесів набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Статус кандидата в члени ЄС Україна отримала в червні 2022 р. і разом із ним – сім вимог, які необхідно виконати для початку переговорів

про вступ. У Європейській Комісії вважають повністю успішними чотири із семи вимог.[1.с.109] Вказані показники демонструють високий рівень правової діяльності у напрямі євроінтеграції в умовах воєнного стану.

Найбільш ефективно-достовірним джерелом аналітичної діяльності є представлений Всесвітньою організацією інтелектуальної власності огляд «World Intellectual Property Report 2026: Technology on the Move», який фокусується на процесах поширення результатів інноваційної діяльності, що залежать від права інтелектуальної власності. Цінність даного звіту базується на аналітиці процесів змін у сфері інтелектуальної власності протягом останніх 250 років та висновках щодо тенденцій розвитку інтелектуального продукту за останні десятиріччя.

Вказаний звіт оперує категорією *absorptive capacity*, яка охоплює спектр спроможностей держави до аналітики, накопичення та використання зовнішніх знань. Ефективність провадження новацій щільно пов'язаний із спроможністю споживачів, користувачів зрозуміти сутність перших. Для простих споживчих технологій обмежених знань може бути достатньо. Але складніші технології, особливо ті, що необхідно адаптувати до місцевих умов, такі як біотехнологія або передове виробництво, вимагають значних технічних ноу-хау. Розвиток абсорбційної здатності залежить від освіти, технічної підготовки, дослідницьких установ та зв'язків з глобальними мережами знань [с.33, 1] Саме тому питання правоосвітницької діяльності та впровадження роз'яснювальних заходів серед населення на постійній основі повинно мати пріоритет у євроінтеграційній політиці держави. Тільки якісне розуміння сутності правових явищ є запорукою належного рівня як реалізації виключних прав так і невідворотності настання покарання у випадках порушення або ж невизнання останніх.

Позитивним в аспекті наслідування є досвід Всесвітньої організації інтелектуальної власності з провадження освітньої діяльності через проекти на кшталт «Ідеї для творчих людей», «Юридичний центр інфлюенсерів» тощо, які реалізують співпрацю фахового відомства з практиками у сфері забезпечення функціонування новітніх технологій та роз'яснення принципів роботи з ними. Подібні ініціативи впроваджуються у площині правоосвітницької діяльності Українського національного офісу інтелектуальної власності, зокрему, в проекті ІР академії та спеціалізованих програмах з навчання патентних повірених. Вказані проекти впроваджують навчальну діяльність, що ґрунтується на засадах європеїзації відносин права інтелектуальної власності.

Одним із провідних чинників успіху євроінтеграційних процесів є реформування державних інституцій. На прикладі сфери інтелектуальної власності вказані процеси успішно реалізовані у оновленні формату роботи Українського національного офісу інтелектуальної власності. У Пріоритетах діяльності останнього посилюється міжнародна співпраця із

профільними органами та відомствами міжнародного значення. Наприклад, Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій безпосередньо здійснює міжнародну реєстрацію прав на об'єкти інтелектуальної власності, спроваджує спільні проєкти з навчання та цифровізації процесів у зазначеній сфері тощо. Участь у міжнародних договорах (Договір про патентну кооперацію, Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків, Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків) забезпечує міжнародну інтеграцію глобалізації у вітчизняні процеси нормотворення та регулювання відносин сфери права інтелектуальної власності.

Серед ключових чинників успішної євроінтеграційної політики в умовах глобалізації розглядається цифровізація роботи уповноважених органів, які забезпечують реалізацію політики права інтелектуальної власності. Український офіс інтелектуальної власності та інновацій успішно інтегрує ведення міжнародних баз, подання заявок у електронному форматі та електронну взаємодію із завниками. Цифровізація діяльності уповноваженого органу є гарантією взаємодії форматі відносин заявник – Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій – Всесвітня організація інтелектуальної власності – Відомство інтелектуальної власності Європейського Союзу. Електронна взаємодія, по суті, забезпечує рівень прямого спілкування та підвищує ефективність вирішення поставлених задач як на національному, так і на міжнародному рівнях з отриманням строків та гарантій листування.

Підтримка міжвідомчого співробітництва сприяє поліпшенню міжнародної співпраці, інтеграції України у світовий рівень інтелектуальної власності, залученню іноземних інвестицій, формування сильного конкурентоспроможного економічного середовища тощо. Вважаємо, що саме європейський поступ, у розрізі глобалізаційних процесів забезпечить проведення системних реформ у всіх галузях суспільства, тому що без них перспектива вступу України до ЄС стане неможливою.[2, с.120] Таким чином, євроінтеграційні процеси у щільній взаємодії та залежності від глобалізації є потужним каталізатором удосконалення вітчизняної економіки та супутніх суспільних сфер життя держави.

Разом з тим, процес євроінтеграції протистоїть викликам сьогодення, серед яких: низький рівень комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, фінансові складнощі (зменшення або перерозподілення фінансування на галузі, які в умовах воєнного стану мають першочергове значення), недостатній рівень захисту об'єктів інтелектуальної власності у цифровому середовищі. Вищезазначені кризові аспекти спонукають до пошуку та впровадження якісно-нових інструментів правового регулювання щодо подолання існуючих недоліків та, відповідно,

попередження можливих прогалин. Залучення ж дієвого інструментарію можливе за умови виконання послідовних дій у напрямі системного аналізу законодавства, робота над отриманням додаткових підтримуючих інструментів від Європейських інституцій, правильний перерозподіл повноважень у міністерській системі тощо.

Отже підсумовуючи вищезазначене, варто відмітити що послідовність процесу євроінтеграції України щільно пов'язана із процесами глобалізації, які є належними показниками вектору руху відповідних змін внутрішньодержавного рівня та мотивує до комплексних метаморфоз всіх сфер національної системи.

Список використаних джерел:

1. Марчук В. Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. Випуск 17. 2024. С.106-112.

2. World Intellectual Property Report 2026: Technology on the Move WIPO. 2026. First published 2026. 135 p. URL: <https://www.wipo.int/web-publications/world-intellectual-property-report-2026/assets/84979/944-WIPR%202026-EN-web.pdf> (дата звернення: 30.05.2026 р.)

3. Дудкевич В. Процес інтеграції України до Європейського Союзу в контексті суперечностей внутрішньо європейського розвитку. *Політичне життя*. 2021. №1. С.119-124.

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА НА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АРБІТРАБЕЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Воронов Кирило Маркович,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

В умовах євроінтеграційного курсу України питання адаптації вітчизняного цивільного та процесуального законодавства до стандартів Європейського Союзу набуває особливої ваги. Серед ключових трансформаційних процесів – розвиток інституту арбітрабельності комерційних спорів, що відображає здатність правової системи забезпечити ефективні альтернативні механізми вирішення господарських конфліктів. Угода про асоціацію між Україною та ЄС 2014 року [1] окреслила вектор гармонізації приватного права, водночас поставивши перед науковою спільнотою завдання переосмислити усталені підходи до

меж арбітрабельності.

Арбітрабельність (arbitrability) - це властивість правового спору, яка визначає можливість його передачі на розгляд арбітражу замість державного суду. Розрізняють об'єктивну арбітрабельність (*ratione materiae*), пов'язану з предметом спору, та суб'єктивну арбітрабельність (*ratione personae*), що стосується правового статусу сторін арбітражного провадження. Визначення меж арбітрабельності є прерогативою національного законодавця, проте в умовах глобалізації правових систем ці межі все більше формуються під впливом міжнародних та наднаціональних стандартів.

Чинний Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» 1994 року, побудований на основі Типового закону ЮНСІТРАЛ, закріпив засади арбітрабельності у сфері зовнішньоекономічних відносин, однак не дав вичерпної відповіді на питання щодо меж арбітрабельності у суто внутрішніх комерційних відносинах. Натомість Цивільний кодекс України та Господарський процесуальний кодекс України залишають низку колізійних питань, зокрема щодо арбітрабельності корпоративних спорів, спорів з інтелектуальної власності та конкурентних спорів.

Основу для аналізу впливу європейського права на розвиток арбітрабельності складають кілька ключових інструментів. Принципи Європейського договірної права (PECL) [2], розроблені Комісією Ландо, хоча й є інструментом «м'якого права», заклали методологічні засади уніфікації договірних відносин, що безпосередньо позначилося на підходах до вирішення спорів. Проект Загальної довідкової системи (DCFR) [3] розвинув ці принципи, пропонуючи модельні правила, які орієнтують національних законодавців на розширення автономії волі сторін, у тому числі щодо вибору способу вирішення спорів.

Регламент ЄС «Рим I» № 593/2008 [4] встановлює уніфіковані норми про право, що застосовується до договірних зобов'язань, і визначає допустимість вибору форуму сторонами. Хоча Регламент безпосередньо не регулює арбітраж, його положення про автономію волі сторін у договірних відносинах формують загальний контекст, у якому розвивається арбітражна практика. Натомість Регламент Брюссель I bis (№ 1215/2012) [5] містить так зване «арбітражне виключення», залишаючи арбітраж поза сферою свого застосування, що є свідченням визнання арбітражу самостійним і рівноцінним механізмом вирішення спорів.

Судова практика Суду Справедливості ЄС суттєво вплинула на розуміння меж арбітрабельності в державах-членах. Знакове рішення у справі *Eco Swiss China Time Ltd v Benetton International NV* (C-126/97) [6] закріпило принцип, за яким порушення норм конкурентного права ЄС є підставою для відмови у визнанні арбітражного рішення з огляду на публічний порядок, фактично обмеживши арбітрабельність антимонопольних спорів. У рішенні у справі *Achmea* (C-284/16) [7] Суд

визнав несумісними з правом ЄС арбітражні застереження між державами-членами у двосторонніх інвестиційних договорах, що зумовило перегляд підходів до інвестиційного арбітражу в контексті євроінтеграції.

Водночас у справі *Ingmar GB Ltd v Eaton Leonard Technologies Inc* (C-381/98) Суд ЄС підтвердив, що імперативні норми права ЄС про захист комерційних агентів не можуть бути обійдені шляхом включення арбітражного застереження, обравши право третьої країни. Це рішення означає, що арбітрабельність певних договірних спорів обумовлена не лише предметом, а й характером застосованих норм [8].

Вплив на оновлення цивільного законодавства України. Процес адаптації українського законодавства до *acquis communautaire* передбачає не лише формальне запозичення правових норм, але й засвоєння концептуальних підходів до балансу між публічними інтересами та автономією сторін у договірних відносинах. Концепція оновлення Цивільного кодексу України, розроблена у зв'язку з євроінтеграційними процесами, передбачає розширення диспозитивних засад у регулюванні договірних відносин, що безпосередньо корелює з тенденцією до розширення арбітрабельності.

Серед конкретних напрямів впливу слід виокремити такі. По-перше, рецепція концепції «ефективного розгляду спорів» (*effective dispute resolution*), характерної для PECL та DCFR, стимулює законодавця до зняття не виправданих обмежень арбітрабельності у корпоративних відносинах. Зокрема, спори щодо оскарження рішень органів управління юридичної особи поступово визнаються арбітрабельними в більшості держав ЄС, і аналогічні тенденції простежуються в українській доктрині.

По-друге, впровадження в Україні механізмів медіації відповідно до Директиви ЄС 2008/52/ЄС [9] та прийняття Закону України «Про медіацію» 2021 року фактично підтвердило загальну тенденцію диверсифікації способів вирішення спорів, в якій арбітраж відіграє центральну роль. Це свідчить про формування комплексного підходу до альтернативного вирішення спорів (ADR), що відповідає кращим практикам ЄС.

По-третє, уніфікація матеріальних норм договірного права в дусі DCFR звужує сферу «публічного порядку» як підстави для відмови у визнанні арбітрабельності, оскільки зближення правових систем зменшує ризик виникнення принципових розбіжностей між арбітражним рішенням та вітчизняним правопорядком.

Незважаючи на позитивні тенденції, ряд проблемних питань залишається невирішеним. Зокрема, відсутність у вітчизняному законодавстві чіткого переліку неарбітрабельних спорів породжує правову невизначеність та різночитання у судовій практиці. Практика Верховного Суду України свідчить про збереження консервативних підходів до арбітрабельності ряду категорій спорів - зокрема тих, що стосуються прав

на нерухоме майно, та спорів за участю споживачів.

Перспективним видається запозичення досвіду держав-членів ЄС, зокрема Франції та Нідерландів, де законодавство послідовно розширює арбітрабельність на всі комерційні спори, крім тих, що прямо виключені законом. Така модель «негативного переліку» відповідає духу принципу автономії волі, закріпленого в PECL та DCFR, і може стати основою для оновлення Закону України «Про арбітраж» та відповідних положень ЦПК.

Висновки. Таким чином, вплив європейського договірного права на розвиток інституту арбітрабельності комерційних спорів в Україні є багатоплановим та системним. Він виявляється: в розширенні автономії волі сторін у виборі способу вирішення спорів відповідно до стандартів PECL та DCFR; в урахуванні практики Суду ЄС при визначенні меж публічного порядку як підстави для обмеження арбітрабельності; у впровадженні комплексного підходу до ADR відповідно до директив ЄС; в поступовому розширенні категорій арбітрабельних спорів у процесі оновлення цивільного законодавства. Подальша гармонізація вітчизняного законодавства з *acquis communautaire* потребує комплексного перегляду положень про арбітрабельність із запровадженням моделі «негативного переліку» неарбітрабельних категорій спорів, що сприятиме підвищенню ефективності комерційного правосуддя та інвестиційної привабливості України.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 30.05.2026).
2. Principles of European Contract Law. Parts I and II / Ed. by O. Lando, H. Beale. The Hague: Kluwer Law International, 2000. 561 p.
3. Von Bar C., Clive E. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition. Munich: Sellier, 2009. 6563 p.
4. Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I). *Official Journal of the European Union*. 2008. L 177. P. 6–16. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj/eng> (дата звернення: 30.05.2026).
5. Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast). *Official Journal of the European Union*. 2012. L 351. P. 1–32. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/1215/oj/eng> (дата звернення: 30.05.2026).
6. Eco Swiss China Time Ltd v. Benetton International NV : Judgment of the Court of 1 June 1999. Case C-126/97. *European Court Reports*. 1999. P. I-

03055. URL: <https://eu.vlex.com/vid/sentencia-tribunal-justicia-1-838518305>

7. Slovak Republic v. Achmea BV : Judgment of the Court of 6 March 2018. Case C-284/16. ECLI:EU:C:2018:158. URL: <https://cjc.eui.eu/data/data/data?idPermanent=112&trial=1> (дата звернення: 30.05.2026).

8. Ingmar GB Ltd v. Eaton Leonard Technologies Inc : Judgment of the Court of 9 November 2000. Case C-381/98. ECLI:EU:C:2000:605. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61998CJ0381>

9. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. *Official Journal of the European Union*. 2008. L 136. P. 3–8. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj/eng> (дата звернення: 30.05.2026).

ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ НЕГАТИВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ № 15150 ВІД 09.04.2026

Гужва Антон Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Статтею 791 Проекту Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026 р. (далі – Проект ЦКУ) надано розширене регулювання негативних зобов'язань порівняно із чинним ЦК України, що є безумовно кроком вперед у правовому регулюванні зобов'язань, предметом яких є утримання від певних дій. Зокрема, у ч. 1 ст. 791 Проекту надано поняття виконання негативних зобов'язань, а саме: зобов'язання, змістом якого є утримання від вчинення певних дій, є виконаним, якщо боржник не вчиняє визначених договором або законом дій упродовж встановленого строку або безстроково, залежно від змісту зобов'язання.

Проте Проект не надає спеціального регулювання окремих видів негативних зобов'язань, зокрема, угод про неконкуренцію (NSA) та угод про нерозголошення (NDA). Не врегульовано також істотні умови таких договорів, вимоги щодо їх дійсності, наслідки їх невиконання, можливість/неможливість заміни сторін у таких зобов'язаннях, особливості припинення негативних зобов'язань тощо. Так, у ч. 5 статті 791 Проекту вказано, що спеціальні наслідки невиконання зобов'язань щодо неконкуренції, нерозголошення конфіденційної інформації, невчинення перешкод та інших подібних зобов'язань визначає договір або

закон. Однак такий підхід не відповідає сучасним тенденціям правового регулювання у приватному праві європейських країн. До того ж NDA та NCA все більше стають поширеними на практиці, а тому, на наш погляд, потребують більшої уваги законодавця.

Тому вважаємо, що потребують угоди про неконкуренцію як види негативних зобов'язань окремого врегулювання. До змісту угод про неконкуренцію повинні бути певні вимоги, а саме: вони повинні містити умови про територію дії такої угоди, строк чинності та обмежуватися певним видом діяльності.

Така практика відповідатиме європейському правовому досвіду. Наприклад, у ЦК Італії окремо врегульовані угоди про неконкуренцію між підприємцями (ст. 2596 ЦК Італії) та окремо угода про неконкуренцію із найманими працівниками (ст. 2125 ЦК Італії). Стаття 2596, яка регулює угоди про неконкуренцію між підприємцями передбачає, що угода буде дійсною, якщо обмежується певною територією або певною діяльністю та її тривалість не перевищує п'ять років.

Окремо у ЦК Італії врегульовано угоду про неконкуренцію щодо агентських договорів (ст. 1751bis). Угода про неконкуренцію повинна містити певну територію, коло клієнтів та рід майна або послуг, щодо яких укладено агентський договір, та її строк не повинен перевищувати двох років від припинення договору. Укладення угоди про неконкуренцію допускає, у разі припинення відносин, надання комерційному агенту відшкодування, що не є агентською винагородою. Відшкодування повинно бути відповідної тривалості, яка не повинна перевищувати двох років після припинення договору, відповідати сутності агентського договору та меті правовідносин.

Отже, пропонуємо статтю 791 Проекту доповнити частиною 6 такого змісту:

«6. Істотними умовами договорів про неконкуренцію є предмет, територія та строк. Договори про неконкуренцію мають обмежуватися певним видом діяльності, за яким боржник може створювати кредиторі конкуренцію на певній території. Договір про неконкуренцію, який містить всі істотні умови, не може кваліфікуватися як такий, що порушує принцип свободи договору та обмежує свободу підприємницької діяльності».

Оскільки зобов'язання із договорів про неконкуренцію мають особистий характер, вважаємо доцільним встановити законодавчу заборону відступлення права вимоги та переведення боргу за цими договорами. Тому про статтю 797 Проекту пропонуємо доповнити частиною 4 такого змісту:

«4. Відступлення права вимоги (цесія) та переведення боргу не допускається до договорів про неконкуренцію».

Оскільки негативні зобов'язання мають тривалий характер, тобто інтерес кредитора полягає у тому, щоб боржник утримувався від певних

дій упродовж всього часу існування зобов'язань, то невиконання таких зобов'язань не може полягати у простроченні. В деяких цивільних кодексах це безпосередньо закріплено. Так, у ЦК Італії прямо передбачено, що положення про прострочення не стосуються зобов'язань «не робити». Кожен факт порушення такого зобов'язання сам по собі є невиконанням (ст. 1222).

Тому вважаємо за доцільне статтю 879 Проекту «Невиконання негативного зобов'язання» доповнити частиною 2 такого змісту:

«2. Невиконання негативного зобов'язання не може полягати у простроченні. Будь-яке порушення негативного зобов'язання вважається його невиконанням».

Характерною ознакою негативних зобов'язань є незастосування до них такого способу припинення як «неможливість виконання». Це впливає з того, що на момент встановлення негативного зобов'язання воно є можливим до виконання. У протилежному випадку встановлення негативного зобов'язання, яке від самого свого початку теоретично не можливо виконати, суперечило б принципу розумності. Наступна ж неможливість виконання навряд чи може настати, оскільки утримання від певної дії у більшості випадків є можливим для боржника зобов'язанням.

Тому пропонуємо статтю 866 Проекту «Припинення зобов'язання неможливістю його виконання» доповнити частиною 8 такого змісту:

«8. Негативні зобов'язання не можуть бути припинені неможливістю виконання. Положення про неможливість виконання до негативних зобов'язань не застосовуються».

Отже, Проект Цивільного кодексу України № 15150 ВІД 09.04.2026 в частині правового регулювання негативних зобов'язань потребує певного доопрацювання з метою приведення його у відповідність до законодавства європейських країн.

БАЛАНС ПРИВАТНИХ І ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ ВИРІШЕННІ ЕКОЛОГІЧНИХ СПОРІВ

Пейчев Костянтин Прокофійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Сучасний розвиток природоресурсних правовідносин супроводжується збільшенням кількості екологічних спорів, значна частина яких виникає саме у сфері приватного права. Судова практика демонструє стабільне поширення конфліктів, пов'язаних із використанням земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів, що свідчить про актуальність пошуку ефективних правових механізмів їх врегулювання [1]. Одночасно наукові дослідження та позиції представників судової влади вказують на необхідність розвитку не лише судових, але й альтернативних процедур вирішення таких спорів [2].

У сучасній юридичній доктрині екологічний конфлікт розглядається як суперечність між суб'єктами щодо використання, розподілу або контролю над природними ресурсами та екологічними благами [3]. При цьому природоресурсні спори доцільно визначати як окрему форму екологічних конфліктів, які є складовою ширшої категорії соціальних конфліктів [4]. Враховуючи специфіку об'єкта правовідносин, такі спори можуть виникати як у сфері публічного, так і приватного права [5]. Саме ця подвійна природа екологічних спорів обумовлює необхідність забезпечення збалансованого поєднання приватних та публічних інтересів під час їх вирішення.

У приватно-правовій площині екологічні спори проявляються через порушення майнових та немайнових прав осіб у процесі здійснення права власності або природокористування. Йдеться насамперед про випадки заподіяння шкоди довкіллю, створення перешкод у користуванні майном, а також порушення правил добросусідства. У науковій літературі наголошується, що подібні правовідносини мають комплексний характер, оскільки поєднують елементи деліктних, речових та зобов'язальних правовідносин [6].

Одним із базових механізмів забезпечення балансу приватних і публічних інтересів виступає деліктна відповідальність, закріплена у статті 1166 Цивільного кодексу України. Її застосування дозволяє компенсувати шкоду, завдану неправомірними діями у сфері природокористування, а також забезпечити превентивний вплив на потенційних правопорушників. Особливістю екологічної шкоди є те, що вона може стосуватися не лише

конкретного власника чи користувача майна, але й невизначеного кола осіб або суспільства загалом. Саме тому деліктна відповідальність у сфері екологічних правовідносин виконує не лише компенсаційну, але й соціально-захисну функцію.

Поряд із деліктними способами захисту важливе значення мають речово-правові механізми, зокрема негативний позов, передбачений статтею 391 Цивільного кодексу України. Його використання є ефективним у ситуаціях, коли власник не позбавлений володіння майном, але не може повноцінно реалізовувати свої правомочності через негативний екологічний вплив. У практичному вимірі такими порушеннями можуть бути шумове навантаження, забруднення, задимлення, вібрації, неприємні запахи чи інші фактори, що обмежують нормальне використання майна. У цьому аспекті негативний позов виконує функцію забезпечення балансу між правом особи на здійснення права власності та обов'язком не завдавати шкоди іншим суб'єктам і довкіллю.

Особливе місце у системі забезпечення такого балансу займає інститут сусідських правовідносин. Земельне законодавство України закріплює обов'язок власників і користувачів земельних ділянок здійснювати свої права способами, що завдають найменших незручностей суміжним землекористувачам [7]. Таким чином, право власності на землю розглядається не як абсолютна категорія, а як право, реалізація якого обмежується необхідністю дотримання публічних екологічних інтересів та прав інших осіб.

У цьому контексті інститут сусідських правовідносин виконує функцію інтеграції екологічних вимог у сферу приватного права. Він забезпечує поєднання приватного інтересу власника земельної ділянки із необхідністю охорони довкілля та дотримання екологічної безпеки. Разом із тим практика свідчить, що використання виключно судових механізмів не завжди дозволяє досягти оперативного та ефективного врегулювання екологічних спорів [8].

Саме тому важливого значення набувають альтернативні способи вирішення конфліктів, насамперед медіація. Законодавство України визначає медіацію як добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора прагнуть врегулювати конфлікт шляхом переговорів [9]. Особливість медіації у сфері екологічних спорів полягає у можливості врахування не лише юридичних позицій сторін, але й їх економічних, соціальних та екологічних інтересів.

Науковці наголошують, що медіація є перспективним інструментом вирішення природоресурсних спорів, оскільки дозволяє досягти більш гнучкого та стабільного результату порівняно із традиційним судовим розглядом [2]. Крім того, застосування медіації сприяє формуванню

культури мирного врегулювання конфліктів та зменшує навантаження на судову систему [8].

Разом із тим угоди, укладені за результатами медіації, не можуть порушувати права третіх осіб, інтереси держави або суспільства. У сфері природокористування це має особливе значення, оскільки природні ресурси виступають не лише об'єктом приватного права, але й екологічною цінністю, що має суспільне значення. Саме тому результати медіації повинні відповідати природоохоронним вимогам, обмеженням використання земель та іншим екологічним нормам [6].

У сучасній науковій літературі принцип поєднання приватних і публічних інтересів розглядається як одна з основних засад правового регулювання природоресурсних відносин [10]. Його сутність полягає у забезпеченні такого правового механізму, за якого реалізація приватних прав не порушує екологічну безпеку та інтереси суспільства. Відповідно, право власності у сфері природокористування повинно розглядатися не лише як інструмент задоволення приватного інтересу, але і як форма реалізації соціальної та екологічної функції власності.

Таким чином, ефективне вирішення екологічних спорів у приватно-правовій площині можливе лише за умови забезпечення належного балансу між приватними і публічними інтересами. Такий баланс досягається шляхом комплексного застосування деліктних, речово-правових та договірних механізмів захисту прав, передбачених цивільним і земельним законодавством України [11; 12], а також із врахуванням міжнародних стандартів у сфері медіації [13; 14].

Список використаних джерел:

1. Дайджест судової практики ВС у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав. 2021 р. [URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf) (дата звернення: 24.05.2026).
2. Urkevych V. Mediation as a Tool of Land Disputes Resolution in Ukraine. *The mediation. Edition II*. P. 32-33. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/220601_The_Mediation_Edition_II_2023_ePaper_230412_201508.pdf (дата звернення: 24.05.2026).
3. Сабадаш В.В. Методологічні підходи до детермінації екологічного конфлікту. *Механізм регулювання економіки*. 2006. № 4 С. 49-62. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fed3b594-5525-486d-a128-47a4b2b24a40/content> (дата звернення: 24.05.2026).
4. Бусуйок Д.В. Правові засади медіації як альтернативного способу вирішення земельних конфліктів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 201-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_1_42 (дата звернення: 24.05.2026).
5. Козмуляк К. А. Медіація як спосіб врегулювання екологічних

конфліктів. *Екологічне право*. 2021. № 1-4. С. 44-48. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2021.1-4.7> (дата звернення 24.05.2026).

6. Федчишин Д. В. Земельно-правові аспекти застосування медіації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 85. Частина 2. С. 201-205. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.29> (дата звернення 24.05.2026).

7. Настіна О.І. Медіація як альтернативний та ефективний спосіб вирішення межових спорів. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 3. С. 129-134. URI (Уніфікований ідентифікатор ресурсу): <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/2999> (дата звернення 24.05.2026).

8. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11/12. С. 225- 236. URL:http://www.datamining.zntu.edu.ua/book_info.pl?id=202518 (дата звернення 24.05.2026).

9. Закон України «Про медіацію» // Відомості Верховної Ради України. 2022. № 7. ст. 51 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>. (дата звернення 24.05.2026).

10. Dmytro Fedchyshyn, Iryna Ignatenko. About restrictions of land rights in Ukraine. *Journal of Geography, Politics and Society* 2019, 9(1), 23–27 DOI 10.26881/jpgs.2019.1.03 (дата звернення 24.05.2026).

11. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 24.05.2026).

12. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України 2002. № 3, стаття 27 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 24.05.2026).

13. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf. (дата звернення 24.05.2026).

14. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських справах» URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32008L0052> (дата звернення 24.05.2026).

КВАЗИСУБ'ЄКТНІСТЬ НЕБІОЛОГІЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ДЕКОНСТРУКЦІЯ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ ТА ОНТОЛОГІЧНІ МЕЖІ КАТЕГОРІЇ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ»

Савченко Віктор Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент;
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна;
запрошений науковий співробітник
Оксфордського університету

Цивільне право стикається з епістемологічною проблемою через відсутність узгодженості емерджентної автономії алгоритмічних моделей із римською таксономією *Summa Divisio*, яка ґрунтується на дихотомії *personae* (суб'єкти права) та *res* (об'єкти права). Збереження терміну «штучний інтелект» (ШІ) в українських нормативних рамках створює лінгвістичний та онтологічний виклик. Етимологічно похідний від латинських *artificialis* та *artificium*, прикметник «штучний» означає обман, імітацію та протиставлення до «природного» біологічного стану [1]. Це семантичне визначення надає ШІ підлеглий, похідний статус симуляції людського пізнання. Юридично визначаючи ці системи як «штучні», закон закріплює за ними статус пасивного об'єкта права, придушуючи доктринальну спробу ефективно врегулювати їхні автономні, емерджентні дії.

Ю. Жорнокуй стверджує, що немає жодної філософської, технологічної та юридичної підстави вважати системи ШІ чим-небудь іншим, ніж артефактами, породженими людським інтелектом, а звідси – продуктами [2, с. 121]. Це твердження відповідає сучасному нормативному розумінню, але сама по собі автопоетична швидкість і функціональна діяльність нейронних мереж роблять інструменталістську теорію застарілою. Щоб адекватно керувати ймовірнісними системами, які генерують юридично значущі дії незалежно від прямої людської волі, правова догматика повинна здійснити термінологічний перехід від «штучного» до «небіологічного інтелекту» (НБІ).

Існують пропозиції повернутися до терміна «машинний інтелект» задля артикуляції його інструментальної корисності. Однак концепція «машини» нерозривно передбачає детермінізм – бездоганне виконання попередньо запрограмованого коду. Цей редуccionістський погляд не враховує недетермінований механізм сучасних генеративних моделей, які автономно галюцинують, синтезують і генерують нові результати, що виходять за межі явних параметрів, встановлених розробниками. Перехід

до «небіологічного інтелекту» позбавляє порівняльної упередженості «хибності», закладеної в слові «штучний», зосереджуючись на кремнієвому субстраті системи, не погіршуючи її фактичної функціональної діяльності [3].

Функціоналістська правова філософія вирішує цю діалектику. Г. Патнем відомий своїм розвінчанням біологічного шовінізму, розглядаючи пізнання виключно як функціональну обробку стимулів, що призводить до специфічних поведінкових результатів [4]. До цивільного права це можна застосувати через «теорему інструментальності» Л. Фройнда: 1) небіологічна свідомість не потребує біологічної душі чи свободи волі; 2) якщо поведінка системи функціонально імітує свідому діяльність, наприклад, незалежне виконання смарт-контрактів або створення інтелектуальної власності, то відсутність «справжньої» біологічної свідомості не має значення для практичної юридичної атрибуції [5].

Опір визнанню небіологічного інтелекту впливає з певного біологічного шовінізму та антропоцентризму, проте закон давно визнає небіологічних суб'єктів. Наприклад, середньовічний канонічний винахід *persona ficta* (вигадана особа) був розроблений для того, щоб надати Церкві майнові права, незалежні від священнослужителів [6]. Доктрина корпоративного права, встановлена у справі *Salomon v A Salomon & Co Ltd* (1897), відокремила правосуб'єктність від біологічної ідентичності, довівши абсолютну природу правосуб'єктності як функціональної юридичної технології [7]. Так само, як *persona ficta* вирішує економічну необхідність постійного корпоративного наступництва, юридична фікція «небіологічного інтелекту» заповнює вакуум підзвітності автономної алгоритмічної генерації.

Поточні доктринальні дебати запекло оскаржують застосовність традиційних режимів відповідальності. Ю. Бурило пропонує застосування ст. 1187 ЦК України для класифікації алгоритмів як джерела підвищеної небезпеки, що за своєю суттю призводить до відповідальності розробника або користувача [8]. С. Шрестха критикує цю позицію, стверджуючи, що покладення відповідальності на розробників за непередбачувані результати недетермінованих систем є податком на інновації [9]. НБІ, що генерує ймовірнісні результати, діє незалежно від безпосереднього людського контролю, порушуючи причинно-наслідковий зв'язок, необхідний для деліктної відповідальності.

Правова феноменологія демонструє фікцію як спосіб подолання цієї прогалини. Римська юриспруденція успішно обійшла біологічні обмеження, класифікуючи рабів як речі, водночас надаючи їм агентність через *rescilium*. Перенесення цього механізму в цивільне право дозволяє визнати НБІ функціональним квазісуб'єктом з цифровим пекулієм. Якщо автономний НБІ має нести відповідальність через смарт-контракти або

спеціалізовані страхові поліси, він отримує незалежний локус реституції. Якщо НБІ вчиняє деліктне діяння, потерпіла сторона вимагає відшкодування збитків безпосередньо з цифрового пекулію.

Крах інструменталістської парадигми найвиразніше матеріалізується у процесуальних реаліях. Здатність недетермінованих моделей генерувати юридично нікчемні аргументи (зокрема, неіснуючі постанови Верховного Суду [10]) доводить наявність у них емерджентної автономії. Судова критика цих феноменів вимагає відмови від застосування до алгоритмів інструментальних критеріїв якості програмного продукту та переходу до оцінки їхніх дій крізь призму функціональної квазісуб'єктності.

Перехід до «небіологічного інтелекту» руйнує антропоцентричний есенціалізм, який наразі паралізує українську цивілістику. Продовження сприйняття аутопоетичних алгоритмів крізь обмежувальну призму «штучності» створює пастку застарілих парадигм людського детермінізму. Прийняття субстратно-нейтральної термінології забезпечує безпосередню інтеграцію градієнтного спектру правосуб'єктності, дозволяючи праву інституціоналізувати алгоритми як функціональні квазісуб'єкти. Завдяки синтезу цифрового пекулію для деліктної відповідальності та розширенню рамок *sui generis* для інтелектуальної власності, цивільний обіг може успішно використати економічну корисність автономних систем, не порушуючи основоположних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Grimwood T. What is an artifice? The precarities of Culbertson's two distinctions on generative AI. *Journal of Applied Hermeneutics*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.55016/ojs/jah.v2025Y2025.81896/> (дата звернення: 11.05.2026).
2. Жорнокуй Ю. Штучний інтелект: питання відповідальності на сучасному етапі розвитку доктрини. *Форум Права*. 2024. Т. 79, № 2. С. 118–127. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10933572/> (дата звернення: 11.05.2026).
3. Brown C. D. *Mentality and fundamentality* : Doctoral dissertation / CUNY Graduate Center. New York, 2019. 163 p. URL: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4369&context=gc_etds/ (дата звернення: 11.05.2026).
4. Putnam H. *Psychological predicates*. *Art, mind and religion* / ed. by W. H. Capitan, D. D. Merrill. Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 1967. P. 158–167.
5. Freund L. As if conscious: The instrumentality theorem in artificial intelligence. *AI Ethics*. 2025. Vol. 5. P. 5925–5940. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43681-025-00832-3/> (дата звернення: 11.05.2026).
6. Kurki V. A. J. *Legal personhood*. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781009025614/> (дата звернення: 11.05.2026).

7. Novelli C., Bongiovanni G., Sartor G. A conceptual framework for legal personality and its application to AI. *Jurisprudence*. 2022. Vol. 13, № 2. P. 194–219. DOI: <https://doi.org/10.1080/20403313.2021.2010936/> (дата звернення: 11.05.2026).

8. Burylo Y. Civil liability for damage caused by artificial intelligence: The modern European approach. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 6. P. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.6.01/> (дата звернення: 11.05.2026).

9. Shrestha S. Nature, nurture, or neither?: Liability for automated and autonomous artificial intelligence torts based on human design and influences. *George Mason Law Review*. 2021. Vol. 29, № 1. P. 375–412. URL: https://lawreview.gmu.edu/print_issues/nature-nurture-or-neither-liability-for-automated-and-autonomous-artificial-intelligence-torts-based-on-human-design-and-influences/ (дата звернення: 11.05.2026).

10. Берназюк Я. Штучний інтелект крізь призму судової практики: реалії, помилки та перспективи : презентація до програми підготовки для підтримання кваліфікації суддів місцевих загальних судів, 4 лют. 2026 р. Національна школа суддів України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezent2026/167_AI_through_Case_Law_Lens_bernaziuk.pdf (дата звернення: 11.05.2026).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ САМООБМЕЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Устименко Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Традиційно в цивілістичній доктрині обмеження суб'єктивних цивільних прав визначається як «кордони» їх здійснення, спрямовані на запобігання можливим зловживанням з боку носіїв таких прав, захист прав третіх осіб, забезпечення балансу рівноваги між приватними та публічними інтересами в суспільстві тощо. Як зазначає Є. О. Мічурін, означене обмеження прав є елементом механізму правового регулювання, спрямованим на охорону прав суспільства, інших уповноважених осіб, здатний за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків чи дозволів впливати на звуження змісту суб'єктивного цивільного права та ускладнення його здійснення [1, с. 130]. Слід також принагідно згадати про співвідношення «меж» та «обмежень» здійснення суб'єктивного

цивільного права: категорія «обмеження здійснення суб'єктивних цивільних прав» є спеціальною по відношенню до категорії «межі здійснення суб'єктивних цивільних прав», при цьому останні впливають саме на здійснення права, вказуючи на правоздатність суб'єкта, а, натомість, обмеження права визначають саме неможливість такого здійснення [2, с. 111].

Тобто в контексті характеристики саме обмеження суб'єктивного цивільного права мова йде про необхідність утримуватися від певних дій, або, навпаки, вчиняти певні дії щодо об'єкта, який належить на відповідній правовій підставі суб'єктові. При цьому, згідно до положень Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», обмеження права боржника на рухоме майно є різновидом обтяження права, яке виникає на підставі закону, договору, рішення суду або з інших дій фізичних і юридичних осіб, з якими закон пов'язує виникнення прав і обов'язків щодо рухомого майна [3]. Аналогічним чином Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визначає обмеження розпорядження та/або користування нерухомим майном як різновид обтяження права (разом із заборонаю розпорядження та/або користування нерухомим майном), який встановлюється законом, виникає з правочину абощо [4]. Наведене дозволяє констатувати, що категорії «обтяження» та «межі» здійснення суб'єктивних цивільних прав є родовими по відношенню до категорії «обмеження» суб'єктивних цивільних прав. Доречним буде зауважити, що положення ЦК України калейдоскопічно містять норми щодо можливості обмеження суб'єктивних цивільних прав особи: обмеження права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїми доходами (ст. 32), обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності (ст. 50), обмеження особистих немайнових прав фізичної особи (ст. 274), обмеження фізичної особи у здійсненні права на пересування (ст. 313) [5] та ін.

Отже, можна дійти висновку про те, що правова природа обмежень суб'єктивних цивільних прав знаходить своє відображення через класичну дуальну систему підстав їх встановлення: обмеження, встановлені імперативно нормою закону (наприклад, відповідно до ст. 47 ЦК України, спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не можуть відчужувати упродовж п'яти років нерухоме майно, яке перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини [5]) або рішенням суду, та обмеження, встановлені диспозитивно на підставі договору, укладеного між сторонами (наприклад, обмеження щодо здійснення права на спілкування з дитиною, встановлені договором щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків [6, с. 178] або угода про неконкуренцію (НСА)).

Безумовно, в науковій літературі існує плюралізм думок щодо підстав встановлення обмежень, які виходять за межі вищевказаної

класифікації, але цікавою наразі вбачається правова категорія «самообмеження», яку доволі важко диференціювати за наведеними критеріями, оскільки в цьому випадку йдеться не про укладення договору – двосторонньої угоди, а про самотійне обмеження власних суб'єктивних цивільних прав на підставі заяви («маніфестація» про застосування такого роду унікального інституту до себе).

Тематика самообмежень в праві не є новою: так, наприклад, видами самообмежень у господарській діяльності є самосертифікація, добровільна сертифікація, самоконтроль, дотримання «доброї, сумлінної практики», система комплаєнсу тощо [7, с. 57]. Втім, якщо акцентувати увагу саме на самообмеженні суб'єктивних цивільних прав, то в даній сфері кількість відповідних наукових розвідок є значно меншою. В цьому контексті доречно згадати так зване самообмеження на доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх, передбачене Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор»: уповноважений орган вносить відомості про особу до Реєстру осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх за заявою про самообмеження особи, поданою організатору азартних ігор або Уповноваженому органу, на строк від шести місяців до трьох років. Відкликання такої заяви не допускається [8]. Доцільним буде також вказати про ще один потенційно можливий вид самообмеження суб'єктивних цивільних прав (на сьогодні існуючий на стадії законопроєкту) – самообмеження, передбачене проєктом Закону про кредитну історію 2025 р., відповідно до якого особа в межах превентивного захисту своїх прав та інтересів може подати до уповноваженого органу заяву про небажання укладати кредитні правочини [9].

Таким чином, інститут самообмеження суб'єктивних цивільних прав фізичної особи можна охарактеризувати як унікальний механізм їх захисту шляхом добровільного встановлення власного обмеження – захисту «від самого себе», який має доволі тривалі темпоральні межі, носить безвідкличний характер та спрямований на попередження можливих негативних наслідків у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : монографія. Харків : Юрсвіт : НДІ прив. права та підприємництва АПрН України, 2008. 482 с.
2. Слома, В., Москалюк Н. Межі та обмеження здійснення цивільних прав. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 2. С. 109-114. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/0c2bf203-2a1e-40a6-a1b0-f661e26a54a9> (дата звернення: 28.04.2026).
3. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 р. № 1255-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

[show/1255-15#Text](#) (дата звернення: 28.04.2026).

4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 28.04.2026).

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top> (дата звернення: 28.04.2026).

6. Єфремова І.О. Обмеження сімейних прав. *Наше право*. 2019. № 2. С. 177-182. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/NP_2019_2-1.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

7. Гончаренко О. Спеціальні обмеження саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 55-60 URL: <https://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/8/12.pdf> (дата звернення: 28.04.2026).

8. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14.07.2020 р. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20 - top> (дата звернення: 28.04.2026).

9. Проект Закону про кредитну історію, реєстр. № 12260 від 28.11.2024 р.. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57259> (дата звернення: 28.04.2026).

ЦИФРОВА ЕПОХА СТЕЙБЛКОЇНІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ Ф.А. ФОН ГАСКА: ПРИВАТНОПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Цибань Артем Андрійович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Сучасна загальносвітова тенденція розвитку беззаперечно передбачає інтеграцію цифрових технологій у повсякденне життя нашого суспільства. Лише менш ніж за останні 20 років наша цивілізація пройшла шлях від виникнення такого явища як «криптовалюта» до появи ШІ-асистентів, роботизованих програм та цифровізації, ніби здавалося, усталених відносин. У розрізі таких змін, під впливом технологічного розвитку знаходиться й існуюча валютна система, яка після краху у 1971 році Бреттон-Вудської міжнародної валютної системи та відмови від

золотого стандарту, у 1976 році зайняла її місце та запровадила вільно плаваючі обмінні курси. Стабільність Ямайської валютної система 1976 року є похідною від взаємозв'язку між попитом та пропозицією, що підкріплюється довірою до держави-емітента та фінансових установ, статусом законного платіжного засобу та іншими окремими властивостями та характеристиками [1].

За останній час широкого розповсюдження набули так звані «стейблкоїни» (stablecoins), одиниці криптографічної природи, майнова цінність (курс) яких прив'язана до стабільного базового активу, найчастіше яким виступає фіатна валюта (долара США, євро) або товар (золото), або інший певний базовий актив, що є необхідним для мінімізації волатильності цих одиниць. Іншими словами, такий собі варіант цифрових грошей (у широкому розумінні), який намагається поєднати переваги блокчейну (швидкість, децентралізацію) із стабільністю звичайних, емітованих центральними банками фіатних грошей.

Розуміючи потенційні економічні, політичні та правові наслідки існування вказаної сфери та її застосування, провідні країни почали проведення власної роботи задля надання цьому явищу належної правової оцінки та створення належних підвалин та норм їх правового регулювання. Варто відзначити, що така робота зазвичай не містить комплексного характеру та відповідає функціональному підходу, відповідно до якого основне бачення нормативного впорядкування даної галузі підпорядковується власним цілям економічної політики певної країни.

При цьому, розглядаючи вказане питання пропонуємо зупинитись саме на приватноправовому аспекті, взявши за основу концепцію «приватних грошей» видатного австрійсько-британського науковця Фрідріха Августа фон Гаєка (1899–1992). Дана концепція знайшла своє відображення у роботі «The Denationalisation of Money» (1976), в якій науковець пропонує надати можливість приватним підприємствам самостійно випускати власні форми грошей [2].

До прикладу, Закон США добре відомий як (GENIUS Act) передбачає платіжні стейблкоїни, як тип цифрових активів із досить специфічним характером. Так, згідно з розділом 2 (22) Закону GENIUS, платіжний стейблкоїн визначається як цифровий актив, призначений для платежів, забезпечений емітентом зобов'язаним викупити його за фіксованою вартістю (зазвичай фіатними валютами), виключає національні валюти (у тому числі цифрові валюти центральних банків – CBDC) та традиційні банківські депозити [3]. На рівні Європейського союзу, прийнявши нормативний акт MiCA (Markets in Crypto Assets Regulation), було впроваджено поняття «криптоактиву» з його наступною класифікацією на токени, що прив'язані до активу, токени електронних грошей та інші токени, що не підпадають під ознаки двох попередніх [4]. Оскільки токени електронних грошей незважаючи на свою криптографічну

природу підпадають під подвійне нормативне регулювання одночасно MiCA Regulation та Директиви EMD2, то насамперед про повну відповідність піднятому у роботі концепту «приватних грошей» говорити неможливо, бо електронні гроші як відомо за своєю природою можуть вважатись різновидом грошових коштів, або грошовою вартістю сутністю якої є право вимоги до їх емітента в межах існуючої валютної парадигми країни [5], [6]. Тому, як раз перший різновид скоріше підпадає під ознаки «стейблкоїнів» у розрізі поставленого питання, а тому і викликає особливу зацікавленість.

Згідно пункту 40 Преамбули до Регламенту MiCA, токени прив'язані до активу, можуть бути широко використані власниками для передачі вартості або як засіб обміну, і таким чином створювати підвищені ризики з точки зору захисту власників [4]. Таке положення може знайти певну підтримку в концепції «приватних грошей», бо Фрідріх Гаек передбачав, що приватні гроші не потребують статусу законного платіжного засобу, оскільки їх прийняття ринком має залежати від стабільної купівельної спроможності та принципів чесною конкуренції [2, 33].

Хоча токени прив'язані до активів, підлягають регуляторній фінансовій стабільності згідно з Регламентом MiCA, зокерма із супутніми зобов'язаннями щодо підтримки резерву активів, проведення щоденних оцінок та, у випадку «значних» токенів, дотримання ще суворіших вимог до ліквідності та капіталу, питання їх погашення все ж вирішується шляхом виплати їхньої ринкової вартості [7, 36-37]. Поняття ринкової вартості є за своєю суттю абстрактним і може коливатися в будь-якому напрямку залежно від численних факторів. Тим не менш, купівельна спроможність базових активів залишається надійним показником їхньої якості. Це відповідає концепції приватних грошей Гаєка, основним показником якості якої, є стабільність купівельної спроможності, вираженої не лише стосовно інших валют, але й стосовно кошика товарів і послуг. Як наголосив автор цієї концепції: «Єдиним способом підтримувати вартість грошей є конкуренція, яка дозволить вижити тим емітентам, чиї валюти найкраще зберігають свою купівельну спроможність» [2, 20-21].

Таким чином, можна зазначити, що тут мається на увазі так звана ринкова стабільність приватних грошей, яка підтримується довірою користувачів, а отже залишається вразливою до коливань попиту та пропозиції. Звичайно, ці категорії не можна вважати ідентичними, принаймні тому, що концепція приватних грошей не отримала законодавчого визнання, на відміну від токенів, прив'язаних до активів, які мають усталену правову базу в ЄС. Більше того, ці токени підлягають значному ступеню регуляторного втручання, що є важливою відмінністю від суто ринкового принципу, навіть якщо динаміка ринку не повністю виключена з їх функціонування.

Проте, незважаючи на існуючі відмінності, ці токени можна розглядати як певну реалізацію ідеї Фрідріха Гаєка про децентралізовану емісію, характерну для приватних грошей, хоча й в межах інституційно визначеної нормативної бази. Тому, враховуючи вищезазначене, можна висунути гіпотезу відповідно до якої токени прив'язані до активів являють собою інституціоналізовану форму приватних грошей за умови необхідності проведення подальших детальних досліджень у цьому напрямку.

Тим не менш, ідея приватних грошей у формі стейблкоїнів не викликала в ЄС такого ж рівня інтересу, як наприклад у Сполучених Штатах, певно з огляду на економічну кон'юнктуру зростання та обслуговування державного боргу. Про це, зокрема, свідчить звіт Європейського банківського інституту (ЕВІ), який відкидає ідею дозволу на такий розвиток подій з метою захисту монетарного суверенітету євро шляхом запровадження суворого контролю над цими токенами, поява яких в іншому випадку може створювати системні ризики [8, 27-29].

Тож, поточний стан даного питання надає нам можливість констатувати, що концепція Фрідріха Гаєка про «приватні гроші» знаходить своє часткове втілення в сучасних технологічних рішеннях, хоча і суттєво трансформується під впливом державного регулювання. Таким чином, ідеї минулого сторіччя не лише не втратили актуальності, а й стали концептуальним фундаментом для розуміння новітніх фінансових інструментів та поступової зміни архітектуру світової валютної системи, що немов черговий раз нагадує нам давній та нестаріючий біблійний вислів виражений у Книзі Еклезіяста: *Nihil novi sub sole* – «Немає нічого нового під сонцем» (Екл. 1:9).

Список використаних джерел:

1. George N. Halm. Jamaica and the Par-Value System. Essays in International Finance. Princeton University. No 120. 1977. URL: <https://ies.princeton.edu/pdf/E120.pdf> (дата звернення: 30.04.2026)
2. Von Hayek F. A. Denationalisation of Money. Institute of Economic Affairs. 1976. 108 p. URL: <https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/Denationalisation%20of%20Money.pdf> (дата звернення: 30.04.2026)
3. Guiding and Establishing National Innovation for U.S. Stablecoins Act. The Law of USA. 2025. URL: <https://www.congress.gov/bill/119th-congress/senate-bill/1582/text> (дата звернення: 30.04.2026)
4. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> (дата звернення: 30.04.2026).

5. Про платіжні послуги: Закон України № 1591-IX від 30.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n132> (дата звернення: 30.04.2026).

6. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/110/oj/eng> (дата звернення: 30.04.2026)

7. Patrick Hansen. Helmut Bauer. MiCA's significance regime for stablecoins – a sledgehammer to crack a nut? URL: <https://ssrn.com/abstract=4699043> (дата звернення: 30.04.2026).

8. Christos V. Gortsos. Towards a Central Bank Digital Currency (CBDC) for the Euro Area: A Primer on the European Commission's Proposal for a Regulation of the EU Co-Legislators "on the Establishment of the Digital Euro". EBI Working Paper No 170. European Banking Institute. 2025. URL: <https://ssrn.com/abstract=4810776/> (дата звернення: 30.04.2026).

СЕКЦІЯ 6
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

**ЩОДО ЗМІСТУ НАСИЛЬСТВА ЯК КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ
ПРОТИДІІ ЗАКОННІЙ ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
(ст. 206-2 КК УКРАЇНИ)**

Аніщенко Ігор Григорович,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Правильна та точна кримінально-правова кваліфікація вчиненого суспільно небезпечного діяння перш за все потребує педантичного встановлення об'єкта кримінально протиправного посягання та його співвідношення з іншими ознаками складу конкретного кримінального правопорушення [5, с. 26]. У зв'язку з цим, М. І. Панов справедливо наголошує, що об'єкт є одним із найважливіших показників суспільної небезпечності вчиненого, його якісною характеристикою, адже саме цей елемент визначає соціальну і юридичну сутність кримінального правопорушення, його істотні риси, що відрізняють його від суміжних діянь [6, с. 14]. Вчений також підкреслює, що особливої актуальності об'єкт набуває щодо кримінальних правопорушень з так званою банкетною диспозицією [7, с. 49].

Безумовно, наведене повною мірою стосується й протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, як кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 Кримінального кодексу України [4] (далі – КК України). Об'єкт цього кримінального правопорушення є не тільки однією з підстав кримінальної відповідальності, а й встановлює межі чинності кримінально-правової норми та обумовлює істотність шкоди, що спричиняється такою кримінально протиправною поведінкою. Як справедливо наголошує В. О. Коломійчук, саме характеристика об'єкта головним чином впливає на розмежування ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та кримінальних правопорушень проти власності [2, с. 240].

У той же час, діяльність підприємств, установ та організацій, а також регламентація реалізації належного фізичній або юридичній особі права володіння, користування та розпоряджання своїм майном, поряд з

відповідними конституційними гарантіями, встановленими ст. 41 Конституцією України [3], регламентується положеннями цивільного і господарського законодавства України, що й обумовлює заборону вчинення відповідної поведінки та покладення юридичних обов'язків щодо її недопущення саме на підставі норм права [8, с. 77]. Як справедливо наголошує В. С. Бахуринський, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації є одним з найпоширених видів рейдерства [1, с. 28]. Разом з тим, ч. 1 ст. 42 Конституції України наголошує: «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом», а у ч. 3 цієї норми держава покладає на себе обов'язок забезпечити захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Наведене дає можливість стверджувати, що й основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, й родовий об'єкт групи кримінально протиправних діянь, передбачених розділом VII Особливої частини КК України, у якому і розміщено вказане діяння, знаходяться у межах загального об'єкту, тобто сукупності усіх відносин, що поставлені під охорону кримінального законодавства.

Аналіз визначень категорії «господарська діяльність» у вітчизняному законодавстві дозволяє зробити узагальнений висновок, що така практика пов'язана з діяльністю фізичних та юридичних осіб, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, тобто вчинення тих або інших правочинів. Отже, як справедливо наголошують В. М. Киричко та В. Я. Тацій, суспільно небезпечне діяння, яке полягає у набутті, зміні або припиненні цивільних прав та обов'язків щодо майна підприємства, установи, організації, їх частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів або членів, а також його спрямованість на спричинення шкоди правовідносинам у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання, є свідченням того, що за своїм родовим об'єктом кримінальне правопорушення, передбачене ст. 206-2 КК України, цілком обґрунтовано охоплюється родовим об'єктом розділу VII Особливої частини КК України.

Погоджуюся з такими підходами, І. М. Федулова визначає об'єкт цього кримінального правопорушення як охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері реалізації суб'єктами господарювання права володіння своїм майном для провадження діяльності, яка була метою їх створення, а також у сфері реалізації їх учасниками своїх прав, пов'язаних з участю у зазначених суб'єктах господарювання у межах частки у статутному капіталі [8, с. 86]. Водночас, поряд з поділом об'єкту «за вертикаллю», доктрина кримінального права застосовує класифікацію безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення ще й «за горизонталлю», поділяючи його на основний та додатковий безпосередній

об'єкти, останній у свою чергу може бути двох видів: 1) додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт; 2) додатковий факультативний (необов'язковий) безпосередній об'єкт.

Виходячи із того, що ст. 206-2 КК України характеризується протиправним заволодінням майном, наведене дає нам підстави стверджувати, що склад цього кримінального правопорушення поряд з основним безпосереднім об'єктом характеризується також додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом – правом власності. Слід наголосити на тому, що правовідносини власності виступають саме додатковим обов'язковим об'єктом, адже їм завжди, у будь-якому випадку вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, спричиняється шкода.

На сьогодні застосування при вчиненні кримінального правопорушення, що аналізується, насильства щодо іншої особи передбачено в якості кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої ознаки складу кримінально протиправного діяння, передбаченого ст. 206-2 КК України. Так, ч. 2 цієї норми передбачає обтяжуючою обставиною застосування погрози вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, а також насильство, що не є небезпечним для життя і здоров'я особи. Частина 3 ст. 206-2 КК України виділяє спричинення інших тяжких наслідків не конкретизуючи їх вид і розмір. Водночас, аналіз видів і розмірів покарання, передбачених цією частиною ст. 206-2 КК України та кримінальними правопорушення проти життя та здоров'я особи, дозволяє стверджувати, що такі наслідки можуть характеризуватися умисним спричиненням потерпілому тяжкого тілесного ушкодження, середньої тяжкості тілесного ушкодження та легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності.

Водночас, як справедливо наголошує О. М. Храмцов, під насильством слід розуміти умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на іншу особу, який вмотивований ворожою, інструментальною або негативистською мотивацією, який здійснюється фізичними та (або) інформаційними діяннями (дією чи бездіяльністю) всупереч чи поза волею людини і впливає на свободу її виявлення або спричиняє їй фізичну та (або) психічну шкоду або містить реальну загрозу їх спричинення [9, с. 392]. Саме з цих позицій слід розглядати й насильство у разі протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Як і у кримінальних правопорушеннях проти власності, вид насильства (фізичне або психічне) жодним чином не може обумовлювати диференціацію підстав кримінальної відповідальності, адже у будь-якому випадку впливає на свободу виявлення особи, спричиняючи їй фізичну та (або) психічну шкоду або створюючи реальну загрозу спричинення такої шкоди.

На підставі цього, ми вважаємо більш виправданими та такими, що відповідають існуючим у законі про кримінальну відповідальність підходам, визначення у ч. 2 ст. 206-2 КК України кваліфікуючою ознакою застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або погрози застосування такого насильства. У ч. 3 ст. 206-2 КК України вважаємо за потрібне передбачити підстави кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, поєднане із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства.

Список використаних джерел:

1. Бахуринський В. С. Кримінально-правова відповідальність за вчинення рейдерства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 213 с.
2. Коломійчук В. О. Окремі аспекти розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 та 206-2 Кримінального кодексу України. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 240–245. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.33>.
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.05.2026).
4. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.05.2026).
5. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації : монографія. Київ : Атіка, 1999. 464 с.
6. Панов М. І. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. *Юридична Україна*. 2010. № 5 (89). С. 13–19.
7. Панов М. І., Квасневська Н. Д. Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність. *Право України*. 2010. № 9. С. 47–54.
8. Федулова І. М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 216 с.
9. Храпцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства : монографія. Харків. НікаНова, 2015. 472 с.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ВИКЛЮЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД НЕЇ (НА ПРИКЛАДІ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ)

Гребінка Андрій Миколайович,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Інструментарій методів регулювання й охорони суспільних відносин, наявний у чинному національному законодавстві про кримінальну відповідальність (Кримінальному кодексі (далі – КК) України), є досить різноманітним та варіативним. Зокрема, ця обставина стосується і корупційних кримінальних правопорушень (згідно з приміткою до ст. 45 КК України такими вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу)[1].

Звільнення від кримінальної відповідальності у літературі визначають як урегульовану КК України відмову держави (в особі уповноважених органів) від офіційного негативного осуду особи, діяння якої містить склад корупційного кримінального правопорушення, матеріально-правовим наслідком чого полягає у тому, що правопорушник не зазнає позбавлень і обмежень, які загрожували у зв'язку з засудженням та з реалізацією щодо нього кримінальної відповідальності (він не буде підданий публічному (офіційному) осуду в судовому порядку, йому не призначатиметься покарання, він не перебуватиме в стані судимості), а процесуальним – закриття кримінального провадження за «нереабілітуючими» підставами [2, с. 229].

Слід зазначити, що зазначений правовий наслідок для осіб, які вчинили корупційні правопорушення, не може бути застосований у випадках, передбачених Розділом IX Загальної частини КК України, тобто на підставі ст.ст. 45–49 КК України (на підставах дійового каяття, примирення з потерпілим, передачею на поруки та зміною обстановки), адже у диспозиціях всіх цих норм зазначено обмеження: «крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією»[1].

Аналіз законодавства про кримінальну відповідальність вказує, що сьогодні єдина правова підстава звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, наведені в примітці до

ст. 45 КК України, – це заохочувальна норма, яка міститься в ч. 5 ст. 354 КК України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»: особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку[1]. У даному випадку, як бачимо, імперативне безумовне звільнення від кримінальної відповідальності – засіб позитивного стимулювання учасників корупційних схем до сприяння в розкритті вже вчинених кримінальних правопорушень, до добровільної участі в припиненні поширення корупції, у процесі притягнення корупціонерів до кримінальної відповідальності (хоч, як слушно зазначається в літературі, «законодавець використав при його створенні не найкращий техніко-юридичний прийом, помістивши передумови (перелік кримінальних правопорушень, після вчинення яких може бути використана заохочувальне положення) й підстави (модель позитивної посткримінальної поведінки, якою особа має заслужити заохочення) в одній нормі, яка, таким чином, набула характеру групової (такої, що діє стосовно п'яти різних злочинів) правової підстави звільнення від кримінальної відповідальності», адже заохочувальна норма «опинилась за межами розділу, в якому сконцентровано більшість заборонних норм, яким вона кореспондує»[3, с. 78, 79].

Втім, попри деякі техніко-юридичні недоліки зазначеної норми, вона досить чітко регулює такий правовий наслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, за якого особа, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення, в результаті застосування норми про звільнення від кримінальної відповідальності такої відповідальності не зазнає. Кримінальне провадження щодо неї, відповідно, має бути закрите.

У КК України існують й інші норми, в результаті реалізації яких особа також не зазнає кримінальної відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння, у т.ч. яке містить ознаки корупційного. Кримінальний закон України містить значну кількість приписів, в яких описано певну кримінально значиму ситуацію та її правовим наслідком вказано те, що кримінальна відповідальність для особи не настає. Так, у розділі VIII Загальної частини КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» у приписах про такі обставини законодавець вжив вживає словосполучення «особа не підлягає кримінальній відповідальності» (ч. 4 ст. 36 КК), «не має наслідком кримінальну відповідальність» (ч. 5 ст. 36 КК), «виключає кримінальну відповідальність

за заподіяну шкоду » (ч. 2 ст. 37), «не визнаються кримінально протиправними дії» (ч. 1 ст. 38), «не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди» (ч. 1 ст. 39). У інших розділах КК містяться прямі або приховані вказівки на правові наслідки поведінки особи, які також означають незастосування, виключення відповідальності (ч. 2 ст. 17 КК вказує, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, «підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення» (з контексту чого випливає – у іншому разі особа кримінальній відповідальності не підлягає). У ч. 2 ст. 7 КК: «якщо особи, зазначені у частині першій цієї статті, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення». У ч. 2 ст. 385 КК вказується: «не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом». Згідно із ч. 3 ст. 263 КК «не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених частиною першою або другою цієї статті, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої»[1]. Будь-яких обмежень для корупціонерів у таких приписів не передбачається.

У результаті застосування таких приписів особа зазнає на перший погляд тотожного порівняно з названим вище правового наслідку – до неї не застосовуються ті правообмеження, які становлять зміст кримінальної відповідальності. Між тим, підстави незастосування таких правообмежень принципово інші. Вони містяться в інституті виключення кримінальної відповідальності. Його визначають як «обов'язкове і безумовне унеможливлення державою обмеження прав і свобод особи, передбачених КК, у випадках вчинення цією особою діяння, пов'язаного із заподіянням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, якщо таке діяння не відповідає суспільній небезпечності, яка притаманна злочину, або складу будь-якого злочину, або є суспільно корисним (соціально прийнятним) та правомірним вчинком, зовні схожим на певний злочин»[4, с. 357].

Основна відмінність між інститутами звільнення від відповідальності та виключення кримінальної відповідальності при вчиненні корупційних діянь полягає у тому, що в першому випадку визнається факт вчинення корупційного кримінального правопорушення без реалізації кримінальної відповідальності, що «заслужене» особою, її позитивною посткримінальною поведінкою. При виключенні ж кримінальної відповідальності особа взагалі не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене корупційне діяння, бо воно або не визнається з певних причин кримінально протиправним, або в ньому відсутній один із

необхідних елементів складу корупційного кримінального правопорушення (хоч посягання на об'єкт і відбулося). Тобто, вони мають принципово різну юридичну природу.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.05.2026).
2. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 444 с.
3. Житний О. О. Кримінально-правове заохочення в сфері протидії корупції (новели, проблеми, перспективи). *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків) / МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2017. С. 78–79.
4. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення: монографія / Н. М. Оніщенко [та ін.]. Донецьк: Кальміус, 2013. 424 с.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ НАРОДУ УКРАЇНИ

Лисенко Антон Олександрович,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

7 лютого 1991 року Верховною Радою Української РСР був прийнятий Закон № 697-ХІІ «Про власність» [1], у ч. 5 ст. 2 якого було визначено, що власність в Україні існує в різних формах і держава створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту. Положення ч. 1 ст. 9 наведеного Закону визначали, що земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є об'єктами права виключної власності народу України. Окрім права виключної власності народу України, у Законі окремі розділи були присвячені іншим формам власності: 1) право приватної власності (розділ III); 2) право колективної власності (розділ IV); 3) право державної власності (розділ V). Відповідно до цього, суб'єктами права власності визнавалися: народ України, громадяни, юридичні особи та держава (ч. 1 ст. 3 Закону).

Вказаний Закон був значним кроком на шляху побудови цивілізованого цивільного законодавства нашої держави. Незважаючи на те,

що на сьогодні наведений Закон втратив чинність, визначений його положеннями напрям розвитку цивільного законодавства та регулювання у цілому правовідносин щодо різних форм власності, залишився незмінним та набув свого розвитку у положеннях Конституції України [2] та чинному Цивільному кодексі України [3] (далі – ЦК України). Водночас, у структурі Особливої частини Кримінального кодексу України 2001 року [4] (далі – КК України) міститься єдиний розділ, в якому об'єднана група кримінальних правопорушень проти власності (розділ VI). Крім того, наведені трансформації цивільно-правового регулювання відносин права власності на речі (речового права власності) обумовили й зміну підходів до визначення предмету таких кримінально протиправних посягань – майно повинно бути чужим для винного, тобто не належати йому на праві власності, а також характеризуватися низкою ознак.

Так, економічна ознака майна, як предмету кримінального правопорушення проти власності, полягає у тому, що такі речі повинні мати певну матеріальну цінність. Окремі науковці іноді називають цю ознаку соціальною, оскільки, на їх думку, наведена ознака має своїм змістом вкладення у майно праці людини: «Цінність, вартість майна саме і вимірюється цією працею» [5, с. 162]. З наведеними підходами не можна погодитися з двох підстав. По-перше, виходячи з основних положень економічної теорії, ціна майна вимірюється не вкладеною у неї працею людини, яка становить лише частину собівартості такого майна, а визначається наявними попитом та пропозицією щодо нього. По-друге, виходячи із наведеного, соціальна ознака є окремою самостійною ознакою предмету кримінальних правопорушень проти власності. Так, О. О. Дудоров та Є. О. Письменський, характеризуючи наведену ознаку, наголошують на тому, що за допомогою праці така річ має бути створена або відокремлена від природного середовища [6, с. 352].

Наведені підходи є такими, що історично склалися у доктрині кримінального права і вже тривалий час не тільки повторюються майже всіма науковцями, а й сприймаються ними як певна аксіома. Одні автори (наприклад, М. Й. Якубович) зазначають, що предметом злочинів при розкраданні є державне чи громадське майно, тобто предмети та речі матеріального світу, в яких втілюється людська праця і які завдяки цьому мають певну матеріальну цінність, інші (як-от М. І. Загородніков) наголошують, що під майном розуміють предмети (речі) матеріального світу, в яких втілена праця людини і які завдяки цьому мають певну матеріальну цінність. Характеризуючи предмет розкрадань, М. Й. Коржанський також вказує, що майно повинно бути вилучено із природного стану із застосуванням і витратами праці, яке має грошову вартість та ціну (видобуте з надр, виготовлене, вирощене тощо). *Не можуть бути (виділено автором, що цитується – А. Л.) предметом розкрадання дикорослі рослини та їх плоди, не вилучені з природного стану корисні*

копалини, дикі тварини, птахи [7, с. 90].

Водночас, основним завданням КК України є забезпечення охорони правовідносин, врегульованих іншими галузями права, від кримінально протиправних посягань. Стосовно ж регулювання майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, якими і є відносини права власності на речі (майно), таке завдання покладене на цивільне законодавство України і саме ним визначається зміст наведених правовідносин. Зазначене необхідно враховувати як при визначенні сутності родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом VI Особливої частини КК України, так й змісту майна (речі) як предмету відповідних суспільно небезпечних посягань. Базисом встановлення підстав кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності є положення ст. 41 Конституції та ст. 321 ЦК України щодо непорушності права власності.

Наведене у повному обсязі знайшло своє відображення у теорії кримінального права України, адже будь-які правовідносини можливі лише з приводу спільного, єдиного для них предмета, який завжди входить до кола людських потреб, а ця обставина саме і зумовлює виникнення і функціонування самих відносин (природні об'єкти, різні товари чи предмети, що мають ознаки товару) [6, с. 83]. У кримінальних правопорушеннях проти власності родовим об'єктом виступають правовідносини власності, а майно (речі) одночасно є як предметом цих правовідносин, так і предметом більшості складів кримінальних правопорушень цієї групи. Майно у речовому його розумінні виступає як необхідна (обов'язкова) ознака, адже безпосередньо зазначена (названа) у самому законі про кримінальну відповідальність.

В. Я. Тацій наголошує, що у багатьох випадках законодавець вказує у кримінальному законі тільки на певний вид предметів, визначаючи тим самим, що будь-який із предметів цього виду має однакове значення для кримінальної відповідальності [8, с. 93]. Такими предметами для групи кримінально протиправних діянь, що розглядається, є майно, адже саме на таку ознаку вказується у законі про кримінальну відповідальність. На сьогодні наукою кримінального права та чинним КК України у повному обсязі враховані конституційні зміни (ст. 13 Конституції) та зміни у цивільному законодавстві України щодо рівності перед законом усіх суб'єктів права власності (всі форми власності є рівноправними, а Україна створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту). Водночас, кримінальне законодавство фактично залишило поза увагою законодавче закріплення крім приватної, державної та комунальної форм власності ще одну її форми – власність Українського народу.

Наведена форма власності не тільки прямо передбачена ст. 13 Конституції, а й врегульована ст. 324 ЦК України. Розкриваючи об'єкти права власності Українського народу (предмети кримінального

правопорушення у кримінальному праві), ч. 1 ст. 324 ЦК України фактично відтворює положення ст. 13 Конституції та визначає, що ними є: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.

Безумовно, недоцільність віднесення до кримінальних правопорушень проти власності відповідних суспільно небезпечних посягань щодо землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, природних ресурсів континентального шельфу може бути обґрунтована наявними на сьогодні підставами кримінальної відповідальності, передбаченими окремими нормами розділу VIII Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти довкілля» (статті 239, 239-1, 239-2, 240, 241, 242 КК України та ін.). Водночас, родовим об'єктом вищенаведеної групи посягань типово визнаються суспільні відносини з охорони довкілля як сукупності об'єктивних умов існування людства і джерел життя людини, її благополуччя та розвитку [5, с. 266]. Спричинення шкоди (або створення загрози її спричинення) зазначеним правовідносинам у разі незаконного (протиправного) вилучення, привласнення, споживання, пошкодження або знищення землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, природних ресурсів континентального шельфу жодним чином не виключає і не поглинає спричинення відповідної шкоди відносинам власності на зазначені об'єкти. На нашу думку, такі дії повинні утворювати ідеальну сукупність кримінального правопорушення проти власності та кримінального правопорушення проти довкілля.

Список використаних джерел:

1. Про власність : Закон України від 07.02.1991 р. № 697-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/697-12> (дата звернення: 30.05.2026).
2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/254к/96-вр> (дата звернення: 30.05.2026).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 30.05.2026).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.05.2026).
5. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
6. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон–2, 2012. 780 с.

7. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи і власності. Київ : Юрінком, 1996. 144 с.

8. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

ЗАСОБИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА ЧИННИМ ТА ПЕРСПЕКТИВНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Оганнісян Артур Аршакович,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

1. Як визначено у ст. 3 Кримінального кодексу (далі – КК) України він ґрунтується, зокрема, на загально визнаних принципах і нормах міжнародного права, а також має відповідати положенням чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано парламентом України[1]. Чимало норм міжнародного права покладають на державу обов'язок захищати від посягань міжнародні міжурядові організації (далі – МО) та їх персонал (від перешкоджань діяльності, від нападів, від посягань на особу працівників тощо). Зокрема, такими міжнародно-правовими вимогами є Конвенція про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй від 13.02.1946 р., Генеральна угода про привілеї та імунітети Ради Європи від 02.09.1949 р., Конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р., Конвенція про консульські зносини від 24.04.1963 р., Конвенція про спеціальні місії від 16.12.1969 р., Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14.12. 1973 р., Конвенція про представництво держав від 14.03.1975 р., Конвенція про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу від 09.12.1994 р. тощо[2, с. 75].

2. Аналіз чинного КК України дозволяє виділити деякі наявні в ньому закони забезпечення кримінально-правової охорони діяльності МО в Україні. Перший – визнання імунітетів, якими наділяються представники МО згідно із нормами міжнародного права. Так, ч. 4 ст. 6 КК України передбачає: питання кримінальної відповідальності дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана парламентом України, не є підсудні у кримінальних справах судам

України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом[1]. Відповідно, загальні правила щодо застосування кримінальної відповідальності на цих осіб не поширюються, що є специфічним засобом від убезпечення їх діяльності від використання національного кримінального права та передбаченої ним відповідальності як засобу втручання чи перешкоджання їй[3, с. 134–150]. Другий – визнання представників МО службовими особами в контингенті суб'єктів кримінально-правових відносин. Так, ч. 4 ст. 18 КК України встановлює, що службовими особами також визнаються посадові особи МО (працівники МО чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів (слід підкреслити, що представники МО за КК України окремо виділено лише як різновид спеціальних суб'єктів, тобто у тих диспозиціях, де особа, котра вчинила кримінальне правопорушення, визначена як «службова особа»; відповідно, у тих диспозиціях, в яких «службова особа» передбачена як потерпілий, тлумачення його ознак із застосуванням ч. 4 ст. 18 КК України непридатне). Акцент на приналежності офіційних представників (агентів) МО до службових осіб дозволяє забезпечувати правопорядок в діяльності цих організацій, запобігати кримінально-правовими засобами випадкам зловживання ними службовим становищем, вчиненню корупційних правопорушень (як того вимагають міжнародні антикорупційні стандарти) тощо. Третій – визнання МО як релевантних для застосування заходів кримінально-правового характеру юридичних осіб (заходи кримінально-правового характеру, у випадках, передбачених п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, не можуть бути застосовані до МО, а передбачених пунктами 3-6 цієї статті – можуть бути застосовані). Четвертий – передбачення кримінальної відповідальності за посягання проти МО чи їх представників (криміналізація та пеналізація таких посягань). Підставами кримінальної відповідальності за подібні діяння у чинному КК України є перш за все ст. 443 (вбивство або замах на вбивство представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень) та ст. 444 КК України (напад на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, а також викрадення або позбавлення волі цих осіб з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, що вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень; погроза вчинення таких дій). Окрім того, у ст.ст. 376–379, 382 КК України щодо низки кримінальних правопорушень проти правосуддя передбачено (що є новелою) відповідальність за форми втручання та перешкоджання діяльності Міжнародного кримінального суду (далі –

МКС), його суддів і посадових осіб[1].

3. У перспективі чинний КК України може бути замінений принципово іншим правовим актом, який наразі відомий як Проєкт КК, створений робочою групою авторитетних вітчизняних правників. Привертає увагу відображення в ньому положень про кримінально-правове забезпечення діяльності МО в Україні. Так, ст. 1.3.8 «Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань» Проєкту КК, а саме її частина 1, де передбачено: цей Кодекс має відповідати міжнародним договорам[4]. Отже, й забезпечення кримінально-правовими засобами діяльності МО також має бути продовжене у вітчизняному законодавстві.

4. По-перше, звернемо увагу на п. 18 ч. 2 ст. 1.1.1 Проєкту КК «Терміни Кримінального кодексу», де надане змістовне наповнення поняття «іноземна публічна службова особа», зокрема: службова (посадова) особа міжнародної організації (працівник міжнародної організації чи будь-яка інша особа, уповноважена такою організацією діяти від її імені), член міжнародної парламентської асамблеї, учасником якої є Україна, службова (посадова) особа Європейського Союзу, суддя, прокурор чи інша посадова особа міжнародного суду, юрисдикцію якого визнала Україна. Як бачимо, істотних відмінностей між чинною редакцією КК в цьому випадку не вбачається. По-друге, привертає увагу ст. 1.4.6 «Наявність дипломатичного або іншого імунітету»: наявність в особи, яка вчинила передбачене цим Кодексом діяння, дипломатичного чи іншого імунітету, передбаченого Конституцією України, міжнародним договором чи актом Європейського Союзу, виключає застосування кримінально-правових засобів до такої особи. Водночас, до особи, зазначеної у ч. 1 цієї статті, кримінально-правові засоби застосовуються на загальних підставах, якщо: 1) імунітет подолано в порядку, встановленому Конституцією України, міжнародним договором чи актом Європейського Союзу, або 2) минув строк дії такого імунітету. Як бачимо, питання імунітетів врегульовано в Проєкті КК більш ретельно[3, с. 152]. По-третє, в Проєкті КК, на відміну від чинного, МО в принципі вилучені з-під дії примусових заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб: згідно зі ст. 3.12.1: «Юридичні особи, до яких застосовуються кримінально-правові засоби» передбачається, що кримінально-правові засоби за наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 3.12.2 цього Кодексу, та незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи, застосовуються судом до юридичних осіб, не застосовуються до міжнародних організацій (крім неурядових)[4]. У Проєкті КК, таким чином, більш повно реалізовано принцип невтручання безпосередньо національної влади у діяльність МО. Відповідно, заходи кримінально-правового впливу можуть застосовуватися лише до конкретних агентів МО (службових, посадових осіб, персоналу), а не до цих інституцій. Четвертий засіб – це заборонні кримінально-правові

норми Особливої частини кримінального закону. У Проекті КК міститься, зокрема, ст. 8.3.6 «Невиконання рішення Міжнародного кримінального суду»; ст. 11.4.3 «Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах, не пов'язані зі вбивством», а також ст. 11.4.5 «Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру, не пов'язані зі вбивством» (одна з їх форм – вчинення нападу на персонал, об'єкт, матеріали, підрозділ або транспортний засіб, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів); ст. 4.4.6 «Захоплення заручника» (підлягає відповідальності особа, яка захопила людину як заручника, з примушуванням органу державної влади, органу місцевого самоврядування, міжнародної організації); ст. 7.2.3 «Терористичний акт» (підлягає відповідальності особа, яка з метою залякати населення, спричинити шкоду національній безпеці України чи громадській безпеці або перешкодити діяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, міжнародної організації)[4].

Список використаних джерел:

2. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

2. Ральченко І. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України) : дис... к. ю. н. : спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2016. 228 с.

3. Бегунц А.О. Імунітети в кримінальному праві України : дис. ... д-ра філософії у галузі права : 12.00.08 (081 – Право). Харків, 2023. 225 с.

4. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проекту (станом на 01.05.2026 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf> (дата звернення: 25.05.2026).

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ АДВОКАТОМ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

Рибалко Гліб Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України призвела до найбільшого з часів Другої світової війни збройного конфлікту в Європі, масового застосування заборонених засобів і методів ведення війни, порушень принципів розрізнення, пропорційності, гуманності [1]. Фіксуються численні воєнні злочини й злочини проти людяності – умисні вбивства, катування, знищення населених пунктів, вербування та застосування найманців [1]. У цих умовах особливої ваги набуває реальний, а не декларативний захист прав усіх жертв конфлікту – поранених, цивільних, військовополонених, незалежно від їх громадянства.

Міжнародне гуманітарне право (МГП), зокрема Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи, встановлюють режим захисту військовополонених як однієї з найуразливіших категорій жертв конфлікту [1]. Водночас практика сучасних конфліктів, у тому числі в Україні, засвідчує недостатню ефективність наявних механізмів захисту, зокрема так званої «гуманітарної дипломатії» – діяльності МКЧХ, ООН, національних інституцій [2]. Обмежений доступ гуманітарних місій до місць утримання, політичний тиск, дефіцит ресурсів і загрози безпеці співробітників ускладнюють реальне забезпечення прав полонених [2].

На цьому тлі зростає навантаження на національні юридичні механізми, насамперед на адвокатуру. Адвокат стає ключовою фігурою у забезпеченні права військовополоненого на захист, доступ до правничої допомоги, фіксацію й оскарження порушень. Одночасно виникає низка специфічних етичних дилем: тиск суспільства, яке очікує «покарання ворога», ототожнення адвоката з клієнтом, безпекові ризики для самого захисника, конфлікт між патріотичними переконаннями й професійним обов'язком.

Європейська інтеграція України й наближення до стандартів ЄС та НАТО у сфері прав людини й військової юстиції ставлять додаткові вимоги до якості правової допомоги військовослужбовцям та військовополоненим. У країнах – членах НАТО уже напрацьовано підходи до спеціалізації адвокатів у справах військовослужбовців, забезпечення їхнього права на захист та процесуальних гарантій в умовах служби [3]. В

Україні ж відсутня окрема система військової юстиції й законодавчо закріплена спеціалізація адвокатів, хоча з огляду на масштаб війни й кримінальних проваджень щодо військових це є нагальною потребою [3].

Таким чином, етичні аспекти діяльності адвоката у справах військовополонених опиняються в центрі перетину трьох площин: міжнародних зобов'язань України за МГП, трансформації національної системи кримінального судочинства й суспільно-політичних очікувань воєнного часу. Це зумовлює як теоретичну, так і прикладну актуальність дослідження професійної етики адвоката у цій категорії справ.

Статус військовополоненого та мінімальні стандарти поводження з ним визначаються Третьою Женевською конвенцією 1949 р. та звичаєвими нормами МГП [1]. Ці акти закріплюють принципи гуманності, заборони катувань, колективних покарань, приниження гідності, а також право полоненого на судовий захист. На їх основі формується міжнародно-правовий режим, що вимагає від держави забезпечення прав полонених незалежно від їх участі у збройній агресії.

Ключовим для етики захисту військовополонених є інститут комбатантського імунітету. За загальноприйнятим розумінням, комбатанти не несуть кримінальної відповідальності за саме по собі ведення бойових дій проти законних військових цілей, включно з убивством ворожих комбатантів, за умови дотримання ними законів та звичаїв війни [4]. Такі дії розглядаються як частина законного ведення війни, а не як звичайні кримінальні злочини.

Російсько-українська війна актуалізувала гостру дискусію в українській доктрині щодо допустимості застосування цієї доктрини до військовослужбовців держави-агресора. Частина українських авторів ставить під сумнів обов'язок України визнавати комбатантський імунітет за російськими солдатами, мотивуючи це відсутністю прямої договірної норми та незаконністю самої агресії [4]. Водночас аналіз практики держав і джерел МГП дозволяє обґрунтувати, що дотримання Україною цього імунітету, попри морально-політичну неприйнятність дій агресора, є складовою її міжнародних зобов'язань [4].

Для адвоката означене має безпосереднє значення: етичний та професійний обов'язок передбачає наполегливе відстоювання комбатантського імунітету там, де обвинувачення намагається «криміналізувати» саме ведення бойових дій, а не порушення МГП. Визнання статусу комбатанта й військовополоненого впливає на кваліфікацію діянь, обсяг відповідальності, можливість обміну, застосування спеціальних гарантій.

Кримінальне процесуальне законодавство України формально гарантує право кожної особи на захист, проте в умовах збройного конфлікту реалізація цього права стикається з низкою викликів: обмеження доступу адвоката до підзахисного, труднощі комунікації,

безпекові ризики, закритість інформації через міркування оборони.

Дослідження кримінально-процесуальних гарантій у період конфлікту підкреслюють потребу в реальному, а не декларативному доступі до правової допомоги, застосуванні практики ЄСПЛ як обов'язкового орієнтира для національної правоохоронної та судової практики [5]. Рішення у справах «Brusco v. France», «Talat Tanci v. Turkey», «Katz and others v. Ukraine» підтверджують, що право на адвоката має бути ефективним як у теорії, так і на практиці, інакше воно втрачає сенс [5].

Для військових та військовополонених ці стандарти мають додатковий вимір:

- необхідність спеціальних знань адвоката у сфері МГП, військового кримінального права, статусу учасників бойових дій;
- врахування специфіки командної підлеглості, наказів, бойової обстановки;
- розуміння наслідків визнання особи комбатантом/невійськовим, військовополоненим/звичайним затриманим.

Європейський досвід та стандарти НАТО демонструють доцільність запровадження спеціалізації адвокатів, які надають правову допомогу військовослужбовцям та іншим суб'єктам у військових справах [3]. В українських умовах, коли створення повноцінної окремої системи військової юстиції є ресурсно обтяжливим, щонайменше запровадження обов'язкової спеціалізації адвокатів у справах військових виглядає виправданим і з погляду якості захисту, і з погляду етики професії [3].

Війна радикально загострює суспільне сприйняття будь-яких дій щодо представників держави-агресора. У суспільній свідомості захист російського військовослужбовця нерідко ототожнюється з виправданням агресії чи «зрадою», що створює потужний психологічний та, подекуди, фізичний тиск на адвоката.

Моральні імперативи захисту життя й гідності полонених, закладені в МГП, належать до «канонічних» норм етики, однак сучасна реальність демонструє системні порушення цих стандартів, включно з катуваннями, неналежним поведінням, перешкодами в доступі гуманітарних місій [1, 2]. В такій ситуації адвокат, який вимагає дотримання прав полоненого, нерідко опиняється в ролі «непопулярного» суб'єкта, що діє всупереч емоціям, але у відповідності до права.

З огляду на принципи професійної етики, адвокат має:

- не ототожнювати себе з позицією клієнта, його політичними поглядами чи участю в агресії;
- забезпечувати конфіденційність, незалежність і неупередженість, незважаючи на тиск з боку суспільства, ЗМІ або органів влади;
- протистояти будь-яким формам дискримінації клієнта за громадянством чи статусом комбатанта;
- документувати факти порушення прав полонених і ініціювати

відповідні процесуальні та міжнародні механізми реагування.

Важливо, що, як підкреслюється в дослідженнях про «гуманітарну дипломатію», забезпечення елементарних «мінімальних стандартів гуманності» щодо військовополонених – це не лише юридичний, а й глибоко етичний обов'язок держави та всіх залучених професійних спільнот [2]. Адвокат, будучи «провідником» цих стандартів у конкретній справі, фактично виступає елементом національної та міжнародної системи захисту прав людини.

Аналіз функціонування міжнародних і національних гуманітарних інституцій у сфері захисту військовополонених засвідчує низку системних проблем:

- обмежений доступ представників МКЧХ, ООН та національних правозахисних органів до окремих регіонів та таборів утримання;
- фінансові обмеження гуманітарних місій;
- політичний тиск, який загрожує нейтральності та незалежності гуманітарної допомоги;
- загрози безпеці співробітників гуманітарних організацій [2].

У такому контексті адвокатський захист військовополонених стає важливим доповненням до зовнішніх механізмів контролю. Адвокат може ініціювати перевірки умов утримання, звернення до наглядових органів, національних і міжнародних судових інстанцій, що частково компенсує недоліки «гуманітарної дипломатії» [2, 5].

Разом з тим, і на національному рівні існують прогалини: відсутність чіткої процедурної регламентації статусу військовополоненого у кримінальному провадженні, недостатня деталізація прав адвоката на доступ до місць утримання, несистемність взаємодії з Координаційним штабом з питань поводження з військовополоненими. Це створює додаткові етичні ризики, коли адвокат змушений діяти в умовах правової невизначеності.

Правовий режим воєнного стану майже неминуче породжує спокусу обмежити права окремих категорій осіб, у тому числі полонених, під гаслами національної безпеки. Однак саме у період війни для України як держави, що декларує європейський вибір і прагне членства в ЄС і НАТО, критично важливо демонструвати взірцеву повагу до Женевських конвенцій та стандартів прав людини.

Дотримання прав навіть комбатантів агресора зміцнює міжнародну позицію України, посилює її аргументи у справах про воєнні злочини Росії, підвищує легітимність вимог щодо належного поводження з українськими військовополоненими. З огляду на це, етично вивірена поведінка адвоката у справах військовополонених – це не лише реалізація професійного обов'язку, а й внесок у національну безпеку в широкому розумінні, оскільки підтримує довіру до правосуддя та зміцнює договірно-правову позицію України на міжнародній арені.

Як висновок можна зазначити, що:

1. Захист військовополонених в умовах російсько-української війни є ключовим індикатором зрілості української правової системи та реального, а не декларативного утвердження верховенства права.

2. Дотримання Україною міжнародно-правових стандартів, зокрема доктрини комбатантського імунітету та режиму військовополонених, попри морально-політичну неприйнятність агресії, має як юридичне, так і етичне обґрунтування та безпосередньо впливає на захист українських військових у полоні.

3. Адвокат, який здійснює захист військовополонених, перебуває під перехресним тиском суспільних очікувань, безпекових ризиків і правових прогалин, але саме його професійна етика – незалежність, неупередженість, повага до гідності клієнта – забезпечує мінімальні стандарти гуманності в конкретній справі.

4. Недоліки «гуманітарної дипломатії» (обмежений доступ до таборів, політичний та ресурсний тиск) підвищують значення адвокатури як внутрішнього механізму контролю за дотриманням прав полонених і вимагають посилення гарантій діяльності адвокатів у воєнних справах.

5. Для наближення до європейських та натівських стандартів доцільно:

а) законодавчо врегулювати статус військовополоненого в кримінальному процесі;

б) запровадити спеціалізацію адвокатів у справах військовослужбовців і військовополонених;

в) розробити протоколи взаємодії адвокатів із Координаційним штабом, військовими структурами та міжнародними організаціями;

г) системно впроваджувати практику ЄСПЛ як обов'язковий орієнтир для правоохоронних та судових органів.

6. Етичні стандарти адвокатури у справах військовополонених мають розглядатися не як «розкіш» воєнного часу, а як фундаментальний елемент національної безпеки, міжнародного іміджу держави та запорука того, що злочини, скоєні під час конфлікту, не залишаться безкарними.

Список використаних джерел:

1. Sosnina O., Mykytiv O., Mykytiv H., Kolenichenko T., Holovach A. International Aspects of the Protection of Victims' Rights in the Conditions of Armed Conflict in Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. No. 71. С.433-457. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.24>.

2. Гелемей Ю. М. Недоліки «гуманітарної дипломатії» у сфері захисту прав військовополонених. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2023. Т. 10. № 4(40). С. 385-390. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.40.385>.

3. Попов Г. В. Право військовослужбовців на захист у контексті євроінтеграції України. *Вісник Ужгородського національного*

університету. Серія: *Право*. 2024. Вип. 81. С.139-143. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.20>.

4. Yakoviyk I., Kharytonov S., Zaytsev O. Combatant Immunity and the Russian-Ukrainian War: Reopening the Debate on a Longstanding Doctrine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2024. P. 39-66. DOI: <https://doi.org/10.33327/ajee-18-7.4-a000113>.

5. Krykun V., Hanenko I., Bykov I. Criminal Procedural Protection of Human Rights in Conditions of an Armed Conflict. *Revista Justiça do Direito*. 2023. P. 142-156. DOI: <https://doi.org/10.5335/rjd.v37i3.15361>.

СИМВОЛІКА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ, ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Шевченко Натела Станіславівна,
доктор філософії (PhD) за спеціальністю 081 «Право»,
старший викладач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
Головний фахівець по взаємодії з громадами
з питань зниження ризиків в НС та цивільного захисту
Харківської обласної організації
Товариства Червоного Хреста України

Символіка Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (далі – Рух) має особливе правове значення, оскільки виконує не лише розпізнавальну, а й захисну функцію. Її правова охорона є важливою складовою міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Неправомірне використання такої символіки здатне нівелювати її захисне призначення, послабити довіру до гуманітарної діяльності та створити додаткові ризики для життя і здоров'я осіб, які діють під її захистом або отримують відповідну допомогу.

У зв'язку з цим охорона символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала має розглядатися не лише крізь призму МГП, а й у контексті кримінально-правової політики держави. Особливої актуальності це питання набуває для України в умовах триваючого збройного конфлікту, коли належне використання такої символіки безпосередньо пов'язане із забезпеченням безпеки співробітників та волонтерів, цивільного населення та інших осіб, які потребують захисту, а її неправомірне використання може призводити до тяжких наслідків.

Важливо розуміти, що організаційна структура Руху охоплює три компоненти, а саме Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Міжнародну Федерацію Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МФТЧХ і ЧП) та національні товариства, що функціонують у більшості держав світу. В Україні відповідні функції виконує Товариство Червоного Хреста України (ТЧХУ). Саме зазначені суб'єкти уповноважені використовувати відповідну символіку у порядку, встановленому міжнародними та національними правовими нормами.

Важливе значення має те, що у світі Рух має три офіційні емблеми: червоний хрест, червоний півмісяць та червоний кристал. Кожна з них має захисний статус, закріплений міжнародним гуманітарним правом у Першій Женевській Конвенції 1949 року та Третньому Додатковому Протоколі до Конвенції 2005 року [4].

Національне законодавство України належним чином регулює питання захисту відповідної символіки. Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України» Товариство використовує емблему Червоного Хреста у порядку, визначеному Законом України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» [3]. Згідно зі ст. 17 Закону України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» особи, винні у порушенні законодавства України про використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, несуть відповідальність згідно із законами України [2].

Логічним продовженням зазначених положень стало встановлення юридичної відповідальності за незаконне використання символіки Руху. Втім, чинне законодавство не передбачає адміністративної відповідальності за незаконне використання відповідної символіки, що певною мірою знижує ефективність реагування на діяння, які не досягають ступеня суспільної небезпечності, характерного для кримінального правопорушення.

Важливим елементом механізму правової охорони символіки Руху стало закріплення кримінальної відповідальності за її незаконне використання у Кримінальному кодексі України (далі – КК України). Базовою нормою у цьому випадку є ст. 445 КК України «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала». Включення ст. 445 КК України саме до розділу XX Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» свідчить про визнання законодавцем особливого значення охорони відповідної символіки для забезпечення міжнародного правопорядку. Зазначена норма має універсальний характер та підлягає застосуванню у більшості випадків незаконного використання відповідної символіки. Варто зауважити, що її

диспозиція є бланкетною та потребує звернення до інших нормативно-правових актів.

При цьому слід зауважити, що ст. 445 КК України не застосовується, якщо дії можна кваліфікувати за статтями, що передбачають спеціальні норми, зокрема, як військове кримінальне правопорушення за ст. 435 КК України або як порушення законів і звичаїв війни за ст. 438 КК України. У ст. 435 КК України в основі виділення спеціальної норми є поєднання ознак спеціального суб'єкта, яким визнається військовослужбовець, із ознаками місця або обстановки вчинення кримінального правопорушення – в районі воєнних дій або в умовах воєнного стану. Під ст. 438 КК України підпадають ті види незаконного використання зазначеної символіки, які характеризуються більш високим ступенем суспільної небезпечності злочинних діянь та тяжкості спричинених ними наслідків. Зокрема, незаконне використання зазначеної символіки може бути кваліфіковане за ст. 438 КК як порушення законів і звичаїв війни, якщо таким чином особа симулює володіння статусом, що надає захист, при вчиненні вбивств, завданні поранень, захопленні в полон противника тощо [1, с. 1001-1002].

Отже, суспільна небезпечність незаконного використання символіки Руху полягає не лише у порушенні встановленого порядку її використання. Такі діяння здатні підривати довіру до суб'єктів гуманітарної діяльності та можуть створювати загрози для безпеки осіб, які користуються захистом відповідної символіки. В умовах збройного конфлікту неправомірне використання таких емблем здатне ускладнювати виконання гуманітарних місій, дискредитувати діяльність компонентів Руху та знижувати ефективність механізмів захисту.

Втім, варто зауважити, що в умовах збройного конфлікту на території України показники реєстрації фактів вчинення незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК України) залишаються незначними. Відповідно до офіційних статистичних даних протягом останніх років зареєстровано 11 кримінальних правопорушень за ст. 445 КК України: у 2022 р. – 1; у 2023 р. – 0; у 2024 р. – 6; у 2025 р. – 2; протягом січня-квітня 2026 р. – 2 [5]. Але у цьому разі такі незначні показники свідчать не про непоширеність таких діянь, а про дуже високий рівень їх латентності.

Однією з причин високої латентності зазначених кримінальних правопорушень є їх недооцінка як суспільно небезпечних діянь. Часто відповідні діяння можуть сприйматися як такі, що не мають суспільної небезпечності, не спричиняють істотної шкоди охоронюваним законом відносинам. Ще одним фактором латентизації може бути недостатній рівень загальної обізнаності населення, представників правоохоронних органів та інших осіб щодо особливого захисту такої символіки. У багатьох випадках вона помилково сприймається як знак медичної

допомоги, що може бути використовуватись вільно. Врешті-решт зазначені чинники у своїй сукупності сприяють латентизації відповідних кримінальних правопорушень та істотно ускладнюють їх виявлення та облік.

Таким чином, символіка Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, що перебуває під захистом як МПП, так і національного законодавства. Встановлення кримінальної відповідальності за її незаконне використання є важливою гарантією забезпечення належного функціонування механізмів гуманітарного захисту та підтримання довіри до Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Водночас незначна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 445 КК України свідчить не стільки про відсутність відповідних діянь, скільки про їх значну латентність. У зв'язку з цим актуальним є підвищення рівня загальної обізнаності населення та представників правозастосовних органів щодо особливостей використання відповідної символіки, а також удосконалення механізмів виявлення та обліку фактів її незаконного використання.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. – Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / редкол.: Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.
2. Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні: Закон України від 08.07.1999 р. № 862-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 36. Ст. 316.
3. Про Товариство Червоного Хреста України: Закон України від 28.11.2002 р. № 330-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №5. Ст. 47.
4. Символіка Міжнародного Руху та захист емблеми. URL: <https://redcross.org.ua/ihl/emblem-protection/> (дата звернення: 29.05.2026).
5. Статистика. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 01.06.2026).

СЕКЦІЯ 7
ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

**ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ДЕПОРТАЦІЯ ДІТЕЙ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ**

Алексєєва Марія Павлівна,
учениця 11 класу комунального закладу
«Харківський ліцей № 116
Харківської міської ради»
Харківської області, м. Харків

Війни безумовно є хаотичним явищем, що викликає багато суперечок щодо справедливості їх цілей та методів, а також тяжких гуманітарних наслідків, які вони неминуче спричиняють. У контексті триваючої широкомасштабної та безпрецедентної за своїми масштабами та характером збройної агресії російської федерації проти України, в ході якої вчиняються міжнародні злочини, особливого засудження вимагає практика примусового переміщення та депортації українських дітей з тимчасово окупованих територій, а правова кваліфікація цього злочину є критичною умовою збереження української нації та міжнародного правопорядку.

Міжнародно-правові основи заборони примусового переміщення та депортації дітей ґрунтуються на нормах міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року, які категорично забороняють примусове переміщення цивільного населення, з особливим акцентом на захисті дітей [1]. Депортація дітей часто супроводжується спробами примусової асиміляції, зміни громадянства та культурної ідентичності, що є порушенням Конвенції про права дитини (1989), яка гарантує право дитини на збереження своєї ідентичності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки [2].

Захист дітей в якості особливо вразливої категорії населення, в свою чергу, є фундаментальним імперативом міжнародного та національного права. Надання дітям особливого захисту – це не лише питання милосердя чи морального обов'язку, а й стратегічна інвестиція у майбутнє суспільства. Здорові, освічені та емоційно стабільні діти виростають у відповідальних та продуктивних громадян та захищаючи дитину сьогодні від насильства, суспільство забезпечує свою власну стійкість і процвітання завтра.

Юридична оцінка примусового переміщення та депортації дітей вимагає ретельного аналізу крізь призму Римського статуту Міжнародного кримінального суду та може становити потрійну кваліфікацію як злочин проти людяності, військовий злочин та злочин геноциду.

У контексті кваліфікації за Ст. 7 як злочину проти людяності матеріальний елемент становить депортацію або насильницьке переміщення цивільного населення, вчинене в рамках широкомасштабного або систематичного нападу з усвідомленням спричинених наслідків. Спеціальним контекстуальним елементом виступає сам широкомасштабний або систематичний напад на цивільне населення, тоді як ментальний елемент передбачає усвідомлення того, що вчинення певної дії спричинить певний результат, у поєднанні з бажанням спричинити такий результат [3].

Водночас для кваліфікації дій за Ст. 8 як воєнного злочину матеріальний елемент охоплює переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортацію чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території. Спеціальний контекстуальний елемент визначає, що злочинна поведінка кваліфікується як воєнний злочин у випадку, коли вона тісно пов'язана зі збройним конфліктом. Ментальний елемент цієї норми вимагає доведення, що особа мала намір або усвідомлювала, що здійснює або бере участь у депортації цивільних осіб, усвідомлюючи, що ці особи є захищеними особами і таке переміщення є незаконним [3].

Для того, щоб будь-яке з діянь було кваліфіковано як геноцид, воно має бути вчинено проти однієї або кількох осіб, оскільки така особа або особи є членами певної групи, і саме через те, що вони належали до цієї групи. Таким чином, жертва обирається не через її індивідуальну ідентичність, а через її належність до національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Таким чином, до загального умислу основного діяння необхідно додати ще один специфічний ментальний елемент, а саме «намір знищити, повністю або частково» одну з перелічених груп «як таку», що передбачено у статті 2(1) Конвенції про запобігання злочину геноциду [4, с.122].

Відповідно до Ст. 6(е) Римського статуту матеріальним елементом злочину геноциду визнається насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи, яку вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу. Ментальний елемент цього злочину становить усвідомлення того, що вчинення певної дії спричинить певний результат, у поєднанні з бажанням спричинити такий результат. Спеціальний ментальний елемент становить геноцидальний умисел (*dolus specialis*), тобто, обтяжуюча форма умислу, що не вимагає реалізації через матеріальне діяння. Керуючись судовою практикою органів міжнародної кримінальної юстиції, варто зауважити, що виявлення геноцидального наміру можливе через вивчення офіційних документів, заяв і політичних програм, що демонструють умисел вчинення злочину.

Яскравим прикладом слугує справа про геноцид у Руанді, де принцип (*dolus specialis*) був підтверджений через мову ворожнечі в засобах масової

інформації та офіційну політику уряду [5].

В умовах сучасної війни російський терор проти цивільного населення та жорстока політика, спрямована на ліквідацію української ідентичності та державності, стали реальністю, з якою сьогодні вимушені стикатися українські діти та поряд з очевидними актами фізичного насильства, рф розгорнула масштабний злочин примусового переміщення і депортації українських дітей, який має довготривалі наслідки для національної цілісності України та фактична характеристика цього злочину включає: Безпосередню депортацію з тимчасово окупованих територій під виглядом «евакуації», часто при цьому блокування шляхів до України; Примусову паспортизацію та зміну особистих даних дітей, що є прямим порушенням Женевських конвенцій; Насильницьку мілітаризацію через військово-патріотичні рухи; Насильницьку передачу дітей російським сім'ям через спрощену процедуру, закріплену спеціальними указами та змінами до законодавства рф [6].

На нашу думку, злочин примусового переміщення та депортації українських дітей вимагає не лише кваліфікації як воєнного злочину, а й визнання злочином проти людяності через широкомасштабність та систематичність політики спрямованої на примусове переміщення та депортацію українських дітей, та злочином геноциду, оскільки кінцевою метою рф є знищення української ідентичності через вилучення її майбутнього покоління. Дії вищого керівництва РФ прямо підпадають під статтю II(е) Конвенції про запобігання злочину геноциду, яка визначає геноцидом «насильницьку передачу дітей з однієї людської групи в іншу». росія вилучає дітей з української національної групи та примусово інтегрує їх у російську через спрощену паспортизацію, зміну імен та мілітаризоване «перевиховання».

Головною перешкодою для притягнення до відповідальності керівництва держави-агресора є персональний імунітет (*ratione personae*), який захищає чинних глав держав, урядів та МЗС від іноземних національних судів. Головний аргумент для обходу цього імунітету базується на тому, що депортація дітей порушує імперативні норми міжнародного права (*jus cogens*), а отже, не є законною функцією діяча, що позбавляє його функціонального імунітету (*ratione materiae*). На міжнародному рівні персональний імунітет лідерів долається через ст. 27 Римського статуту та оскільки Росія блокує Раду Безпеки ООН, ратифікація Статуту Україною стала необхідною для встановлення прямої юрисдикції МКС [3].

І хоча, реакція міжнародної спільноти була рішучою: фіксація фактів злочину, видача МКС ордерів на арешт та допомога у репатріації дітей в межах ініціатив як «Bring Kids Back UA» та міжнародної коаліції за повернення українських дітей, але на сьогоднішній день так як тисячі дітей залишаються на території росії, міжнародні організації недостатньо

використовують свої можливості для повернення дітей в Україну.

Таким чином, створення Спеціального трибуналу та активне застосування універсальної юрисдикції національними судами світу мають стати логічним завершенням цього шляху. Справедливий вирок для відповідальних за примусове переміщення та депортацію українських дітей як частини політики, спрямованої на знищення української етнічності та державності, стане остаточним підтвердженням того, що міжнародне право еволюціонувало від «права сили» до «сили права», де жодна посада не є виправданням для геноциду.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 12.08.1949 р. № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_154 (дата звернення: 25.05.2026).

2. Конвенція про права дитини, ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 р. № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.05.2026).

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 17.07.1998 р. № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/stru#Stru (дата звернення: 25.05.2026).

4. Кассезе А. Елементи міжнародного злочину: ментальний елемент. Міжнародне кримінальне право Кассезе / А. Кассезе та ін.; ред. М. Микієвич; пер. М. Городиловська; Міністерство закордонних справ Нідерландів, Міжнародна організація з розвитку права, Інститут Т.М.К. Ассера, Неурядова організація IUSTCOM. Львів: Літопис, 2025. С. 650. ISBN 978-617-7962-41-9.

5. Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze: Judgement and Sentence, 16 May 2003, ICTR-96-14-T / International Criminal Tribunal for Rwanda. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/ictr/2003/en/91852> (дата звернення: 25.05.2026).

6. «ПЕРЕОПИЛЕНІ». Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо ситуації із забезпеченням прав дитини в умовах збройної агресії проти України: спеціальна доповідь / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – Київ, 2023. – 132 с. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploadedfiles/Спеціальна_доповідь_ПЕРЕОПИЛЕНІ.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

Науковий керівник: Погорелова Ю. О., кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Науковий консультант: Гришина Н. В., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС» З ПОГЛЯДУ ТЕОРІЇ ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Лазарян Андрій Гамлетович,
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

У сучасних умовах реформування системи публічного управління та адаптації національного законодавства до європейських стандартів, особливої актуальності набуває проблематика визначення сутності адміністративного процесу. Протягом тривалого часу в юридичній науці відсутній єдиний підхід до розуміння цього поняття, що зумовлює численні наукові дискусії щодо його змісту, структури та місця в системі юридичного процесу. Зазначена проблема має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки від правильного розуміння поняття адміністративного процесу залежить ефективність реалізації прав і свобод людини, діяльність органів публічної адміністрації та функціонування адміністративного судочинства.

Сучасний розвиток адміністративного права характеризується переосмисленням традиційних доктринальних підходів до процесуальної діяльності уповноважених суб'єктів права. Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» стало важливим етапом формування нового бачення адміністративного процесу як комплексного правового явища, що охоплює не лише юрисдикційну діяльність, але й широкий спектр адміністративних процедур. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження адміністративного процесу «крізь призму» загальної теорії юридичного процесу, що дозволяє комплексно оцінити його правову природу та функціональне призначення.

У контексті сучасних наукових досліджень юридичний процес дедалі частіше визначається в контексті правової процедури. Зокрема, В. М. Левківська та І. А. Мацелюх зазначають, що правові процедури є законодавчо встановленими засобами реалізації правових норм, які спрямовані на досягнення цілей правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин та застосування яких має юридично значущі наслідки [1, с. 181]. Така позиція є важливою для розуміння сутності юридичного процесу, оскільки акцентує увагу не лише на діяльності суб'єктів владних повноважень, а й на процедурній формі цієї діяльності. Саме процедура забезпечує передбачуваність правозастосування, унеможливорює свавільні дії органів влади та створює гарантії реалізації прав особи. Тому юридичний процес доцільно розглядати як систему нормативно визначених процедур, через які відбувається практичне втілення правових

норм.

Досліджуючи проблеми місця адміністративного процесу в правовій системі, О. В. Кузьменко та В. Г. Чорна наголошують, що всі протиріччя щодо змісту та структури юридичного процесу, а також змісту та структури адміністративного процесу ґрунтуються на методологічній помилці, що дає можливість доводити існування широких і вузьких концепцій розуміння цього інституту [2, с. 110]. З наведеної думки випливає, що відсутність єдиного визначення адміністративного процесу пов'язана не лише з особливостями адміністративного права, а й із різними підходами до розуміння юридичного процесу загалом. Це свідчить про міжгалузевий характер проблеми та необхідність її вирішення на рівні загальної теорії права. На мою думку, саме теоретичне осмислення сутності юридичного процесу дозволить сформуувати більш узгоджену концепцію адміністративного процесу та усунути існуючі доктринальні суперечності.

Крім того, О. В. Кузьменко та В. Г. Чорна відзначають, що адміністративний процес включає різноманітні види діяльності органів публічної адміністрації, зокрема дозвільні, реєстраційні, контрольні та юрисдикційні провадження [2, с. 117-118]. Такий підхід демонструє відхід від традиційного розуміння адміністративного процесу виключно як діяльності щодо вирішення спорів чи притягнення до адміністративної відповідальності. Його перевага полягає в тому, що він враховує сучасні тенденції розвитку публічного адміністрування, де значна частина взаємодії держави з особою здійснюється через адміністративні процедури. Відтак адміністративний процес набуває значення універсальної процесуальної форми реалізації публічної влади.

Подібної позиції дотримується і М. М. Малетич, який зазначає, що сучасне розуміння адміністративного процесу формується під впливом розвитку адміністративної юстиції, адміністративних процедур та європейських стандартів публічного адміністрування [3, с. 82-83]. Ця теза відображає сучасний етап розвитку українського адміністративного права, який характеризується поступовим наближенням до європейських правових стандартів. Особливого значення вона набула після прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», який закріпив нові підходи до взаємовідносин між особою та органами публічної адміністрації. У зв'язку з цим адміністративний процес уже не може обмежуватися лише юрисдикційною діяльністю, а повинен охоплювати весь комплекс процедурних механізмів реалізації публічного управління.

Проблема визначення адміністративного процесу в сучасній доктрині адміністративного права пов'язана, насамперед, із відсутністю єдиного доктринального підходу до його розуміння. У науковій літературі одночасно існують як «вузька», так і «широка» концепції, що по-різному визначають зміст цього явища.

О.В. Кузьменко та В.Г. Чорна підкреслюють, що різні підходи до розуміння адміністративного процесу зумовлені методологічними розбіжностями у тлумаченні самого юридичного процесу, що призводить до фрагментарності наукових уявлень про його структуру [2, с. 110]. Така позиція, на нашу думку, є обґрунтованою, оскільки відсутність єдиної методології ускладнює формування цілісної теорії адміністративного процесу.

Водночас, ця ситуація свідчить не лише про теоретичну невизначеність, але й про етапність розвитку науки адміністративного права. Різні підходи відображають еволюцію правової думки від радянської юрисдикційної моделі – до сучасного розуміння адміністративного процесу як комплексного явища публічного адміністрування. Таким чином, плюралізм підходів є не лише проблемою, а й ознакою розвитку доктрини.

Однією з ключових проблем також є нечітке розмежування понять «адміністративний процес», «адміністративна процедура» та «адміністративне судочинство», які в науковій літературі часто або ототожнюються, або розглядаються як частини різних правових явищ.

М.М. Малетич з цього приводу зазначає, що сучасне розуміння адміністративного процесу формується під впливом розвитку адміністративної юстиції та адміністративних процедур, що фактично об'єднує юрисдикційну та управлінську складові в єдину процесуальну систему [3, с. 82-83]. З цієї позиції випливає, що адміністративний процес не може обмежуватися лише судовою діяльністю, оскільки адміністративні процедури також є його складовою частиною.

Суттєвий вплив на переосмислення поняття адміністративного процесу справили сучасні законодавчі реформи, насамперед прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», який запровадив єдині стандарти адміністративного провадження.

Як слушно зазначають українські науковці, розвиток адміністративних процедур значно розширює межі традиційного розуміння адміністративного процесу, оскільки переносить акцент із юрисдикційної діяльності на регулятивну та сервісну функції публічної адміністрації [2, с. 118]. Це свідчить про трансформацію адміністративного процесу з карально-спірної моделі до сервісно-орієнтованої.

Крім того, імплементація європейських стандартів належного урядування сприяє формуванню нової парадигми адміністративного процесу, в якій ключове значення мають принципи пропорційності, відкритості та захисту прав особи. Це поступово змінює не лише нормативне регулювання, але й наукове розуміння адміністративного процесу як комплексного правового явища.

Таким чином, законодавчі зміни виступають каталізатором доктринальної трансформації адміністративного процесу, сприяючи його

переходу до сучасної європейської моделі публічного адміністрування.

Уніфікація підходів є необхідною не лише для науки, але й для практики правозастосування. Розбіжності у трактуванні адміністративного процесу можуть призводити до різного розуміння компетенції органів влади, процесуальних гарантій особи та меж адміністративної юрисдикції. Відтак формування єдиної доктрини дозволить забезпечити стабільність правового регулювання та підвищити ефективність публічного управління.

Стосовно перспективи розвитку теорії адміністративного процесу, то на мою думку, вони пов'язані з її подальшою європеїзацією й інтеграцією у загальну теорію юридичного процесу. Йдеться, насамперед, про необхідність формування цілісної концепції, яка б охоплювала всі процесуальні форми реалізації публічної влади.

По-перше, доцільним є розроблення єдиної доктринальної моделі адміністративного процесу, яка б поєднувала адміністративні процедури, адміністративні провадження та адміністративне судочинство як взаємопов'язані елементи єдиної системи. Такий підхід дозволить уникнути штучного розмежування управлінської та юрисдикційної діяльності.

По-друге, необхідним є подальше впровадження принципів належного урядування, які передбачають прозорість, пропорційність, обґрунтованість рішень та ефективний захист прав особи. Це сприятиме підвищенню якості адміністративних процедур і довіри громадян до публічної влади.

По-третє, важливим напрямом є цифровізація адміністративного процесу, що передбачає розвиток електронних адміністративних послуг та електронного судочинства. Це не лише спрощує доступ особи до адміністративних процедур, але й змінює саму природу процесуальних правовідносин.

Отже, аналіз сучасних теоретико-правових підходів дозволяє дійти висновку, що адміністративний процес є складним і багатовимірним явищем. Він не може розглядатися виключно як судова або юрисдикційна діяльність, оскільки охоплює також адміністративні процедури, що реалізуються органами публічної адміністрації. Проблематика його інтерпретації зумовлена відсутністю єдиного доктринального підходу до розуміння, нез'ясованим співвідношенням із суміжними категоріями та трансформаційними змінами національного законодавства. Водночас сучасні реформи, зокрема прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», створюють підґрунтя для формування нової концепції адміністративного процесу, орієнтованої на європейські стандарти публічного управління [4]. Перспективи подальшого розвитку адміністративного процесу полягають у його доктринальній уніфікації, інтеграції до загальної теорії юридичного процесу. Це дозволить сформувати цілісну, сучасну та ефективну модель адміністративного

процесу, що відповідатиме потребам правової держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Левківська В. М., Мацелюх І. А. Адміністративні процедури: концепція правового регулювання. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 180-187. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69e906e5-74e7-48cc-88e9-8f8ef73ebb8c/content>.

2. Кузьменко О. В., Чорна В. Г. Проблеми місця та змісту адміністративного процесу в системі права. *Право України*. 2021. № 10. С. 110-120. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f1395bb6-a764-4aea-b4b7-914cdbc9be39/content>.

3. Малетич М. М. Формування поняття та ознак адміністративного процесу у вітчизняній традиції. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 1(2). С. 81-85. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fb168351-c8f0-486e-81ca-460ea6ef39b2/content>.

4. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> (дата звернення: 25.05.2026).

Науковий керівник: Сердюк І. А., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІМУНІТЕТ ДЕРЖАВИ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ АГРЕСІЄЮ РФ

Левченко Максим Сергійович

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Збройна агресія рф проти України зумовила безпрецедентні за масштабами майнові, фізичні та моральні втрати для фізичних і юридичних осіб. У площині приватного права захист прав потерпілих актуалізував фундаментальну доктринальну та практичну проблему – цивільно-правовий (юрисдикційний) імунітет держави-агресора. Традиційні норми міжнародного та національного права, сформовані в мирний час, постали перед необхідністю кардинальної трансформації для забезпечення реального доступу громадян до правосуддя та відшкодування завданих збитків.

Юрисдикційний імунітет держави базується на принципах суверенної рівності та поваги до державного суверенітету, що виражається у формулі *par in parem non habet imperium* – рівний над рівним не має влади. Традиційно він охоплює три взаємопов'язані елементи: судовий імунітет, тобто непідсудність однієї держави судам іншої держави без її згоди; імунітет від попереднього забезпечення позову, який забороняє накладення арешту чи інших обмежень на майно іноземної держави; а також імунітет від примусового виконання судового рішення, що унеможливорює звернення стягнення на державні активи [1, с.14]. Історично тривалий час домінувала концепція абсолютного імунітету, за якою держава не могла бути відповідачем в іноземному суді незалежно від характеру своїх дій. Проте розвиток міжнародного приватного права та міжнародної торгівлі призвів до формування концепції функціонального або обмеженого імунітету. Відповідно до неї розрізняються дії держави як носія суверенної влади (*acta imperii*) та дії держави як учасника цивільного чи комерційного обороту (*acta gestionis*) [1, с.15]. У другому випадку держава не користується абсолютним імунітетом та може бути відповідачем у судах іншої держави.

Подальший розвиток міжнародного права сприяв формуванню доктрини обмеження імунітету у справах про відшкодування шкоди, завданої деліктами. Важливе значення мають Європейська конвенція про імунітет держав 1972 року та Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року, які закріплюють так зване «деліктне виключення» (*tort exception*) [2]. Його зміст полягає у тому, що держава не може посилатися на імунітет у справах щодо компенсації шкоди, завданої життю, здоров'ю чи майну особи, якщо така шкода була спричинена на території держави суду. Хоча Україна не є стороною цих міжнародних договорів, їх положення дедалі частіше сприймаються судами як відображення міжнародного звичаєвого права.

У контексті повномасштабної війни рф проти України ця доктрина отримала новий розвиток. Збройна агресія, масові порушення прав людини, воєнні злочини та злочин агресії не можуть розглядатися як правомірна реалізація державного суверенітету. Навпаки, такі дії є грубим порушенням імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*) та Статуту ООН. Тому держава-агресор не може прикриватися судовим імунітетом для уникнення відповідальності за спричинену шкоду.

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року Верховний Суд України сформував принципово нову практику щодо подолання юрисдикційного імунітету рф. У постановках від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 та від 18 травня 2022 року у справі № 760/17232/20-ц було зазначено, що українські суди мають право розглядати позови до рф про відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої агресією [3; 4]. Суд виходив із того, що рф, здійснюючи акти

агресії на території України, не може користуватися юрисдикційним імунітетом у національних судах держави-жертви.

Підсудність таких справ визначається відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», згідно з яким суди України можуть розглядати справи про відшкодування шкоди, якщо вона була завдана на території України [5]. Відповідачем у подібних справах зазвичай визначається держава рф в особі її органів державної влади, зокрема міністерства юстиції рф або міністерства оборони рф. Правовою основою позовних вимог виступають загальні положення деліктного права, передбачені ст. 1166 та ст. 1167 Цивільного кодексу України, які закріплюють принцип генерального делікту та право на компенсацію моральної шкоди [6].

Водночас у судовій практиці виникають і певні труднощі. Зокрема, окремі суди відмовляють у задоволенні позовів щодо майна, яке залишилося на тимчасово окупованих територіях, мотивуючи це тим, що особа не втратила право власності остаточно, а лише тимчасово позбавлена можливості володіти та користуватися майном. Такий підхід викликав дискусії, оскільки фактична неможливість користування майном в умовах окупації часто має ознаки реальної майнової шкоди. Проте загальна тенденція української судової практики залишається спрямованою на захист потерпілих та заочне задоволення позовів до держави-агресора [7, с.392].

Найбільш складною проблемою є виконання рішень українських судів. Навіть після отримання рішення про стягнення збитків позивачі стикаються з відсутністю ефективного механізму примусового виконання. На території України обсяг російських активів є обмеженим, а за кордоном їх захист часто забезпечується нормами про державний імунітет та недоторканність суверенних активів, зокрема резервів центрального банку. У зв'язку з цим особливого значення набуває концепція *alter ego* («друге я» держави). Відповідно до цієї доктрини державні компанії можуть визнаватися продовженнями держави, якщо вони фактично контролюються органами влади, фінансуються державою, виконують публічні функції та не мають реальної майнової відокремленості [8, с.206].

Отже, сучасна практика засвідчує істотну трансформацію підходів до цивільно-правового імунітету держави. рф, здійснивши повномасштабну агресію проти України, фактично втратила можливість посилатися на судовий імунітет у справах про відшкодування завданої шкоди. Українські суди сформували прогресивний підхід, який базується на принципі деліктного виключення, захисті права особи на справедливий суд та пріоритеті норм міжнародного права щодо відповідальності за агресію. Водночас головним викликом залишається забезпечення реального виконання ухвалених рішень. Саме поєднання національних деліктних позовів із міжнародними компенсаційними механізмами та розширення

застосування доктрини alter ego може стати ефективним шляхом до реального відновлення прав потерпілих від збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Жорнокуй Ю. М. Обмеження юрисдикційного імунітету РФ щодо шкоди, завданої фізичним та юридичним особам в Україні, унаслідок збройної агресії. *Нове українське право*. 2023. Вип. 5. С. 12-18. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.2>.

2. Черняк Ю. Юрисдикційний імунітет іноземної держави у цивільних справах про відшкодування шкоди: Qui Vadis. *Судово-юридична газета*. 2022. 13 березня. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/232109-yurisdiktsiyniy-imunitet-inozemnoyi-derzhavi-u-tsivilnikh-spravakh-pro-vidshkoduvannya-shkodi-qui-vadis> (дата звернення: 23.05.2026).

3. Постанова Верховного Суду у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21) від 14.04. 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (дата звернення: 23.05.2026).

4. Постанова Верховного Суду у справі № 760/17232/20-ц (провадження № 61-15925св21) від 18 травня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312> (дата звернення: 23.05.2026).

5. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 23.05.2026).

6. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23.05.2026).

7. Ківалова Т. С., Фасій Б. В. Цивільно-правовий механізм компенсації шкоди, завданої фізичній особі внаслідок російської агресії. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 388-398. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.50> (дата звернення: 23.05.2026).

8. Скрагленко М. Р. Відшкодування шкоди, завданої фізичним особам внаслідок збройної агресії: правовий механізм та практичні виклики. *Шерешевські цивілістичні читання: захист прав приватної особи в умовах війни* : матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 3 груд. 2025 р.). 2025. С. 201-209.

Науковий керівник: Резворович К. Р., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ВИКЛИКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Сулима Максим Олександрович,
студент 3-го курсу спеціальності «Право»
Полтавського університету економіки і торгівлі

Збройні конфлікти завжди становили серйозний виклик для забезпечення прав людини, проте в умовах ХХІ століття ці виклики набули якісно нового змісту. Глобалізаційні процеси, стрімкий розвиток інформаційних технологій та поява інноваційних засобів ведення війни суттєво трансформували як характер збройного протистояння, так і підходи до правового регулювання захисту людини. У таких умовах традиційні механізми міжнародного гуманітарного права дедалі частіше виявляються недостатньо ефективними для реагування на нові загрози.

Особливу складність становить поєднання класичних порушень прав людини із новітніми формами впливу, зокрема кіберопераціями, інформаційними атаками та застосуванням автономних систем озброєнь. Це обумовлює необхідність не лише переосмислення існуючих правових підходів, але й формування нових інструментів захисту, здатних адекватно реагувати на динамічні зміни у сфері безпеки.

Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів ґрунтується на системі норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права. Водночас ефективність цих механізмів залежить не лише від їх формального існування, а передусім від належної імплементації під час планування та здійснення бойових дій. Однією з ключових проблем сучасності є розрив між нормативним регулюванням і реальною практикою, що особливо проявляється у випадках ведення бойових дій у міських умовах із застосуванням вибухової зброї. Навіть за формального дотримання принципів пропорційності та запобіжних заходів, накопичувальний ефект руйнувань призводить до значних і тривалих гуманітарних наслідків.

Основу міжнародно-правового регулювання у цій сфері становлять Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року [1] та Додатковий протокол I 1977 року [2], які встановлюють обов'язок сторін конфлікту забезпечувати захист цивільного населення і цивільних об'єктів. Україна як держава-учасниця цих договорів зобов'язана забезпечувати їх виконання на національному рівні.

Міжнародне гуманітарне право покладає на сторони конфлікту обов'язок постійно дбати про захист цивільного населення, застосовуючи всі можливі запобіжні заходи для мінімізації шкоди. До таких заходів належать перевірка об'єктів нападу, вибір засобів і методів ведення

бойових дій, які зменшують ризик для цивільних, а також скасування або відтермінування атак у разі загрози надмірних втрат серед мирного населення [3, с. 84]. Крім того, встановлюється абсолютна заборона на насильство щодо цивільних осіб, включаючи вбивства, катування, приниження гідності та інші порушення основоположних прав.

Сучасні збройні конфлікти супроводжуються системними порушеннями прав людини, що особливо яскраво проявляється на прикладі України. На тимчасово окупованих територіях фіксуються порушення права на життя, свободу та особисту недоторканність, заборони катувань, права на справедливий суд, свободи пересування та інших основоположних прав [3, с. 85]. Рішення Міжнародного Суду ООН від 16 березня 2022 року щодо необхідності припинення військових дій на території України підтверджує серйозність таких порушень та їх міжнародно-правові наслідки [4].

Окремим викликом є трансформація характеру війни під впливом технологічного прогресу. Сучасні засоби ведення бойових дій, такі як безпілотники, автономні системи озброєнь і кібероперації, створюють нові ризики для цивільного населення. З одного боку, вони дозволяють здійснювати більш точкові удари, зменшуючи втрати серед військових, з іншого – можуть призводити до випадкових жертв та ускладнювати визначення відповідальності за порушення міжнародного права.

Особливу небезпеку становить використання технологій масового спостереження, розпізнавання обличчя та кібератак, які можуть застосовуватися для переслідування осіб і порушення їх приватності. Крім того, інформаційні технології використовуються для поширення дезінформації, що негативно впливає на суспільну стабільність та ускладнює процеси мирного врегулювання конфліктів.

Водночас сучасні технології можуть мати і позитивний вплив на захист прав людини. Системи дистанційного моніторингу, супутникові знімки та аналітичні інструменти дозволяють оперативно виявляти порушення, документувати воєнні злочини та прогнозувати загрози. Технології штучного інтелекту можуть використовуватися для аналізу великих масивів даних та розробки ефективних стратегій захисту населення [5; 6].

Разом із тим використання таких технологій потребує належного правового регулювання та міжнародної координації. Важливо забезпечити, щоб їх застосування відповідало принципам гуманності та не призводило до нових форм порушення прав людини. Особливого значення набувають питання кібербезпеки та захисту персональних даних, оскільки їх порушення може створювати додаткові ризики для осіб, які перебувають у зоні конфлікту.

Проведений аналіз свідчить про те, що сучасні збройні конфлікти характеризуються суттєвим ускладненням умов забезпечення прав

людини, що зумовлено як трансформацією форм і методів ведення війни, так і появою нових технологічних факторів впливу. Попри наявність розвиненої системи міжнародно-правових норм, їх практична реалізація нерідко супроводжується значними труднощами, що призводить до системних порушень прав цивільного населення.

Отже, подальший розвиток системи захисту прав людини під час збройних конфліктів має ґрунтуватися на комплексному підході, що враховує сучасні виклики та забезпечує ефективне функціонування міжнародного правопорядку навіть в умовах воєнного протистояння.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 30.05.2026).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.09.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 30.05.2026).

3. Бані-Насер Ф. Міжнародно-правовий захист цивільного населення та інших категорій осіб під час збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 79-87.

4. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі щодо звинувачень у геноциді за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Україна проти Російської Федерації) від 16.03.2022 р. Гаага: Міжнародний Суд ООН, 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220322030056/https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 30.05.2026).

5. Technology and human rights in armed conflicts. URL: <https://blog.ipleaders.in/technology-and-human-rights-in-armed-conflicts/> (дата звернення: 30.05.2026).

6. Федчук Т. Контроль дотримання норм міжнародного гуманітарного права при використанні зброї керованої штучним інтелектом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 785-791 URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.129> (дата звернення: 30.05.2026).

Науковий керівник: Славко А. С., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, європейського права і порівняльного правознавства Сумського державного університету.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Харченко Вікторія Сергіївна,
студентка групи ЮП-41
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України актуалізувала питання ефективності міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за планування, підготовку та здійснення акту агресії. Чинні міжнародно-правові механізми, насамперед юрисдикційна модель Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), виявилися обмеженими щодо можливості переслідування злочину агресії у випадках, коли йдеться про громадян держав, які не є учасниками Римського статуту. Згідно з положеннями ч. 5 ст. 15 bis Поправок до Римського статуту МКС щодо злочину агресії, стосовно держави, яка не є учасницею Римського статуту, Суд не здійснює юрисдикцію щодо злочину агресії, вчиненого громадянами такої держави або на її території.

Вчені наголошують, що на практиці це означає, що притягнення до відповідальності вищого військово-політичного керівництва Російської Федерації саме за злочин агресії фактично стало неможливим, незважаючи на безпрецедентний масштаб порушення основоположних принципів міжнародного права [1, с. 380].

Таке юрисдикційне обмеження фактично спричинило виникнення системного вакууму у сфері міжнародного кримінального правосуддя. Необхідність його подолання стала підставою для пошуку нового інституційного механізму – створення спеціального міжнародного судового органу, уповноваженого розглядати справи щодо злочину агресії проти України.

Російська агресія супроводжується вчиненням широкого спектра міжнародних злочинів, серед яких злочин агресії, воєнні злочини, злочини проти людяності, насильницьке переміщення цивільного населення, депортація українських дітей, атаки на об'єкти цивільної та критичної інфраструктури. Дослідники підкреслюють, що притягнення до відповідальності за означені злочини у відповідності до міжнародно-правового механізму забезпечує досягнення мети такої відповідальності – публічної превентивності [2, с. 109-110].

Реакцією міжнародного співтовариства на зазначені обставини стало укладення 25 червня 2025 року Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України

(далі – Угода), яка заклала міжнародно-правову основу функціонування відповідного судового механізму. Водночас сам трибунал перебуває на етапі інституційного становлення, що передбачає набуття чинності Угодою, формування його органів та забезпечення практичної діяльності [3].

Створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України є одним із найбільш значущих інституційних рішень у сфері міжнародного кримінального правосуддя після Нюрнберзького процесу. Фактично вперше після діяльності Міжнародного військового трибуналу у Нюрнберзі 1945-1946 років формується міжнародний судовий орган із прямим мандатом на переслідування злочину агресії. Водночас новий Трибунал виникає в принципово інших історичних та політико-правових умовах, ніж його нюрнберзький попередник. Якщо Нюрнберзький трибунал було створено після військової поразки держави-агресора та в умовах фактичного контролю держав-переможниць над її територією, то Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України формується в умовах триваючого міжнародного збройного конфлікту. Крім того, його створення є не наслідком політичного рішення держав-переможниць, а результатом послідовної дипломатичної ініціативи держави-жертви агресії, підтриманої широкою коаліцією держав і міжнародних організацій.

Саме поєднання делегованої Україною юрисдикції, інституційної підтримки з боку міжнародних організацій та функціонування Трибуналу в умовах триваючого міжнародного збройного конфлікту зумовлює його особливу правову природу. Така модель не лише вирізняє Спеціальний трибунал серед інших міжнародних судових інституцій, а й водночас відкриває новий етап у розвитку міжнародного кримінального правосуддя, що потребує ґрунтовного наукового осмислення у межах сучасної доктрини міжнародного права [1, с. 383].

Станом на червень 2026 року Угода вже ратифікована Верховною Радою України Законом України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу за злочин агресії проти України» від 15.07.2025 року. Відповідно до ст. 9 Конституції України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є складовою частиною національного законодавства [4]. Саме тому зазначений Закон забезпечує внутрішньодержавну легітимізацію цієї Угоди та завершує процес формування міжнародної і національної правової бази для діяльності Трибуналу.

Згідно зі ст. 1 Угоди, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України є міжнародним судовим органом *ad hoc*, створеним з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, відповідальних за планування, підготовку, ініціювання та здійснення акту агресії проти України. Його створення ґрунтується на принципі міжнародної

індивідуальної кримінальної відповідальності за злочини проти миру, закріпленому у Статуті Нюрнберзького трибуналу (1945 р.) та підтверженому резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (1974 р.) [5]. Трибунал функціонуватиме в межах міжнародно-правової суб'єктності Ради Європи та матиме автономний статус, подібний до гібридних судових інституцій, як-от Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне чи Надзвичайні палати в судах Камбоджі. Спеціальний трибунал не підміняє діяльність МКС, а функціонує як комплементарний механізм міжнародного кримінального правосуддя. На відміну від МКС, предметна юрисдикція якого охоплює воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, юрисдикція Трибуналу обмежується виключно злочином агресії (ст. 5 Угоди). Однією з ключових особливостей правової природи Трибуналу є його інтернаціоналізований (гібридний) характер, який поєднує елементи міжнародного та національного правосуддя. Створення Трибуналу в межах Ради Європи та його фінансування групою держав забезпечують міжнародний і незалежний статус цього органу, гарантуючи відповідність міжнародним та регіональним стандартам належної правової процедури, процесуальної справедливості та незалежності судочинства [5, с. 625-626]. Водночас міжнародно-правова відповідальність Російської Федерації реалізується й через інші механізми, зокрема санкційний тиск, політичне засудження та розгляд справ у міжнародних судових установах, зокрема в Європейському суді з прав людини. Однак зазначені механізми не забезпечують притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб за ухвалення рішення про розв'язання агресивної війни.

Таким чином, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України являє собою інституцію змішаного типу, що поєднує міжнародні та національні елементи правосуддя. Його створення на основі міжнародного договору між Україною та Радою Європи дозволило сформувавши альтернативний механізм притягнення до відповідальності за злочин агресії поза межами існуючих юрисдикційних обмежень МКС. Така модель забезпечує баланс між принципом державного суверенітету та необхідністю міжнародного кримінального переслідування осіб, відповідальних за найтяжчі порушення міжнародного права. Водночас створення Трибуналу свідчить про розвиток нових інституційних підходів у міжнародному кримінальному праві та може стати важливим прецедентом для подальшого вдосконалення механізмів відповідальності за злочин агресії.

Список використаних джерел:

1. Пилипенко В. П. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: історико-правовий та порівняльний аналіз у контексті практики нюрнберзького трибуналу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 3. С. 377-384. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524->

[0374/2026-3/82](#) (дата звернення: 02.06.2026).

2. Махаринець Д. До питання моделі Спеціального міжнародного трибуналу для України. *Юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 109-115. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.14> (дата звернення: 02.06.2026).

3. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: міжнародний договір від 25.06.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text (дата звернення: 02.06.2026).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.06.2026).

5. Серватюк Л. В., Мостова К. В. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: правові засади, повноваження та перспективи. *Грааль науки*. 2025. № 58. С. 623-628. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.11.2025.072> (дата звернення: 02.06.2026).

6. Frequently Asked Questions: Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/faq-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine/48802b0616> (дата звернення: 02.06.2026).

Науковий керівник: Воеводін І. С., PhD, старший викладач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

ЗМІСТ

Пленарне засідання**Кагановська Т. Є.**

Європейські стандарти публічного управління: зміст, нормативне закріплення, значення для України 4

Житний О. О.

Вітчизняна модель добору суддів як засіб зниження корупційних ризиків у системі кримінальної юстиції 10

Лук'янець Д. М.

Реформування інституту адміністративної відповідальності у сучасних умовах (за матеріалами проекту Кодексу України про адміністративні проступки) 12

Мічурін Є. О.

Рекодифікація приватного права України в умовах європейської інтеграції: врегулювання штучного інтелекту 16

Полянський А. О.

Огляд місця події в умовах воєнного стану як джерело формування доказів 19

Серьогін В. О.

Соціальний конституціоналізм у Європейському Союзі 21

Сироїд Т. Л.

Політика мовного розмаїття Європейського Союзу 26

Харченко В. Б.

Недоліки законодавчого процесу та їх вплив на якість закону про кримінальну відповідальність 30

Секція 1. Становлення суверенної державності та національної правової системи в Україні: історико-теоретична характеристика**Воронова І. В.**

Правова ідеологія відбудови: порівняльний аналіз повоєнного державотворення в Європі ХХ століття та перспективи для України 34

Гавриленко О. А.

Акт 30 червня 1941 р.у контексті європейської традиції державотворчих актів доби Другої світової війни 38

Гладков Д. Ю.

Становлення інституту правової/правничої допомоги в незалежній Україні 43

Жук Н. А.

Щодо концепту «держави національної безпеки» як виклику громадянському суспільству 49

Секція 2. Конституційні засади трансформації суспільного ладу і правової системи України в контексті євроінтеграції

Войтюк М. П.

Яких змін потребує Конституція України в частині здійснення держави функції соціального захисту осіб, які не є громадянами України, але стали на захист її суверенітету та територіальної цілісності? 53

Воронов М. М.

Право територіальної громади на місцеву ініціативу: порівняльний аналіз конституційних гарантій в Україні та державах-членах ЄС у контексті вимог Європейської хартії місцевого самоврядування 56

Гришко Л. М.

Право на звернення та електронна муніципальна петиція: від закріплення до реалізації 62

Гудзь Л. В.

Цифровий конституціоналізм: захист прав людини в епоху штучного інтелекту 66

Зубенко Г. В.

Непідписання (несвоєчасне підписання) та оприлюднення Президентом України законів: від проблеми до шляхів її вирішення 71

Сердюк І. А.

Чому в Україні де-факто не діють норми субінституту контрасигнування актів глави держави? 74

Секція 3. Проблеми дотримання європейських стандартів у сфері прав людини в умовах воєнного стану та в період повоєнного відновлення в Україні

Боняк В. О.

Етапи становлення та розвитку ветеранської політики в незалежній Україні 79

Гордіюк С. А.

Роль місцевих органів публічної влади у забезпеченні духовно-культурних прав людини в умовах збройних конфліктів: порівняльно-правовий аналіз досвіду держав-членів ЄС 84

Григоренко Є. І.

Законодавство про юридичну відповідальність військовослужбовців у системі джерел військового права 88

Гура М. В.

Актуальні проблеми захисту персональних даних в Україні 91

Казаков А. Г.

Особливості реалізації конституційних обов'язків громадян в умовах особливого періоду під час дії відбудовного періоду після закінчення воєнних дій 94

Турлакова Н. В.

Організаційно-правові та процесуальні умови забезпечення доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних

97

Турутя З. О.

Умови застосування способів захисту порушених прав в адміністративному судочинстві

103

Voievodin I.

Some Issues of Environmental Human Rights Protection in the United States of America

106

Секція 4. Юридичні проблеми запровадження в Україні стандартів європейського багаторівневого управління

Ватутін О. М.

Щодо визначення дискреційних повноважень в адміністративно-правовій доктрині

110

Гришина Н. В.

Вплив європейських принципів адміністративного права на трансформацію публічного адміністрування в Україні

113

Закриницька В. О.

Забезпечення інформаційної безпеки людини, держави та суспільства

116

Макєєв С. О.

До характеристики постслужбових обмежень, спрямованих на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням

118

Пахомова І. А.

Інформаційне суспільство і європейське врядування: сучасний стан, виклики і перспективи

122

Плотнікова К. О.

До питання визначення правового статусу публічних службовців в умовах євроінтеграції

125

Россіхіна Г. В.

Реалізація права на рівний доступ до публічної служби

129

Смутьська А. В.

До питання правового регулювання проблеми порушення академічної доброчесності у Каразінському університеті

132

Федчишин С. А.

Про європейські стандарти щодо запобігання та протидії дискримінації у державній службі

135

Хабарова Т. В.

Роль цифрових технологій у зниженні корупційних ризиків у системі публічного управління

138

Секція 5. Проблеми рекодифікації та оновлення приватного права в умовах європейської інтеграції України

Волощенко О. М.

Чинники євроінтеграційних процесів у праві інтелектуальної власності України в умовах глобалізації 140

Воронов К. М.

Вплив європейського договірного права на розвиток інституту арбітрабельності комерційних спорів в умовах оновлення цивільного законодавства України 143

Гужва А. М.

Щодо врегулювання негативних зобов'язань у проєкті Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026 147

Пейчев К. П.

Баланс приватних і публічних інтересів при вирішенні екологічних спорів 150

Савченко В. О.

Квазісуб'єктність небіологічного інтелекту: деконструкція антропоцентризму та онтологічні межі категорії «штучний інтелект» 154

Устименко О.А.

Окремі аспекти інституту самообмеження суб'єктивних цивільних прав фізичної особи 157

Цибань А. А.

Цифрова епоха стейблкоїнів крізь призму ідей Ф.А. фон Гаска: приватноправовий аспект 180

Секція 6. Кримінально-правова політика України: сучасний стан і перспективи розвитку в період повоєнного відновлення

Аніщенко І. Г.

Щодо змісту насильства як кваліфікуючої ознаки протидії законній господарській діяльності (ст. 206-2 КК України) 165

Гребінка А. М.

Деякі проблеми розмежування виключення кримінальної відповідальності та звільнення від неї (на прикладі корупційних кримінальних правопорушень) 169

Лисенко А. О.

Конституційні засади правового забезпечення охорони власності народу України 172

Оганнісян А. А.

Засоби кримінально-правового забезпечення діяльності міжнародних організацій за чинним та перспективним законодавством України 176

Рибалко Г. С.

Етичні аспекти захисту адвокатом військовополонених в Україні 180

Шевченко Н. С

Символіка Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала як об'єкт кримінально-правової охорони

185

Секція 7. Трибуна молодого вченого**Алексєєва М. П.**

Примусове переміщення та депортація дітей: міжнародно-правова кваліфікація

189

Лазарян А. Г.

Інтерпретації поняття «адміністративний процес» з погляду теорії юридичного процесу

193

Левченко М. С.

Цивільно-правовий імунітет держави у справах про відшкодування шкоди, завданої агресією РФ

197

Сулима М. О.

Виклики захисту прав людини під час збройного конфлікту

201

Харченко В. С.

Деякі аспекти створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України

204

Наукове видання

**Тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції
«Від громадянського суспільства – до правової держави»**

**ДО 30-РІЧЧЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА 35-РІЧЧЯ
АКТА ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

(м. Харків, 05 червня 2026 року)

Відповідальний за випуск: В.О. Серьогін

Комп'ютерна верстка: В.О. Серьогін

Підписано до друку: 19.06.2026 р. Формат 60x90/16
Обсяг 12,7 ум.-друк. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 186.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг».
Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00 № 507350.
61003, м. Харків, пров. Соляниківський, 4
Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96, (057) 700-53-51, 714-34-26